

BIBLIOTEKA

85H-31

K 91



# Vath Koreshi

**ULKU dhe UILLI**

roman

Onufri

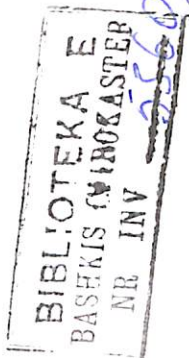
85H-31

K 91

# Vath Koreshi

## Ulku dhe Uilli

roman



Onufri

## PËRMBAJTJA

<b>HYMJE .....</b>	<b>9</b>
<b>LIBRI I PARË .....</b>	<b>11</b>
<b>LIBRI I DYTË .....</b>	<b>32</b>
<b>LIBRI I TRETË .....</b>	<b>54</b>
<b>LIBRI I KATËRT .....</b>	<b>74</b>
<b>LIBRI I PESTË .....</b>	<b>98</b>
<b>LIBRI I GJASHTË .....</b>	<b>117</b>

## HYMJE

*Këte që kam nis me shkruë, o ju që u bekoftë Zoti, ma ka thanë një nga Apripa e Epërme, një vendas nga ajo krahinë matanë malit të Karmeljesë, të cillën na e ka nda nga familja e kërshenë me të gjashtë copë katundet që ka, Bojrogu me gardhin e faltoreve të veta. Atje po i thoshnin ujkut ulk dhe yllit uill. Asht m'u ngjeth kjo çka kam dëgjue në një kuvend që u ba në manastirin e Shëndërtarit e që unë deri më sot s'kam mund me e hedh në letër. Ka qenë koha kur ipeshkvi ynë bani një plan për me i vu ledh gjendjes së mjerueshme të besimit dhe hymjes në votrat tona të egërsimit të jetës e të zakonevet të mbrapshta. Si vizitoi kishat e ipeshkvive sufragane të jurisdikcionit të tij, lanë pas doresh prej shumë kohësh, ai mblodhi kuvendin kishtar në manastirin e Shëndërtarit në Mat (apud manasterium S. Trinitatis de Emathia), ku përveç një shumice klerikësh, morën pjesë paria e vendit dhe një mori e panumërt populli (...ac presentibus nobilitus et plebis innumeris). Në atë sinodë asht folë për rregullat, ose "Constitutiones", që përmbaheshin në aktet e atij kuvendi e që në pjesën ma të madhe silleshin rreth sakramenteve. Aty flitej pikë së pari për pastrimin e petkut*

*të priftit, për ruajtjen e sakramentit dhe për vojin e fundit, duke mbajtur bagmin të paprishun. Tuj e ndalue hymjen në kishë t'atyne që nuk ishin rrëfye qysh prej një viti, rregullohej rrëfimi bashkë me formulën e absolucionit. Nuk u jepej absolucioni burrave që thyenin kunorën ose mbanin konkubina, martesat e dyta, "secunde nuptie", u ndaluen... Tuj marr shkas nga gjithë çka po thuhej në atë kuvend, më asht afrue i s'Apripës së Epërme, një marrak e zhalakan ma mirë me thanë, por fort i qutë e fjalëmatun. Ai ma tregoi këtë histori, që qe ku po mundohem me e vu në rend edhe për ju, o të mirtë e Zotit, tuj ju lut që t'm'i falni lajthitjet e mendjes seme prej plaku. Paçi bekimin e Tynëzot!*

*Lazër Pali në famulli të Mërturit,  
16 kallnuer 1462.*

# LIBRI I PARË

## KAPITULLI I PARË

Po e nis, o të uruom, me një famullitar që e qujshin munshinjur Agushtini. Ky mrrolak e rrezikzi u ba shkas të dilnin në shesh ca gjana të fshehta e ca paudhni që, për besë të Zotit, nuk janë fort të kollajshme me u shkruë. Ka ndodhë një ngatresë, një grua e ka ngatruë munshinjur Agushtinin dhe e ka marrë për të vëllanë e tij, munshinjur Bdekun. Puna asht ndërlikë e gjithshkafja asht ba lamsh. Ajo, o të mirë e o të dashun, ka kujtue se po i rrëfehej Bdekut në kishë, por ka qenë atje Agushtini në vend të tij e kështu ai ka mësue nga goja e saj ca gjana që s'kishte dashë me ia zanë veshi.

## KAPITULLI I DYTË

Munshinjur Agushtini me munshinjur Bdekun ngjanin si dy pika uji me njëni tjetrin. Ishin të dy

famullitarë, të dy vëllazën dhe të dy shërbenin në dy famullitë e asaj krahine. Kështu, o të mirë, zuni fill ajo qerthullane dhe kështu munshinjur Agushtini u gjend në ca befasi që nuk i merrte dot me mend. Ka qenë një ditë kur atij i ishte dashtë të merrte rrugën e malit përjetë e të ngjitej nëpër ca ferrecka dhe nëpër ca mëzhdakrra për të dalë tek kisha e Shndusë. Qëllimi ka qenë t'i thoshte të vëllait, famullitar Bdekut, domethënë munshinjur Bdekut, siç u thoshin meshtarëve në ato anë, se data atë ditë nuk ishte 24 qershor, siç e dinin ata sipas një kalendari që ruhej që nga koha e famullitar Aurrelit, por 29. Ia kishte thënë këtë famullitari i Ureshës, që kthehej nga ipeshkvia dhe munshinjur Agushtini qe trandur! Qysh ishte 29, kur ata e dinin 24?! Shurbesat dhe festat fetare qenë bërë çorap. Po vinte dita e t'Lumnuemes dhe ai bashkë me munshinjur Bdekun duhej të rregullonin shumë gjana.

## KAPITULLI I TRETË

Është nisë munshinjur Agushtini atë ditë, o ju që u bekoftë Zoti, po kur ka dalë në krye të shtegut të kishës, ka parë atje, nën hijen e ilqeve, atë grua ngucakeqe, e cila rrinte në këmbë dhe shikonte nga ai. E quanin Luçie. Munshinjur Agushtini ndjeu zemrën që i rrahu dhe deshi ta yshtë tundimin që pati. As dyzetë vjeçe, e kolme dhe e bëshme, ajo të dehte si me aromë dalldisëse. Munshinjur Agushtini ndërroi rrugë dhe mori për nga muret e kishës. Me demek se donte të ecte nën hijen e tyre, por në të

vërtetë deshi t'i ruhej asaj së hazdisure që dukej si e lajthitur atë ditë. E paburrë, për të thonin e ç'nuk thonin, ndonëse munshinjur Agushtini nuk u besonte të gjithave. Kur vinte në kishë, i qe dukur e urtë dhe e ndrojtur, sidoqë e bukur dhe me një shikim që të trazonte. Por atë ditë sikur i kishte plasur cipa. Sapo munshinjuri hyri në shtegun e oborrit, Luçija vuri duart në bel dhe, me një zë tejet shpotitës, i thirri:

- Rrens!

Munshinjuri kishte ngrirë. Një gazadritë të mrrolur që kishte parë në sytë e saj e kishte habitur. Nuk i besohej, o paçi dritën e Zotit, që një grua ta shihte ashtu! E kishte kërrusur shpinën dhe kishte bërë më tej, por Luçija nuk i ishte ndarë. I kishte thirrur përsëri "Rrens!" dhe këtë rradhë në mënyrë edhe më shpotitëse.

Atëherë munshinjur Agushtinit i kishte vetuar si rrufeja diçka nëpër mend! Ai tha se ajo grua nuk i drejtohej atij me atë fjalë, por Bdekur. Ishte mëse i sigurtë tani se e kishte gjetur që ajo e ngatërronte. Shumëkush i ngatërronin ata. O Perëndi, kishte thënë me vete munshinjur Agushtini, ajo më ngatërron me Bdekur!

## KAPITULLI I KATËRT

S'mbahet mend se si kishin rrjedhur ngjarjet më pastaj. Ajo kishte hyrë në kishë prapa tij mospërfillëse e zemërake, pastaj kishte shkuar tek një bankinë e kishte nisur të lutej, pastaj e kishte lënë lutjen dhe, e skuqur dhe e ndezur flakë, i kishte thirrur përsëri



“Rrens!”. Pastaj kishte nisur të qajë, duke e sharë e duke e mallkuar, pastaj i kishte thënë se donte të rrëfehej.

- Dua të rrëfhem, o shpirt i zi si djalli,- i kishte thënë.

Munshinjur Agushtini kishte shkuar në rrëfimore dhe ajo i ishte rrëfyer atij në vend të Bdekut. Më dëgjion o Bdek, o mëkatar? - i kishte thënë.- Dua të rrëfhem tek ty. E kam menduar prej kohësh, por sot dëshirën e kam të madhe. Përse nuk më erdhe mbrëmë? Nuk kam qenë kurrë kaq e poshtëruar, doja të më ngushëlloje, por ti je mërziur me mua. Më le gjithë natën duke pritur, gjithë natën me sytë nga rruga, po ti kushedi se tek cila ke qenë. Ndoshta tek Rexhina, ndoshta ke qenë edhe tek Domenika. I poshtër dhe zemërzi si djalli! Mos m’i vër re lotët, nuk ndjej asnjë keqardhje në shpirt për ty, ndjej veç urrejtje! Ah, veç urrejtje, urrejtje... Por ja, po më dridhet buza. Jam e dobët, mallkoj veten tani që të mallkova ty, sepse ta dish, s’ka grua të të dojë kaq sa të dua unë. Asnjë grua tjetër s’mund të të dojë kaq marrëzisht. Pres me ditë e pres me net që të jemi bashkë në një shtrat dhe kur më vjen, kur fus kokën në gjoksin tënd dhe kur më tëh me atë era myshk që mban, atëherë bëhem si e marrë nga lumturia. Nuk e di ç’magji më ke bërë me sytë dhe me zërin tënd, nuk e di përse më drithërohet trupi kur mendoj për ty. Eja sonte, do të vdes po nuk erdhe, si qiri do të tretem...

## KAPITULLI I PESTË

I kishte ikur fiqiri dhe e kishte pushtuar tmerri nga këto fjalë munshinjur Agushtinin e ngratë!

Kur kishte ikur Luçija, ai kishte ndjerë se i villej. Kishte dalë prapa kishës dhe atje kishte nxjerrë vrer jeshil. Pastaj kishte hedhur vështrimin rreth e rreth. Zot, si ishte bërë ai vend! Njerëzit ishin prishur. I shëtiti sytë nëpër kurrizet e maleve të zhveshur, nëpër grykat e thella që çanin shkëmbenjtë dhe tha se po shkatërrohej e po prishej gjithçka. Jetojmë në kohë të errëta, tha, gjersa një munshinjur si imvëlla Bdeku merret me fajni të tilla! Zot, si nuk e ka frikën e ndëshkimit?! Si mund të jetë njeri yti një horr e një pusht si ai?!

## KAPITULLI I GJASHTË

Bdekun e kishte gjetur në shtëpi. Ai kishte ardhë aty që në atë kohë që munshinjur Agushtini pat marrë rrugën për t'u ngjitur tek famullia në mal. Qe e hënë (sipas kalendarit të tyre, sigurisht) dhe të hënave ata mblidheshin me njëri tjetrin. Munshinjur Bdeku vinte nga famullia e Shndreut, kurse munshinjur Agushtini nga e Shndout. Puqeshin në shtëpinë e vjetër të atënisë që ishte në zgripin e një shkëmbi dhe buzë një përroi të rrëmbyeshëm. Munshinjur Agushtini e gjeti munshinjur Bdekun të shtruar rehat në çardak dhe ishte aq indiferent sa nuk shfaqti asnjë interes që ai po i shkonte vrulltazi. Zonja Hura po milte dhitë dhe dukej kurrizi i saj tek dera e vathës.

- Satana! - i shfryu munshinjur Agushtini

munshinjur Bdekut me të dalë në çardak.- Judë e Luçiferr! - e mallkoi me dufin e atij që ziente nga inati.

Por tjetri s'e prishi terezinë. Ktheu kokën nga ai dhe nisi ta hetojë më një vështrim të pjerrët.

- Po më thua Satana e Luçiferr, munshinjur Agushtin?! - i tha.- Po më shtyn që të zemërohemi dhe të zihemi vëlla me vëlla? Më thuaj, ç'të paska pickuar që më vjen si një kërraç gomari dhe turfullon kështu?

Munshinjur Agushtini mbeti i shashtisur nga kjo gjakftohtësi dhe për herë të parë në jetën e tij nuk e mbajti veten. Si i zuri në gojë emrin e Luçijes, iu gërhu dhe ia flakëriu me një shpullë në faqe, pikërisht në atë pjesë ku dukej një pjesë e bardhë mishi e zbuluar nga qimet. Pastaj e hoqi dorën pas dhe e mblodhi sikur i dhembi. Kishte ndodhur një gjë e madhe midis tyre, s'mbahej mend që kur s'ishin qëlluar ashtu. Munshinjur Bdeku nxori shaminë dhe fshiu faqet, pastaj hundët dhe e futi përsëri shaminë në xhep.

- S'ka dyshim që je kërraç, Agushtin,- foli me një fije zëri.- Këtë që më bëre s'e lan dot. E di, diç paske mësuar për Luçijen me atë mendjen tënde prej shushku. Për vete kujton se je një shenj, por po ta them se s'ndryshon fare nga një copë fekaleje. Ti ke për të ngordhur si qen me atë mendjen tënde prej hajvani. Si s'të vjen turp që e lëshon atë dorë? Po ti e di që s'ta kthej, se të merresh me një prift si ti, është njësoj sikur të ndotësh duart me të pëgëra.

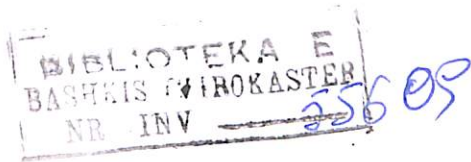
Munshinjur Bdeku e fshiu edhe njëherë vendin e

pëllëmbës me shaminë e pastër dhe e shikoi se mos i kishte dalë gjak.

- E pashë Luçijen që zbriti nga kisha,- i tha.- Dhe sikur e di që ti e ke detyruar të të rrëfeshet. Ajo t'i ka thënë të gjitha, kështu që ty të është ndezur zjarri i pushtit. E di se ç'shenjt je, e ke treguar që atëherë kur doje të përdhunoje ato vajzat e vogla, kështu që Luçija të ka trazuar si mashkull. Çfarë i bëre, i the ta shtrihe tek muzhdakrat prapa kishës dhe ajo nuk deshi? E fërkove ndonjë çikë dhe ajo t'i ndezi sytë me ndonjë dackë?

Munshinjur Agushtini dridhej dhe e pat humbur mendjen. Kishte fluturuar s'dihet se ku dhe i kishte ikur drita e syrit. Bërrylat i kishte mbështetur në parvazin e çardakut dhe shikonte nga brigjet e gurta të përroit që dergjeshin në diell. Shtrati i tij me zaje të bardhë frugullohej, ndërsa vija e ujit qe shterur krejt. Munshinjur Agushtini sikur e kishte harruar Bdekun, sikur kishte harruar se çfarë ndodhi një çast më parë. Tani për të s'kishte më asnjë farë kuptimi të ishje qënie e kësaj bote. Të dukej sikur rrekej të gjente nëpër pafundësinë e qiellit diçka që ta risillte në jetën e tij të përkorur e të përkushtuar.

Kjo e bëri munshinjur Bdekun t'i endej nëpër buzë një nënqeshje tallëse. Tha me mend që ta çmendte me kërcimin e tij dhe u ngrit e doli në mesin e çardakut. Hapi këmbën anash dhe bëri një rrotullim. Pastaj i valëzoi duart në ajër dhe bëri rrotullin nga ana tjetër. Çipat e sarafanit i hapeshin e i frushullonin. Pastaj bëri ca hedhje përpjetë e ca valëzime shpatullash, duke i shoqëruar lëvizjet me këngëzim



nëpër hundë. Munshinjur Agushtini u përmend dhe tha:

- Ia ke shitur shpirtin djallit, munshinjur Bdek!

## KAPITULLI I SHTATË

Kështu kishte ndodhur që midis tyre nisi një sherr si për të ngrënë kokë. Munshinjur Agushtini nuk i kishte llogaritur pasojat që do të vinin nga ajo ngjarje. Luçija, që tashti e kishte marrë vesh gjithë ngatërresën që nxorri atë sekret, i shkoi në famulli. I kërkoi munshinjur Agushtinit të bisedonin dhe ai mezi e kapërceu zemërimin që kishte. I dridhej një tik nervor në faqe dhe mezi e mbante veten. Por nuk kishte si ia refuzonte kërkesën për të folur asaj mëkatareje. E veshur dhe e ujdisur sa të merrte mendtë, ajo dukej sikur kishte ardhur enkas për ta turbulluar. Kishte hedhur mbi leshrat e zeza një lahuri të bardhë, jelekun, ku i dukej një pjesë e kurmit, e kishte me gjymryshe, kurse fundi ishte i zbukuruar me gajtanë të shndritshëm. U ul në shkëmbin e drunjtë përballë tij dhe munshinjur Agushtini ndjeu se i erdhi deri tek hunda aroma trallisëse e trupit të saj. Një erë gruaje që të vështronte me ca sy të zinj, lëngëzuar nga një masë e panjohur materieje që të joshte për mëkat.

- Munshinjur,- i tha Luçija me një zë tingëllues.- Ti je mëkatari dhe jo munshinjur Bdeku. Bdeku më është zemëruar dhe më ka braktisur sikur të ishte faji im që t'u rrëfeva ty. Ai një shkak donte dhe shkakun ja ku e gjeti.

Ajo grua e mallkoi gjysëm dite në qelën e tij dhe ai nuk mundi t'i kthejë një fjalë. Ishte shkatërruar gjithçka mesa dukej në shpirtin e atyre njerëzve. I kishte zaptuar Satanai përderisa vinin dhe e akuzonin në emër të shturjes dhe të tundimeve mëkatore të kësaj bote. Nuk ishin ata mëkatarët që zhgërryeshin në fëlligështitë e jetë, por ai që qe përpjekur që shpirtrat e tyre t'i ndriçonte drita e Zotit!

- Munshinjur,- i thirri Luçija si për ta përmendur kur qe lodhur e qe mërziur së mallkuari.- Bdeku ka një djersë të rëndë, kurse këtu tek ti mban erë gjymrysh. Kur t'u rrëfeva atë ditë, nuk të thashë se kemi ardhur këtu edhe herë të tjera, kur nuk ke qënë ti. Bdeku vinte nga ana e pyllit, kurse unë, si sigurohesha që ti ikje, ngjitesha dhe rrinim këtu në qelën tënde. Kemi bërë dashuri sa jemi ngopur, munshinjur, dhe nami ka qenë yti. Na kanë parë kur kemi hyrë e kemi dalë dhe njerëzit kanë thënë se nuk është Bdeku që vjen me mua, por ti. Përse më rri buzëvarur si një cjav tani, dëgjon?

Luçija kukurisi dhe sytë i shkëlqyen e i drituan. Ajo e kishte zënë gojën me dorë dhe flakërinte nga gazi përmes një bukurie që i vetëtinte si zhiva. Munshinjur Agushtini nuk merrte frymë. Ishte si i çartur nga zbulimi që i bëri ajo! Domethënë, njerëzit thoshnin se ishte ai që shkonte me të dhe jo Bdeku! Le të thonin, pati një marrëzi ta pranojë këtë gjë. Ai përgjigjej para Zotit dhe jo para njerëzve.

- Shko,- i tha Luçijes me një zë të përmbajtur.- Shko dhe t'i faltë gjynahet Zoti!

- Munshinjur,- ia ktheu Luçia përmes vetëtijes së

fytyrës së saj të bukur,- mos më përze se të shoh në sy që e ke futur shpirtin në mëkat. Ti mezi përmbahesh, eja!

Atëherë munshinjur Agushtinit i ngjau sikur dikush i hodhi në kokë një qypore me ujë të ftohtë. Nuk e pati për gjë të ngrihej e të ikte si i paedukatë. As i tha se biseda midis tyre kishte mbaruar, as e bekoj me ndonjë fjalë të ëmbël, por i ktheu kurrizin dhe shkoi drejt derës së kthinës së tij. Nuk pat ndodhur asnjëherë që ta shfaqte kaq hapur para besimtarëve brutalitetin e vet. Ai kishte qenë gjithmonë për ta një njeri fjalëmbël dhe durimtar. Por kjo e paudhë ishte ndryshe, ajo të fuste në ngasje dhe munshinjur Agushtini qe tmerruar nga mendimi i mëkatit.

## KAPITULLI I TETË

Bëri tri ditë jetën e eremitit në qelën e tij dhe doli që andej vetëm atëherë kur mendoi se e kishte pastruar shpirtin me lutje ndaj Zotit. Atë ditë që ai mori të zbresë për në shtëpinë e atënisë, kishte rënë shi dhe ajri qe shplarë. Munshinjur Agushtini qe lutur që të mos e tundonin ngasjet e kësaj bote, por nga kjo gjë vuri re se nuk kishte shpëtuar dot. Ja, si doli tek udha e qiparisëve, ndjeu se si i gëzohej zemra për ditën e freskët dhe për ajrin e kthjellët. Tek Kepi i Andrrës mbajti këmbët dhe shikoi shtëpitë e katundit aty poshtë që ngjanin si një kopsht i mbjellur me kërpudha. Me mure guri dhe me çati me plloça të hirta, ato mezi i dalloje në atë përhimëri të peisazhit shkëmb e gur. Zot, si e ke bërë jetën në një shkretí të

tillë, tha me vete munshinjur Agushtini. Domethënë, në tre katundet që kapte famullia e tij dhe në tre të tjerët që kapte famullia e të vëllait, munshinjur Bdekut. Katër pllaja të gurta që zbrisnin nga katër faqe malesh të larta e të zhveshura. Të ngjante se më tej maleve nuk kishte më jetë, por humnera plot mistere. E bënë edhe më të tejme jetën e matanëmaleve ca re të bardha që lundronin plogësht në një qiell të rimitë.

Munshinjur Agushtinit i pëlqeu t'i shikonte shtëpitë e katundit aty poshtë. Sikur s'i kishte parë kurrë, ja ashtu iu trand zemra dhe i rrahu nëpër gjoks. Pa disa të kreut që vinin nguc e nguc me njëra tjetrën, pastaj i kapërceu sytë matanë cifundeve të mullirit dhe pa shtëpinë e Luçijes. Mbi kulmin e saj lëshoheshin degët e një arre. Po habitej se si nuk po i mrrolej syri, kur kujtonte paudhësitë e asaj gruaje që banonte aty. Tha me vete se ishte edhe ai i dobët e mëkatar si gjithë të tjerët. Kjo e pikëlloi munshinjur Agushtinin, i cili u kërrus dhe ndoqi rrugën që kishte marrë, domethënë një dredhore që zbriste përmes gjineshtrave.

Nuk po i ndahej mendimi se feja në ato anë nuk e kishte më pushtetin e parë mbi njerëzit. Feja që shturur, tha me dëshpërim. Kjo krahinë, që kur qenë shfaqur taboret e Bojrogut, mbeti ngushtë. Rruga e Vjetër, që dredhonte nëpër gryka për në ipeshkvi, nuk punonte më. Po bëheshin shtatëdhjetë vjet që krahina që ndryrë në një vetmi rrënuese. Gjatë atyre shtatëdhjetë vjetëve famullitë e kishin humbur rëndësinë e parë.



Po, po, ishte i dëshpëruar, tha me vete munshinjur Agushtini, por këtë dëshpërim e kishte të fshehur me shumë kujdes. Ishte i dëshpëruar, sa s'ka, përsëriti. Nuk kishte qenë e dobishme për asgjë gjithë ajo përkorja dhe përkushtimi i tij. Sikur qe zgjuar dhe pat vënë re se asnjë gjurmë nuk kishte lënë puna që kishte bërë. Njerëzit vazhdonin të mos vinin në kishë dhe më në fund, ja edhe Luçija. Më kot e kishte ruajtur atë pastërti kur njerëzit thonin se ai shkonte me Luçijen. Dhe jo vetëm me Luçijen. Bdeku mund të kishte ngjitur në qelën e tij edhe gra të tjera, për shembull Rexhinën dhe Domenikën. A nuk ia kishte përmendur Luçija emrat e tyre? Kështu që dilte se ai shkonte edhe me to.

Iu qesh. Një gaz i largët, i hidhur. Kishte dalë tek guri i Shugjanit, mu mbi çatitë e shtëpive të para. Mbajti këmbët. Si do të zbriste? Sikur ishte lakuriq dhe ndruhej të dilte në sy të njerëzve. Tani s'ishte më munshinjur Agushtini, por një mëkatar me shpirtin plot flligështi. Bdek, nuk e dija se mendja jote punonte kaq poshtërsisht, tha me vete.

## KAPITULLI I NËNTË

Ngurroi një copë herë atje tek guri i Shugjanit, pastaj mori përposh dhe zbriti për në shtëpinë e atënisë, këtë rradhë nga ana e kopshtit të lakrave. Bdekun, si edhe herët e tjera, e gjeti në çardak të mbështetur në ijë dhe me sytë nga gryka e përroit. Nuk iu durua dhe, pa mbërritur mirë, iu lëshua me ç't'i vinte në gojë, por zemërimit të tij përse pat

ngjarë, Bdeku i përgjigjej me një moskokëçarje që të ngjethte.

- Mos kij dert, Agushtin! - i tha Bdeku.- Ti duhet të më falenderosh që emri im punon për ty. Tani ta kanë zili që ke shaluar ato tri rrunza, sidomos Luçijen që është si llokum.

Ishte e qartë, të gjitha i kishte bërë të llogaritura. Ky ishte një Satana dhe jo një famullitar.

- Por Zotit nuk i fshihesh dot, Judë e Luçiferr,- i shfryu me tërbim munshinjur Agushtini.- Më ke bërë djall në sytë e njerëzve, por djalli je ti dhe do të përgjigjesh në ditën e gjyqit të madh.

- M'i nxehe kryet! - rrudhi fytyrën me përçmim munshinjur Bdeku.- Më çave kokën me ditën e gjyqit, kërriç gomari!

Atëherë munshinjur Agushtinit iu çartën të gjitha. Këtij cinizmit të munshinjur Bdekut iu përgjigj me veprime që s'ishin të denja për një njeri të edukuar. Iu lëshua dhe e qëlloi me dacka ngaqë tani qe mësuar ta bënte këtë gjë. U rrahën deri sa u bënë fërtele. Në fillim munshinjur Agushtini i ra me shpullë dhe desh të tërhiqej si edhe herën e parë, por munshinjur Bdeku, siç ishte shtrirë, çoi shkelmin dhe i ra te kupa e gjurit. Agushtini ia ktheu me shkelm nëpër kërcinjtë e këmbëve, atëherë Bdeku u ngrit dhe ia ngjeshi me grushta. Agushtini rrëmbeu stagarkën ku ndernin vargjet e specave, kurse Bdeku hyri në kqoll dhe mori një hu. Zonja Hura u tmerrua dhe vinte vërdallë me të thirrura dhe me të britura që të zbuteshin e të zhgreheshin, por ata qenë kërleshur dhe qenë hakërryer dhe më nuk dinin se ku i mateshin e ku i

binin njëri tjetrit. Kjo zgjati deri sa u shfrynë mirë e mirë, pastaj shkuan secili në dhomën e vet. Munshinjur Agushtini dridhej si i llahtarisur, kurse munshinjur Bdeku fshinte hundët dhe qeshte.

## KAPITULLI I DHJETË

Ka qenë një çudi pastaj me gjithë sa ndodhën e me gjithë sa ngjanë me munshinjur Agushtinin në ditët që erdhën. Ai sikur qe ndërruar dhe nisi të shfaqë ca huqe e ca zakone që s'i kishte pasur më parë. Një ndajnatë i la pa mend munshinjur Bdekun dhe zonjën Hura kur doli në të linjta e në fanellë leshi me shatin në krah dhe shkoi e punoi në kopësht deri sa u bë ujë në djersë. Një herë tjetër ujdisi parmakët e çardakut që qenë zbërthyer e lëshuar. Tani ishte e pamundur të mos e shihje këtë njeri herë duke bërë herë një gjë e herë një gjë tjetër. Diku ngulte një gozhdë e diku merrej me një alet, nuk la rrangull e vjetërsirë pa e tundur e pa e shkundur, nuk la plaçkë pa e ngritur e pa e lëvizur nga vendi. Munshinjur Bdeku e shikonte nga çardaku me një fërshëllimë të lehtë në buzë, por pa e fshehur dot çudinë që i vinte. Edhe zonja Hura e ndiqte me ca sy të shqyer që nga qoshet e që nga skutat e shtëpisë ku punonte, sidomos kur ky i sillej nëpër këmbë dhe i përzihej në punët e saj. Munshinjur Agushtini nisi të mjelë dhitë dhe të lajë graçat dhe kusitë e qumështit, duke e bërë zonjën Hura që t'i ruhej e që t'i trembej.

Por pastaj munshinjur Agushtini u mbyll. Rrinte në qelë, në kishë, dhe nuk zbriste me javë të tëra.

Ndonjë besimtar që shkonte, e priste si i përgjumur e si në një botë tjetër. Bdeku humbte edhe ai, por jo në qelën e tij. Ai i hipte mushkës dhe, si bënte katër pesë ditë nëpër shtëpitë e krahinës, kapërcente grykën dhe hidhej matanë, në nahitë e qytetit. Shkonte në Urbs, thonin, tek Bojrogu, por munshinjur Agushtini nuk e besonte që puna të arrinte deri aty.

## KAPITULLI I NJËMBËDHJETË

Mbas një dimri të gjatë që kaloi kështu, mbas mërzisë që pruri prishja e vëllezërve dhe mungesat e tyre të gjata, erdhën ditët e një behari, që sikur ia kishte behur tinëz dhe i kishte çelur kumbullat e egra nëpër gardhiqe. Në njërën nga këto ditë, në hajatin ende të ftohtë të kishës, por duke prurë aromën idhcake të luleve të egra që çelnin, u shfaq Luçija që nuk qe dukur prej shumë kohësh. Kjo grua ishte zhdukur qyshkur dhe munshinjur Agushtini sikur u zgjua i trandur kur ndjeu frushullimën e rrobave të saj tek vinte. Pat ardhur Bdeku mbase dhe kishin lënë ndonjë takim? Bdeku po bënte shumë kohë edhe ai që s'qe dukur dhe mbase kishte ardhur dhe ia kishin nisur përsëri me njëri tjetrin.

Po ajo iu shfaq me një fytyrë të prishur dhe të pikëlluar, të thoje se nuk njihej më. I patën rënë mishrat dhe i qenë zbërthyer sytë, i qe firaksur gufimi i gjoksit dhe nëpër trinat e duarve të dobësuarra i dukeshin damarët.

- Munshinjur,- u shkreh ajo në ca lotë që i

shtrengonin grykën,- Jam e mjerë dhe kam nevojë për përdëllim. Në këtë botë të mallkuar ti vetëm je i shenjtë.

Ajo i ra në gjunjë dhe i puthi dorën. Fërgëllonte e qante, diç donte t'i thoshte përmes një belbëzimi, por nuk i bëhej e nuk mundej. Munshinjur Agushtini u mundua ta qetësojë dhe pastaj e çoi në qelën e tij. E uli përballë në një shkëmb dhe i kërkoi që t'i tregonte se çfarë i kishte ngjarë! E pyeti se a mos kish qenë e mbyllur që nuk qe dukur për një kohë aq të gjatë? Jo, i tha Luçija, nuk kam qenë e mbyllur, por kam qenë në qytet. Kam punuar dhe kam nxjerrë bukën e gojës sime, kishte thënë dhe kishte heshtur, duke parë si në zbrazëti. Nuk e paske marrë vesh munshinjur?, pyeti. Jo, ia ktheu munshinjur Agushtini, nuk e kam marrë vesh, sepse kam qenë i mbyllur edhe unë në qelën time dhe Zoti të ma falë që nuk kam pyetur për njerëzit.

Pastaj munshinjur Agushtini e pyeti se me çfarë ishte marrë në qytet dhe Luçija iu përgjegj dhe i tha me diçka që iu përndez nëpër zë:

- Me fëlligështi!

Ajo u egërsua vetmevete dhe, duke e parë shkitazi, përsëriti:

- Me fëlligështi, munshinjur!

Munshinjur Agushtini u pikëllua. Ai e vështroi me brengë dhe sytë iu pahitën me një perde lotësh.

- Po më thua me fëlligështi?

- Po, munshinjur, më fëlligështi,- tha Luçija.

Nga një baxhë zbriste në qelë një fashë drite qumështore dhe munshinjur Agushtini vështroi një

hop të gjatë andej. Qe i prekur. I shtrëngohej një gur në grykë dhe mezi përcillej. Qysh kishte ndodhur që ajo e mjerë qe prishur e qe shkatërruar ashtu? Ku kishte shkuar gjithë ajo Luçija bërë tani si tjetër njeri?

- Mos më prediko, të lutem,- i tha Luçija, kur ndjeu se ai do t'i fliste.- Mos më thuaj asgjë për atë që kam dalë nga rruga e Zotit!

Asaj iu bënë flakë faqet dhe i xixëlluan sytë e zesë.

- S'ia kam rrëfyer askujt, po ty po ta them,- shfryu përmes një brengje dhe rrënimi.- Kam qenë katërbëdhjetë vjeçe kur më mori në shtrat im ungj, Filipi. Prandaj dhe e pagoi me kokë, sepse ia patën dyshimin të mitë dhe e hodhën në lumë.

- Zot,- bëri kryqin munshinjur Agushtini, që nuk e diti në u trand ashtu për çvirgjërimin e saj, apo nga që mësoi se përse e kishin mbytur Filipin.

Atij iu drodh koka. Mezi gjeti fuqi të mbështilte mbas qafe jakën e setrës dhe i ngjau sikur e rrënqethi të ftohtët. Dësh t'i thotë se nuk kishte ndër mend t'i predikonte, por t'i thoshte se po mendonte për atë që njeriu s'e ka të lehtë të shpëtojë nga tundimi i mëkatit dhe se nuk kishte arritur dot ta pastronte shpirtin edhe ai ashtu siç donte Zoti.

- Po mendoja për gjëra të tjera,- i tha me shpirt të vrarë munshinjur Agushtini.- Po thoja se një fytyrë e bukur, shpesh nuk është pasqyrë e një shpirti të mirë. *Saepe facia pulchra non est speculum animi boni*, përsëriti në latinisht.

Luçija nuk i ngriti sytë, por një tik i rrahu në çip të buzës. I linte të kuptonte se e kishte marrë vesh se çfarë po i thoshte.

- Domethënë, që edhe një shpirt i mirë,- vazhdoi munshinjur Agushtini, por aty për aty hoqi dorë nga spjegimet e veta. Që mbushur me dëshpërim, prandaj dhe thirri:

- Kemi dalë nga rruga e Zotit, oh, ç'mallkim e ç'tmerr!

Një dalldi po e hutonte dhe po e bënte t'i buçisnin veshët. Pastaj, si që trembur vetmevete që i që turbulluar shpirti ashtu, ndjeu një krisje që i theri dhe i dhembti në mes të gjoksit. Vuri të dy duart aty dhe rrotulloi sytë sikur shihte një gjë të frikshme.

Luçija u habit dhe i rrahën qerpikët.

- Munshinjur, mos do një pikë ujë? Mos je gjë i sëmurë?! - u çudit dhe u llahtaris ajo.

Por ai po dridhej dhe Luçija u ngrit dhe e ndihmoi të shkonte deri tek një shtrat me postiqe. Aty ia zbërtheu jakën e këmishës dhe nisi t'i fërkojë damarët. Munshinjur Agushtini ia plasi të qarit. Qau me lot të nxehtë si të një fëmije dhe iu dorëzua krejt duarve të saj që i preknin mishin. Pastaj i kapi bërrylin dhe ajo ndjeu se ai po ia shtrëngonte.

- Munshinjur! - i thirri.- Më lini, munshinjur, ju s'jeni mirë.

Por munshinjur Agushtinit i kishte ikur zëri dhe i qenë shurdhuar veshët. Ai po shtrëngohej e po shtrëngohej mbas krahut të saj, pastaj nisi të dridhej. Atëherë Luçija briti:

- Lermë! - dhe e shtyu tutje.- Thuajmë që s'je munshinjur Agushtini,- i ulëriu.- Thuajmë që s'je ti!

Munshinjur Agushtini po përmendej i trembur dhe po mundohej të orientohej se ku ishte.

- Thuaj që je Bdeku! - u çorr zëri i saj.- Ti nuk je munshinjur Agushtini! O Perëndi, më thuaj që nuk je munshinjur Agushtini! - dhe ia plasi të qarit.

- Jam munshinjur Agushtini,- u përvaj zëri i tij.

- Agushtini?!

Ajo e tmerroi me zgurdullimën e syve që sikur donin të dilnin nga vendi. E pa me tmerr, pastaj nisi të hiqej praptasi drejt derës. Gishtërinjtë e duarve i qenë tendosur si kthetra, si të donte të mbrohej nga dikush që e ndiqte.

Por Luçija nuk pati fuqi të shkonte më tej. Iu këputën gjunjët dhe ra përdhé. E mblodhi kokën në mes të krahëve dhe aty nisi të qajë me një vaj të gjatë, të heshtur dhe me shpatullat që i dridheshin. Munshinjur Agushtini tha se, si të qante një copë herë, ajo do të ngrihej e ngushëlluar dhe do të qetësohej, por kjo gjë nuk po ndodhte. Luçija as jepte shenjë se do t'i rreshtte ajo e qarë që i derdhej përdhé me fytyrë ngjitur pas plloçave të hajatit.

## KAPITULLI I DYMBËDHJETË

Luçija kishte pasur një sëmundje të keqe dhe kishte ardhur tek ai për përdëllim dhe jo për ndonjë fëlligështi. Vdiq në vjeshtën që erdhi. Ka qenë një mugullirë e ftohtë dhe e lagësht kur erdhën e i thanë se ajo kishte ndërruar jetë. U ngrit e veshi zhgunin dhe gjatë gjithë asaj kohe, si dhe gjatë procesionit për në varreza, munshinjur Agushtini e ndjente zemrën të pikëlluar. Luçija nuk ishte më dhe kishte ikur si gjethet e asaj vjeshte që i shkundte era dhe i



merrte përpara. Por fluturoftë shpirti i saj në Parajsë dhe gjetë atje prehjen dhe qetësinë që i mungojnë kësaj bote, përsëriste herë mbas here.

## KAPITULLI I TREMBËDHJETË

Si kaluan vjeshtët me një trishtim që bridhte nëpër ajër, erdhën ditët e dhjetorit me dëborërat e para. Në një nga këto ditë, përmes një frullize sillogash që shtronin e zbardhnin, në qelën e tij u duk Domenika. Kjo ishte një grua si nja tridhjetë vjeçe.

Domenika pruri fjalë tronditëse. Luçija nuk qe rrëfyer dhe kështu e shkreta kishte vdekur me brengë që po i shkonte Zotit si një fajtoje e papërdëllyer. Që ta lehtësonte shpirtin, i qe lutur Domenikës dhe i kishte thënë që të vinte në kishë dhe t'i ndizte një qiri.

- I qe mbushur së shkretës shpirti me terr,- i kishte thënë Domenika munshinjur Agushtinit.- Ishte e tmerruar e gjora. Njeriu bën mëkate, por ka një shpresë për përdëllim, kur mendon se ka një njeri ku të shkojë e të pastrojë shpirtin. Një njeri të shenjtë, munshinjur, që të jetë ndryshe nga gjithë mëkatarët e kësaj bote.

Ajo kishte mbërthyer nofullat për një hop të gjatë, pastaj ishte ngritur. Kishte nxjerrë që nga nënbrezi një qiri dhe e kishte ndezur mu në mes të kishës.

Kjo ia kishte rënduar shpirtin shumë munshinjur Agushtinit. Nuk e kishte ndjerë veten kurrë më liksht.

## KAPITULLI I KATËRMBËDHJETË

Si ndenji një javë në kishë, munshinjur Agushtini tha të dilte nëpër katunde. Zbriti në shtëpinë e atnisë, ku zonja Hura e priti me lot ngaqë ishte ligur e dobësuar, por ai s'i bëri zë, veç nxorri mushkën dhe i hipi. Mori për nga brigjet e përroit, nëpër kopshtijet e lakrave dhe nëpër pemtore. Zonjës Hura i tha zemra se ai s'do të kthehej më. Ishte si në atë botë, i verdhë si meit dhe me sytë që i mbante përdhë.

Oh, vërtet zonja Hura kishte pasur të drejtë! Si kaloi java dhe po mbushej e dyta, ajo më kot i kishte hedhur sytë nga Guri i Shugjanit, nga zbriste një monopat gurësh të bardhë. Munshinjur Agushtini nuk u kthye. Zot, mos është rrëzuar gjëkund nëpër gryka?, pyeste zonja Hura dhe fshinte sytë me cepat e shamisë së kokës. Humbën të dy. Në fillim Bdeku, pastaj, ja edhe munshinjur Agushtini.

# LIBRI I DYTË

## KAPITULLI I PARË

Kish mbimun bari e ish rritë shkorreti e i kish zaptue tërshana e egër oborret e dyert e mbylluna si të kishës së Shndout ashtu edhe të kishës së Shndreut. S'ishin ma munshinjur Agushtini e munshinjur Bdeku e s'shkelte ma, veç në të rrallë, kambë njeriu në Shndu e në Shndre.

- Po bahen mote që s'janë,- tha me vete zonja Domenikë dhe ndjeu një të shtrydhtë të zemrës kur hodhi sytë e pa rrugën shkretë që i ngjitej malit. Tuj qëndisë në shalurthin me drrasa, tha me za:

- Ç'trishim, o Zot, që ta trand zemrën!

I erdhnë në mend meshat e munshinjur Agushtinit dhe e pati për shpirt të çojë sytë nga qielli e të thotë me za të priftit: *fortitudo mea, et laus mea Dominus.*<sup>1</sup>

S'ish e para herë që mugullonin nga shpirtnat e

---

1) lat: forca jonë e lavdi ynë është Zoti.

njerzëvet ca lasha t'harrueme e që nxirrmin kryet posi ata çkallojtë e barit e posi ato bifkat e reja mbi kalbësinat e gjerdhnavë të vjetër. Ca shndritje që dukeshin posi bllana dielli që bien nga një qiell i vrenjtur, ose posi llatarët e cermedellit që nxjerrin kryet mbi gëmushat e thata kur i vesit dhe i lan shiu. Mund të dëgjoje mërmërima të tilla edhe aty ku nuk ta priste mendja, nëpër humbëtira dhe nëpër harranë të thella. Mund të gjeje në skuta të humbura një njeri që, si i trembur dhe i shastisur nga vetmia e tij, niste e thoshte ca fjalë shpesh të pakuptimta, por që kishin një efekt të çuditshëm shërues...

## KAPITULLI I DYTË

Ja ashtu siç po bënte atë ditë një ngjesharan si trung vgjeu, një humbaq a mënjanár që të shumtën e kohës e kalonte vetëm. Atë e quanin Vrana dhe, i vetëm nën kupën e qiellit, ia kishte nisur ca mërmërimave që gjithkujt mund t'i dukeshin të habitshme. Ai po thoshte me një prirje për të shikuar nga qielli se unë të lutem nuk di, o Zot, edhe shurbesat nuk di t'i bëj, por zemra më çon në kishë dhe unë shkoj dhe e hap. Ja kështu po thoshte ky njeri që nuk ishte kush tjetër veçse mullixhiu i të gjashtë katundeve dhe që nuk dihej se si e kishte zërin. Ky leshakan me një setër gjithë arna, ia kishte nisur kështu të kërkonte gjëra që s't'i rrokte mendja nëpër të fshehtat e kupës së qiellit. Kishte mbaruar blojet dhe po lante këmbët buzë vijës së ujit. Një karkalec i madh i qe ngjitur në zverk, por ai s'e ndjente se i kishte humbur mendja

krejt. As thonjtë e këmbëve, që i qenë bërë si kocka breshke dhe që po i shikonte me sy të jeshiltë, nuk po e sillnin dot në vete. I qe kujtuar se duhej të hapte Shndunë. Ishte dita e Pelegrinazhit dhe në këtë ditë, në Shndu, vinin nga e gjithë krahina, sado pak dhe sado rrallë, sakatë e çyrykë. Ata kalonin një natë pranë Zemrës së të Përdëlllyeshmit, duke iu lutur Zotit që t'i shpëtonte nga mundimet. "Ta hap se jam i kishës, si famullitar,- tha vetë me vete Vrana.- Por tamam famullitar jo," - kundërshtoi aty për aty. Veç mund të thoje pa droje se atij i kishin mbetur në kurriz ato gjëra. S'mbaheshin mend sa vite kishin shkuar që kur munshinjur Agushtini, hipur në mushkë, kishte ardhë për herë të fundit në mullirin e tij. Qe ligur e qe bërë lakran, lëkura i qe trashur si eshkë, por më e keqja qe se ai njeri dukej si i lajthitur. "Vrana,- i kishte thirrur pa zbritur nga kafsha.- po t'i lë ty çelësat e kishës". Ky nuk pat lëvizur nga vendi se nuk po e kuptonte se përse munshinjur Agushtini donte t'i linte çelësat e kishës. "Kam me ik, s'kam me u kthye ma,- kishte vazhduar tjetri.- S'kam se kujt t'ia le tjetër". Vranës, që po i bëheshin ca përmbysje të gjëmimshme në kokë, iu ngjall një dyshim dhe një frikë. "Si po m'i le, po më bën famullitar?!" - e kishte pyetur. "Famullitar?!". Munshinjur Agushtini kishte zgurdulluar sytë. E kish vështruar një copë herë si i ikur mendsh, pastaj ia kishte plasur të qeshurit. "Zoti s'e qas të të kthehem me fjalë të ashpra,- i kishte thënë.- por ti i ke hak. Si të të bëj famullitar kur je një gërdhú e trung i palatuar? Po t'i le se s'kam kujt tjetër, prandaj." - dhe ia kishte lëshuar tufën e çelësave

në dorë. "Ke qenë njeri që vije në kishë dhe Zotin e ke afër"- kishte shtuar. Vranës s'i rreshtnin gjëmimet e habitë dhe, kur munshinjur Agushtini pat kapërcyer cifundet e mullirit dhe mushka e tij e kishte mbushur rrugën me këртоça bajgash, i qe lëshuar nga mbrapa dhe e kishte mbërritur përsëri. "Munshinjur,- i kishte thënë.- A kam me e veshë zhgunin e famullitarit? A kam me thanë lutje dhe a kam me i ba shurbesat?". Munshinjur Agushtinit i qe trishtuar syri dhe e kishte spërkatur Vranën me një buzëqeshje keqardhëse: "Ruaj, o të faltë Zoti, se mos t'i merr kush gurët e kishës,"- i kishte thënë.

Ja kështu ky Vrana qe lidhur me kishën, por zhgunin s'e veshi se si do ta vishte dhe shurbesa nuk bëri se si do t'i bënte! Një herë në vit, Ditën e Pelegrinazhit, merrte të përpjetën e malit nëpër ferrecka dhe nëpër muzhdakrra dhe shkonte në Shndu, ku bënte hazërllëqet. I hynte me kosë e me sakicë barit dhe shkorretit që zaptinin oborrin dhe, si i përmbystë dhe si i dergjte tërë ditën e ditës në diell këto njomështina, i merrte krahë-krahë dhe i shtronte në kishë dhe në oborr që njerëzit të kishin se ku të mbështülleshin dhe të merrnin një sy gjumë. Vinte tek kqolli i vjetër për ata që do vinin edhe një kusi me bollgur, e cila ziente gjithë ditën e ditës e varur në kamastër.

## KAPITULLI I TRETË

Si mbaroi së lari këmbët buzë vijës së ujit, ky Vrana u zgjat dhe mori çorapet që i kishte nderur në një

degë drize. I mbathi dhe i ngjeshi mirë, pastaj mbathi edhe opingat dhe i ngjeshi mirë edhe ato, duke u lidhur gjalmat fort mbas pulpave të trasha. U ngrit sikur e hodhi përpjetë vendi kur rrinte, kapërceu shkarranen nëpër një shteg me gurë të gjelbëruar nga myshku dhe doli në rrugë. Ishte si një cung bingu, nyjan e shpatullgjërë, dyzet vjeç burrë, me një teste dhëmbësh të fortë si çatalli. Mbërriti nëpër vijë të mullirit në lagjen buzë përroit dhe kaloi para shtëpive me harkaqare guri. Dërrasat e çardakëve qenë nxirë nga koha, kurse shtyllat mbi qemerët ndrisnin nga vllaga e përroit.

Teksa kalonte para shtëpisë së Domenikës, pa që ajo çoi kokën mbi parmakë. Pastaj Domenika u ngrit në këmbë, ndërsa mbante qëndismën në dorë. Ndodhte shpesh që Domenikën e gjente në çardak. Ajo e shihte dhe rrinte me sytë nga ai, por kurrë nuk pat ndodhur që t'i thotë ndonjë fjalë. Me një lahuri me ngjyra në kokë, ajo ngjante si një vajzë e re. Ishte e dobët dhe syzbërthyer, por e bukur dhe nishanane me ata sytë dhe flokët pis të zeza. Kur vdiq Luçija, pat qarë sa i pat rënë të fiktit dhe e kishin kthyer në shtëpi në kurriz të një mushke. E kishte mbajtur vetë Vrana në shpinë të kafshës, se në varrim, përveç munshinjur Agushtinit dhe disa pleqve, nuk kishte pasur burra të tjerë. Edhe gra nuk kishte pasur në varrimin e asaj mëkatareje, vetëm ca plaka të gërrollura e të thata si bukë pistili. Kurse Frederiku, i shoqi i Domenikës, mezi mbante veten në këmbë. Qe i verdhë si limoni, sepse vuante nga sëmundjet. Vrana e kishte shtrirë në kurriz të mushkës atë grua që sikur e digjte një

zjarrmi dhe i kërcisnin kockat nga dobësia. Në të hyrë të katundit ajo qe përmendur dhe pat zbritur nga kafsha, duke u mbajtur pas krahut të tij. Ç'i ishte dashtë Frederiku asaj, kishte thënë Vrana me vete. S'ishte për Frederikun ajo, mëkat që e pat marrë Frederiku!

Vrana ktheu kokën përsëri nga çardaku. Domenika pat hepuar trupin me shikim nga ai dhe cepat e shamisë i qenë zgjidhur. Harkaqaret e gurta i rrihte uji i përroit që shkumëzohej.

## KAPITULLI I KATËRT

Vrana ndjeu se kishte lëshuar zemër në atë grua, mbasi ajo i kishte mbetur në mend. Tek po ngjiste dredhoren që të çonte tek Guri i Shugjanit, i gëzohej shpirti nga lulet e verdha të gjineshtrave. Ato e mbulonin krejt dredhoren me tufalakët e luleve të verdha, ndërsa aty këtu, mbi gëmushat e tyre, hidhte shtat kulpra me lule bojëshpate. Të lante veriu në atë kurriz kodre të mbuluar si me leshra të gjelbëra dhe kaçurrele nga bimësia. Po të vinte Domenika, tha, ja mes atyre gjineshtrave, mund të rrinin e të kënaqeshin rehat me njëri tjetrin. Ishte fare e kollajshme, nuk i shihte kurrkush. Ajo dilte në kopshtin prapa shtëpisë dhe merrte lakoren me barëra të larta një bojë njeriu. Dhe aty dinte ai se ku e fuste dhe se ku e fshihte.

Kapi një tufalak gjineshtrash dhe ktheu kokën përsëri nga shtëpia e Domenikës, por qe rrotulluar shumë e tani kishte dalë prapa saj, kështu që



Domenika nuk dukej më. Ai e kërkoj me shikim nëpër faqen me kamare prapa asaj ngrehine guri kur, kur s'e kishte pritur e kur s'e kishte kujtuar, i kishin zënë sytë Frederikun, të shoqin e saj. Frederiku rrinte lakuriq në kopësht mbi një tezgë të pjerrët dërrase. I kishin thënë të rrinte në diell që t'i dilte mardhaja dhe ai kishte zënë një strehëz dhe rrezitej. Të dobët dhe të vogël sa një kalama, të verdhë dhe si të pajetë, kështu e mbante mend Vrana Frederikun që kur kishte qenë fëmijë. Me t'u dhimbtë. Kur ngjithnin dhitë në mal, qëllonte që e rrihnin dhe i ishte dashur atij disa herë që ta mbronte nga sherretët. Sepse i vinte keq për Frederikun ngaqë ishte i dobët dhe kishte frikë gjithkënd. Pastaj kishte një zë që të dridhte zemrën, lutje prej të pafajshmi e të pafuqishmi, sy si të lagur nga lot që s'i terreshin kurrë. Veç mendjes. Veç mendjen e kishte brisk.

Me Domenikën Frederiku qe afruar në ditën e një dasmeje, që u bë në Hydër të Hyllit, katundi më në skaj, një grumbull shtëpish si vezë në një çerdhe turtulli dhe nën hijen e një mali të zi e të bruzët. Në dasëm atij i kishte rënë një si sëmundje toke, qe shtrirë përdhé dhe pat nxjerrë shkumë. Si e kishin hequr mënjanë dhe si ia patën lagur tëmthat me pak ujë vedre, e kishin braktisur se po shtrohej dreka dhe kurrkush nuk donte të mbeste jashtë sofere. Vetëm Domenika. Ajo po kërcente me ca shoqe në një shesh bari, kur vuri re Frederikun që e kishin mbështetur mbas dy trenëve të thatë dhe i kishin lënë tek qafa një shami të lagur. "Ku ku, i shkreti,- qe rrudhur Domenika.- Si e kan lan me e hangër mizat?"

Dhe kishte shkuar e i kishte ngritur kryet. E pat rrahur me shuplakë në faqe dhe ia kishte tundur kokën leshane. Pastaj, kur Frederiku pat hapur sytë dhe po e shikonte, ajo qe shtangur. Nuk kishte parë kurrë sy që i luteshin ashtu, që i shprehnin një mirënjohje aq të thellë dhe që i thërrisnin të mos e linte dhe të mos e braktiste, sepse ishte i sëmurë, i dobët dhe fatkeq. Çfarë sysh të mëdhenj, bojë hiri me pika të gjelbëreme dhe me një pahitje të përhershme lotësh! Domenika kishte nisur të dridhej dhe e kishte ngritur në krahë dhe e kishte çuar nën hijen e një gorrice. Aty Frederiku i kishte thënë me një fije zëri që të mos e lëshonte dhe Domenika pat ndjerë se diçka i qe këputur në zemër dhe se nuk do ta linte kurrë atë njeri. Dhe kështu e mori edhe për burrë.

Vrana ndjeu se i qenë rënduar këmbët dhe duart. Kishte qenë një kohë e gjatë mesa dukej që po mendonte, prandaj dhe qe plogështuar shumë. Por, edhe kur nisi të ecë, ajo rëndí nuk po i hiqej nga gjymtyrët. "I shkreti Frederik!" - tha kushedi se pse me vete.

## KAPITULLI I PESTË

Por Frederiku s'asht me i thanë i shkreti, çoi Vrana nëpër mend dhe ndjeu një si pickim brenda vetes. Frederiku asht ku e ku, kryelogu dhe saka që ndan kuvendet, shtoi me idhni dhe me kunj, duke ecur nëpër ferreckat e faqes së malit.

Nisi të ndjehej i bezdisur. I digjej zverku nga

shkulma e diellit dhe nuk e rrokte dot me mend se qysh i naltohej e se qysh i fisnohej ai rrëgjian e ai shpotak. I ngjante se i tretej si matanë një honi që nuk kapërcehej dot dhe andej merrte me vete edhe Domenikën. Ecje po të doje sa të mundje pastaj nëpër ato ferrecka, por tek ajo nuk mbrije dot.

Atje n'log të burrave ai asht ma i miri, tha për Frederikun si për inat të vetes. Ma i mirë se gjithë ne katakanët e boroshnjakët, i futi një këllëç vetes.

E kapi një tërbim që s'ishte kurrkush. Shfryu hundët, u kollit sa të thoje se e çau gërmazin, pastaj çoi ca të potershme, ja ashtu me zor dhe duke u shtrënguar fort. Pastaj qeshi si një gomar, si një hajvan, siç i tha vetes. Ia shkuli me sokëllimë sa të thoje se trembte breshkat e malit, pastaj nisi të bërtasë. Me demek se as i nxente kryet se si ishte Frederiku e se as që pyeste fare për atë kërcëpan që lëngonte nga sëmundjet.

Por s'e rrente dot veten. Shkaku ishte Domenika. Me fytyrë të zbehtë si hojet e mjalut, me sy të zjarrtë që i digjeshin, ajo t'i lunte ment e kresë. I bëhej sikur i sulej dhe e merrte në krahët e vet, ndërsa druhej se mos e shkërmoqte, ngaqë s'dinte se si ta kapte e se ku ta mbante. Si atëherë kur qenë kthyer nga varrezat dhe ai e mbante në shpinë të mushkës. Nëpër pëllëmbë dhe nëpër trinat e duarve i çiknin brinjët e saj të holla si dhe gjinjte e vegjël. Zot, si e kishe bërë ashtu atë grua! Ajo nuk kishte mish, por mëndafsh të shkrifët që të rrëshqiste nëpër gishta.

Rrahu një krah ere nëpër zverkun e tij dhe Vranës iu mbush gjoksi me serë të shkrirë. Që nga zgripi ku

kishte dalë, pa ca pellgje të vegjël uji në shtratin e përroit dhe afshi i nxehët që e digjte e përcëlloi edhe më shumë.

## KAPITULLI I GJASHTË

Si qe ngjitur në Shndu, Vrana qe qetësuar e pat rënë në paq kur u kish hyrë punëve. Deri në mesditë i kish palosur me kosë njomështinat e oborrit dhe ato përreth mureve me gurë të vjetër e të thatë. I kishte hyrë shkorretit dhe e kishte nxjerrë në dritë të Zotit kishën e Shndusë, e cila lëshonte një hije të bukur mbi oborrin e pastruar. Kryqi mbi kambanaren e vjetër i qe nxirë nga koha, por ai sikur kishte marrë një kuptim të ri me një njeri që punonte në oborr, duke shtyrë me cfurk togjet e barit. Kish një ajrë ritëse ajo ditë që ta gëzonte zemrën dhe Vrana hidhte herë pas here sytë në të katër pllajzat që zbrisnin nga të katër malet e lartë dhe që krijonin atë krahinë. Përmes një dielli të bardhë gushti, gjithçka qe kredhur si në një tis drithërues dhe shtëpitë e largëta ngjanin si të varura në qiell, në re të opalta që shtegëtonin. Aty nga mbasditja nisën të mbërrijnë deri tek veshët e tij zile të largëta mushkash, që lajmëronin se po vinin njerëz. Larg e larg e nëpër ato dredhore që zhgarravisnin atë peisazh bardhkaltërem shkëmbinjsh e sukash, ato binin si në një ditë lutjeje dhe shprese.

I pari mbërriti në Shndu Uka i Vukës, mbi një mushkë që qysh o Zot rrinte në këmbë dhe qysh o Zot qe ngjitur në ato të përpjeta. Uka ishte një zhelan

e fukara i gjori, që kishte një këmbë të mpirë e të rrëguar, e cila i varej si rreckë. Sapo doli në oborr të kishës, Vrana shkoi dhe e ndihmoi që të zbriste. Mbjaj andej e shty këndej ato kockat e tij që i krikëllinin, arriti më në fund ta vërë në këmbë. Uka i Vukës zgurdulloi sytë nëpër fasadë të kishës dhe tha:

- Heu, bre, i qofshim falë të madhit Zot!

Ngëc e ngëc ai ia mbajti për nga kqolli ku ziente kusia e bollgurit dhe ku thërriste era e mirë e bereqetit.

- A po m'i jep t'i ha dy lugë, bre,- i thirri Vranës, i cili kishte marrë kupacët e drunjtë dhe po i shkonte pas.- Ma ka ngulë uja dhe do Zoti të kanë zi koqet e grunit!

Si e kish rregulluar mirë e mirë Ukën e Vukës, Vrana kishte dalë të ndreqte dy plloça mbi portikun e oborrit. Dhe që aty kishte parë tre vetë që vinin nga Shkira e Keqe me një mushkë. Ishte Gjon Përkoka bashkë me të shoqen, Shkurtën e Xhozefinë Ndreut dhe të bijën 11 vjeçe, Julian. Vinin nga një vend fare në skaj, shtatë male larg. E bija, Julia, ishte e verbër që nga lindja dhe ata e çonin nëpër shenjtë që t'i luteshin Zotit për t'ia falur atë sakatllëk. Qe edhe ky i Shkirës së Keqe zhelan e fukara, kishte veshur një sarafan me arna dhe ngjante si i pahitur me pluhur guri. E shoqja kishte një fytyrë si të shpendit dhe sytë i kishte të vegjël e të shndritshëm si xhixha. Veshur me një polkë të verdhë në të jeshiltë, ajo ngjante si një grua tartari. Kurse mushka e tyre ishte tepër e fisme: i shkëlqente qimja dhe palldëmët bashkë me rripat e ziles i kishte të zbukuruara me inxhi.

Vrana ra copë për ta, se ishin të largët. U ndihmoi të shkarkonin dhe i çoi në një vend të rregulluar mirë e bukur, me bar e me zhumbriçë mu në mes të kishës.

## KAPITULLI I SHTATË

I kishte rregulluar mirë e bukur këta të Shkirës së Keqe, po ku do ta dinte se çfarë do të ngjante?! Sikur ia kishte shtënë Zoti në vesh që t'i priste me pekule ata njerëz që kishin ardhë nga shtatë male larg. Atë natë, mu aty në kishën e Shndusë, ndodhi mrekullia: vajzës së tyre, Julias, i erdhën sytë!

O Perëndi, si u mbushën zemrat e njerëzve me dritë! Julia njëmbëdhjetë vjet qorre, shihte! Kishte ndritë një bllanë në murin e thatë të kishës, kishte feksur përmes mugullimës një njollë e kaltëreme dhe një zë i kishte thënë në vesh: "Shif!". Julia kishte rrahur qerpikët dhe zëri i kishte thirrur përsëri: "Shif se Zoti ta dha dritën e syve!". Dhe Julia kishte parë! I qe hapur pamja dalëngadalë dhe kishte parë në mur dhe rreth vetes gjithë sa ishin aty. Në një krah ishte nana, në krahun tjetër tata, që i njihte nga fryma që lëshonin dhe nga gërhamat e gjumit që i kishte zënë. S'i kishte parë kurrë ma parë dhe qe shtangur në një kqyrje që s'kishte të sosur! Ata ishin tata dhe nana e saj?! Po qysh ishin ata kështu?! Po i dridhej dora dhe çoi e preku bërrylin e nanës. E preku me gishtat që iu shtrinë dhe e kapën mbas polkës së verdhë. Pastaj preku gjunin e tatës. Ajo dritë e kaltëreme në mur e tërhoqi dhe Julia pa andej. Ishte një si nana aty. "A asht e Lumnuemja?", pyeti veten me drithërimë. Nuk

dinte ç'të thoshte dhe e nguci nanën tek brryli. I thirri: "Nanë! Moj nanë! Nanë! Moj nanë!".

Atëherë nana hapi sytë, por qe e përgjumur dhe s'po e mblidhte veten. Iu lut Zotit ta falte qe e kishte zënë gjumi dhe pastaj zgjoi edhe Gjonin. Pastaj kishte shtangë.

- Zonjë e Lumnueme! - kishte thirrë. Kishte parë në mur ikonën e Zonjës me Krishtin në krahë.- Zonjë e Lumnueme!

O Zot, kush e kishte prurë atë ikonë aty?! O Zot, nga kishte ardhë dhe si qe vënë në atë mur ku s'kishte pasur asgjë?! Ktheu kokën nga Gjoni, por dhe ky kishte mbetë gojëhapët. Atëherë ajo lëshoi një thirrme:

- Julia!

Kishte vënë re qe e bija shifte dhe thirri përsëri:

- Julia, moj bijë, a shef?

- Shof, moj nanë!

Asaj sa s'i kishte rënë rrufeja. Puqi duart dhe lotët i shkuan rrëke.

- Zonjë e Lumnueme! - qe shkrehur në vaj me supet qe i dridheshin dhe me zërin qe i këputej.- Zonjë e Lumnueme! - Nisi të falenderojë.

## KAPITULLI I TETË

Në atë kohë qe pat ndodhur ajo mrekulli, Vrana po kalonte tallazet e çmendurisë së tij. E kishte rrëmbyer Domenikën, e kishte ngritur në krahë dhe e kishte çuar në pyll si ujku prenë e vet. E kishte bërë me mend qe më parë këtë gjë. Si çdo vit, edhe atë

herë, Domenika e kishte prurë Frederikun në kishë. E kishte hypur mbi një pelë larane, mbi një samar të shtruar me qilim. Frederiku i qe dukur këtë radhë shumë i këputur, kurse Domenika kishte vesh ca tesha që i rrëshqitnin nëpër trup.

Kur kisha dhe oborri qenë mbushur plot, kur qenë ndezur qirinj e zjarre me flakë që luhateshin nëpër mure të thatë, Vrana kishte zënë të ecë poshtë e lart me një hap të përthyer si të kalit të qyqes dhe i hutuar e i humbur krejt. Midis grumbujve të njerëzve, që nxinin përmes dritës së zjarreve, dallonte Domenikën dhe Frederikun që as lëviznin e as flisnin, po rrinin si të përhumbur në rrëshanën që ua kish ujdur ai. Frederikun, si të kalonte një copë herë, do ta zinte gjumi, këtë Vrana e dinte mirë. Flinte si një kalama, mbështjellë me duart në mes të gjunjëve dhe me një mbulesë të hollë që Domenika ia hidhte krahëve. Si vitin e kaluar, si atëherë në atë gjumë të rëndë që e kishte zënë. Vranës i kujtohej ajo që ndodhi vitin që shkoi. Kishte plasur një potere se morën zjarr ca barëra në rrëshanat e oborrit, njerëzit kishin thirrë e kishin brritë, por Frederiku flinte. Vranës i kishte mbetë peng që s'ia kishte marrë Domenikën atë natë. S'e zinte rehati që s'e kishte nxjerrë gjer te kqolli dhe aty ta ngrinte në krahë e ta çonte në zabel të ilqeve. Kurrkush nuk do ta kishte parë e as Frederiku s'do ta kishte ndjerë.

Vrana s'po dinte si ta ndrydhte padurimin e vet në atë ngarendje lart e poshtë. S'kishte të sosur ajo kohë sa njerëzit të shtroheshin e të qetësoheshin mbasi të ishin lodhur me llafe e me pyetje me njëri tjetrin.



Ata nxorrën torbat e thekën bukë e ngrohën gjellë mbas zjarreve, hëngrën duke u përtypur me ato nofulla që u ndrinin nëpër flakë dhe pinë ujë me mashtrapa e me kacekë, por qenë xanxarë e s'po binin në qeti. Vrana shihte shejzat e qiellit dhe vërtitej si i trembur. E kërruste kurrizin, ani se afër zjarreve me njerëz e nëpër sakatë që e thirrnin t'u jepte ndonjë ndihmë. Por dikur gjithçka nisi të fashitej. Ranë një nga një të gjithë me radhë, kush në velenxat që i kishin prurë me vete, kush në rrëshqanat me bar e zhumricë që kishte ujdísur ai dhe kush i mbështjellë mbas zjarrit në rroba të veta. Shejëzat tregonin se kishte kaluar mesnata dhe kishte zënë të frynte veriu i agut.

Vrana vuri re se goja i qe tharë dhe i qe bërë shkumb, kurse zemra i rrihte kraharorin si me tokmak. Kqyrte rreth e rreth gjindjen e zënë në gjumë tashmë dhe nisën t'i buçasin veshët e t'i rrahin vrushkujt e gjakut. I iku njëherësh si në trembje plogështia që e kishte zënë dhe ktheu kokën me vrull nga Frederiku me Domenikën. Ata po flinin: Frederiku i mbuluar me velenxën e hollë, kurse Domenika me një rrobë si me qëndisma. Ç'grua e paqme, i oshëtiu së brendshmi dëshira që ta merrte në krahë dhe të ngopej me erën e saj. Ta shtrydhte mbas vetes, të ndjente nëpër zjarrminë që po e digjte kërkëllimën e kockave dhe të brinjëve të saj kur ta shtrëngonte.

U hodh përpara me një çap ujku, tanimë me sy të jeshilosur dhe i papërmbajtshëm as nga plumbi. Mbërriti me muskuj të ngrehur pranë shtromës së

tyre dhe u përgjoi frymëmarrjet dhe gjumin që bënin. Frederiku ishte mbledhur kutullaç, kurse Domenika sikur përgjonte sypulitur diku lart, si nëpër lartësitë e qiellit. Duart dhe fytyra e saj sikur qenë bërë nga brumi i qirinjve, kaq të zbehtë dhe si në dritë të yjeve dukeshin në atë gjysmëterr. Vrana u ul në gjunjë dhe ndjeu se po dridhej. Ai çoi dorën dhe kapi dorën e saj. O Zot, ç'ishte ajo lëkurë ashtu dhe ajo ngrohtësi?! Çoi gishtat pak më lart dhe nisi t'i fërkojë kyçin.

Domenika hapi sytë. Buzëqeshi se kushedi ç'po shihte në ëndërr, pastaj nisi ta hetojë me diçka që i zgjohej e i përmendej nëpër retinat e syve. Pastaj ajo u tremb. U ngrit njëherësh me qerpikët që i rrihnin dhe i tha:

- Vrana?!

- Le të më vrasë Zoti, por unë s'duroj ma,- qe shkrehur zëri i tij.

Ajo kishte kërcyer me vrull në gjunjë dhe po dridhej me alarm.

- Ik, mor i marrë, lëshomë, hej ty ta shoftë Zoti hisen e diellit!

- Pash besën Domenikë, pash sytë e ballit, unë po çmendem!

Ajo ia shkëputi dorën nga kthetrat e tij, por Vrana u bë si shtazë dhe u hodh dhe e kapi përsëri. E mbërtheu nga supet dhe nisi ta tërheqë nga vetja.

- Ku-ku, ku-ku, unë e shkreta,- nisi të qajë pa zë Domenika.- Lëshomë, pash besën e Zotit, lëshomë o Vrana, lëshomë!

Ai e kish ngjitur mbas vetes dhe e përvëlonte me frymën e nxehtë që nxirrte. Dikur Domenika nisi të

lëshohej dhe atëherë Vrana mori hov të ri. E ngriti në krahë e u turr drejt shtegut të oborrit. As që pyeti nga degët e ilqeve që i gricën fytyrën. Ia mbajti matanë dhe rendi drejt pyllit, që nxinte në atë buzag. Çapi i tij rrihte gurët nëpër heshtje dhe fryma i vërshëllente si gjyryk.

Por dikur vuri re se Domenika që lëshuar krejt dhe i qenë varur krahët si pa jetë. Ai e çoi nën hijen e një ahu dhe e vuri mbi barin e luadhit. Domenika ishte si e vdekur, as jepte e as merrte. Ai e thirri disa herë, ia luajti kokën andej këndeje, por ajo nuk përmendej. Veç që ende e ngrohtë, në gjoks i rrihte zemra dhe një dorë i kishte mbetur tek gryka e lehorkës me temina si të ruante se mos dikush fuste dorën dhe e trazonte.

Vranës iu dhimb. I erdhi keq që ajo që pështjellë si e trembur e si e tutur. Ia kapi dorën dhe ia hoqi mënjanë. Pastaj ia vuri gjithë pekule në kupën e gjurit të vet dhe ia mbajti mbështjellë me pëllëmbën e trashë e të ashpër. Gjoksi i saj ulej e ngrihej dhe ngjante sikur Domenika kishte humbur në një gjumë të lehtë, me fytyrën që i zbardhte nëpër pahun e dritës së hënës. Mandej i erdhi ligisht që ajo e kish zënë kokën ters: ngulur në barin e luadhit dhe me qafën e përdredhur. E ngriti dhe e ujdisi, ia hoqi ca cullufe floku nga balli dhe iu duk sikur ajo po e shihte dhe po e hetonte përmes qerpikëve të pulitur.

- Domenikë,- i bëzajti me zërin që i qe tharë.

Në qiell, nëpër hënë, kapërceu një re e hollë dhe Vranës iu bë sikur ajo lëvizi. Sikur hepoi pak fytyrën nga ana e tij dhe po e kqyrte në të fshehtë.

- Domenikë! - e tundi Vrana përsëri.

Dora e saj shkoi të kapte grykën e lehorkës, por Vrana nuk e la. Ia mbajti në të vetën dhe ia hodhi sytë nëpër kurm. Një e dridhur i kaloi nëpër shtat që e kishte aty pranë dhe ia rrëshqiti dorën nëpër lehorkë. Pastaj ia zbërtheu, ia afroi fytyrën dhe ia puqi buzët mbas mishit të saj të ngrohtë. Pastaj nuk diti më se çfarë bëri! U shkallua! E kapi një ulërimë e një tërmet! U mbush pylli me akshin e tij të rëndë prej burri. Ajo i lutej përmes brerimës së lotëve, por Vrana, i dalur mendsh, ia theu kockat dhe ia shtrydhi kurmin erabarbarozë. U grric nëpër thonjtë e saj dhe u dërrmua nga grushtat që i binin, por kjo ishte edhe më e bukur. Ta dinte se e vrisnin dhe ai s'tërhiqej.

## KAPITULLI I NËNTË

Tek po ktheheshin, ajo i rrëshqiti nëpër duar dhe i tha se po shkonte përpara, por Vrana çoi dorën dhe e mbajti. Ishin në të ngjitur të të përpjetës së kishës, hija e së cilës u rrinte atje lart mbi krye. Agu po zbardhte dhe Vrana dallonte tani fytyrën e Domenikës që qe bërë edhe më e zbehtë, ndërsa sytë e saj rrëfenin për lodhjen dhe rraskapitjen që kishin kaluar. Ishte si e mpirë. Nuk i mbante tani ndonjë inat Vranës. Ishte plotësisht në dorën e tij dhe sikur koha s'kishte kahje. Sikur ajo s'dinte se kush ishte dhe s'dinte nga kishte ardhë. Nuk dinte se ku do të shkonte. Sikur qe shlyer në mendjen e saj gjithçka që kishte pasur të bëjë me të. Kishte mbetur vetëm ky çast, kur ai e shtrëngonte mbas vetes dhe ajo, për herë të parë në

jetën e saj, po kuptonte se diç kishte mbajtur ndrydhur e diç i kish fshehur vetes kaq e kaq kohë. Ia shkrfi trupin mendimi se ishte me plot dëshira dhe u ngjesh mbas tij. E kapi një zjarrmi dhe iu shua syri. Iu err gjithçka. E tërhoqi Vranën drejt ca gjineshtrave, lulet e të cilave tani nëpër ag dukeshin të përhitura.

## KAPITULLI I DHJETË

Kur u kthyen, ajo që panë ishte e habitshme. Në oborr të kishës nuk ishte kurkush! S'të zinte syri kërkënd nga gjithë ata që kishin lënë të fjetur e të kotur nga gjumi! Dukeshin vetëm grumbuj zjarresh dhe grumbuj shtresash pa njerëz. Flakët digjeshin në vetmi dhe përskuqinin velenxat dhe gunat e hedhura si në alarm.

Domenika nuk merrte frymë. Ktheu sytë nga Vrana, por edhe ai kishte mbetë i shtangët. Fytyra e tij e ngurosur, që spërkatej me feksjet e bruzta të zjarrit dhe me argjendin e dritës së agut, e bënte edhe më rrënjqethëse pamjen e shurdhët përreth.

Atëherë Domenika, me mishra të dridhura, u hodh përpara. Çau përmes zjarreve pa njerëz si e vetmja qenie që e mbushte me jetë atë natë. Në sytë e Vranës atë sikur e dogjën flakët. Ajo hyri në hajatin e kishës dhe aty desh u rrëzua: njerëzit rrinin në gjunjë, në duar mbanin qirinj dhe shikonin të ngurosur përpara! Brenda njerëzit ishin edhe më të dendur. Nuk lëvizte kush, qenë kthyer të gjithë si gurë të përhitmë, me sytë të mbërthyer në murin përballë.

Domenika s'e përmbliidhte dot veten dhe kishte frikë. Ajo kishte parë në mur ikonën e Shën Mërisë me Krishtin, por nuk arrinte në ndërgjegjen e saj të pyeste se çfarë kishte ngjarë. Bëri kryqin dhe kërkoi me sy Frederikun: pamja e tij nuk i thoshte asgjë. Qe zgjuar dhe rrinte ulur brenda në shtresa.

I ranë lotë nëpër faqe. Supet iu drodhën dhe puqi duart me sytë nga Shën Mëria. Për herë të parë e kuptoi se aty kishte ndodhur një mrekulli dhe shtangu.

- Zonjë, ndriçoma rrugën se nuk di çfarë bëj! - mërmëriti dhe qe penduar në çast për çka kishte bërë me Vranën.

Madje e zuri tmërri kur vuri re se turmën e njerëzve e përshkonte herë pas here një mërmërimë e mbytur dhe e gjatë. Ato fytyra të murrme nuk kishin dalë dot nga hutimi që i kishte zënë, por ishin bërë edhe më të humbura në vetvete dhe diç thonin si nëpër mjergull. Çfarë po thonin ashtu me ca fjalë që u dilnin së thelli, por që mbyteshin në një jehamë si shugullima e tokës kur merr dhe e tund tërmeti? Një shugullimë e gjatë, e njëllojtë, e vjetër si në krijim të botës.

## KAPITULLI I NJËMBËDHJETË

Kur ra drita dhe jashtë doli dielli, Gjon Përkokën dhe të shoqen, Shkurtën e Xhozefinë Ndreut, i kapi një ngut dhe një nxitim. Qenë ata të parët që e thyen atë shtangie që s'kishte të sosur. Ata e ngritën të bijën, Julian, dhe i thanë të shkante e ta falenderonte të

Lumnueshmen dhe Julia me një fytyrë të mbushur me adhurim, çau përmes njerëzve dhe shkoi përballë ikonës. Puqi duart me sytë nga Shën Mëria dritëlëshuese dhe tha një lutje. Pastaj Gjon Përkoka me të shoqen e morën Julian dhe e çuan drejt oborrit, pa ditur ç't'u thonë njerëzve. Aty e hipën në mushkë dhe ia mbajtën për në Shkirë të Keqe. Me natë a me ditë, thirri Gjoni, s'na mban vendi, o qofshi të bekuem! Ikëm.

Kishin dalë mjaft nga kisha dhe po shikonin që nga muret e oborrit se si Julia me mushkën përpara dhe Gjoni me Shkurtën prapa morën për nga gjineshtrat. Ata zbritën në shtratin e përroit dhe pastaj nisën të ngjiten nëpër lakore.

Si u humbi nga sytë karvani i Gjunit, u ndje që kërcitën kockat e dikujt, tek ktheu trupin nga gjindja.

- Heu bre! - Thirri ai.- I qofshim falë Zotit!

Ishte Uka i Vukës, zhelani që i varej njëra këmbë si rreckë. Ishte i pari që po thoshte diçka për mrekullinë e asaj nate.

Prenda e Vatës, shamatarja që kishte ardhë për t'u zënë me ndonjërin, ngriti krahët në ajër dhe nisi të thërrasë:

- T'i biem në gjunjë të Lumnuemes, dritës së Zonjës sonë!

Prenda mend i bëri copë kurrizet e njerëzve që ishin ulë e po gatitnin plaçkat nëpër bohçe. Ajo rendi drejt portikut dhe aty, para se të merrte rrugën, e mbytën lotët dhe nisi të mërmërojë ca marrina e ca broçkulla sa të nxente kryet.

- Mos thuaj kërcolla,- i tha një që po ngarkonte

mushkën.- Qysh po i thua Zonjës me ta gjetë dhinë që t'ka humb?

- Ka me ma gjet, ka me ma gjet! - thoshte përmes lotëve dhe me shpirt të lehtësuar Prenda e Vatës.

Kjo bëri që edhe disa të tjerë që po niseshin, të lenë plaçkat në tokë dhe të kthehen me fytyrë nga kisha dhe të numërojnë ca fjalë të kota e të pakuptimta, duke u ngucur me njëri tjetrin si ato gratë te kutia e çertexhiut që ngucen e shtyhen tek zgjedhin vargje me rruaza. Tek dera e kishës doli Frederiku dhe pa nga kjo tollovi. Kishte ndodhë diçka që nuk mund ta rrokte dot mendja e tyre. Ata nuk dinin ç'të bënin, nuk dinin si ta shprehnin atë që ndodhte me ta. Nëpër një terr të tillë të padijes së tyre i kishte kapur një ngarendje për të shkuar diku, për ta çuar këtë lajm ku mund dhe sa më parë.

- Mos të ikë kush,- tha Frederiku.- Do të bëhet një proçesion.

Nga brenda po nxirrnin ikonën e të Lumnuemes. Vënë në një furkë të gjatë dhe zbukuruar me kurora lulesh, atë e mbanin në krye tre vetë, njëri ndër të cilët Bepini i Shkanetit. Ai kishte një zë të bukur. Bepini, si mori turma të nisej, zuri të këndoje "Drita e të Lumnuemes", që e pasuan pastaj shumë zëra, por të paujdisur mirë dhe larg për t'i thënë një këngë proçesioni si ky.



# LIBRI I TRETË

## KAPITULLI I PARË

Një javë mbasi asht shfaqë Shën Mrija, ka ardh vetë ipeshkvi. Lajmi ka mbërritë gjer në ipeshkvi dhe ai asht çue e ia ka beh në kishën e Shenanoit. Gjysëm dite kanë tringëlli zilet e kuajve të karvanit që sillte atë. Në faqe të pllajave kanë rrahë patkonjtë e kafshëve dhe kanë ndritë rrobat e reja të kalorësve. Janë mbushun me ngjyrat e veshjeve të tyne dredhoret e hirta nga shkelte shpura e tij. Toga e kuqe dhe mitra e artë e hirësisë kanë shdritë nëpër diell qysh se asht duk e gjer sa ka mbrritë.

Kisha e Shndusë ishte shndrrue. Vrana i kishte çue nëpër duert e veta gjithë trenët e gjithë qeprat e saj. U kishte dhanë shërbet të ri mureve të hajatit e të kambanores dhe i kishte meremetue e i kishte fshi të gjithë meremetet e orenditë që ishin aty.

Nuk kishe se ku hyje e se ku rrije atë ditë në Shndu. Brenda qenë ngjeshun nguc e nguc aq sa s'kishin

hymë kurrë dhe rrinin me fytyra të përkorura përpara ikonës së Zonjës. Poshtë saj (O Zonjë e Lumnueme sa bukur që dukesh!) , digjeshin qirinj dhe zotëronte një heshtje e thellë. Në oborr njerëzit qenë po ashtu mizëri dhe të ngjeshur me njëri-tjetrin; kishin lanë vetëm një udhëz në mes nga do të kalonte hirësia. Muret, drurët dhe deri tek zabeli i ilqeve atje poshtë, qenë mbushun të gjitha me mizërinë e kalamajve dhe të çunave e të gocave të reja.

## KAPITULLI I DYTË

O Zot, si ishte ashtu ky shpirti i njeriut, po thoshte me vete Vrana. I kaloi diçka e errët nëpër zemër, por nuk diti të thotë se çfarë qe. Ishte duke parë andej nga vinte karvani, me një vështtrim si të humbur tej largësive. Nëpër një përndritje të kaltëreme qielli mbas një shiu që kishte rënë, shihte si buisnin ngado çkallonj të verdhë e të njomë të një bari të ri dhe nga pllaja vinte një erë shkëmbinjsh e gurësh të lagur. Veç edhe një gjë e hidhur, edhe një gjë që s'bën, sillej nëpër ajrin e asaj dite, po thoshte Vrana pa e ditur se çfarë. Ai kishte qenë i pushtuar nga ndjenja e atij që mendon se ka njëfarë vlere, por që tani po ndjente që ishte një kurrgjë. Po vinte ipeshkvi dhe, bashkë me të, famullitari i ri, munshinjur Injaci. Do t'i dorëzonte çelësat e kishës atij dhe vetë do të mbetej pa gjë. S'do të ishte më kurrkushi, sepse tani në kishë do të shërbente munshinjur Injaci.

Nëpër lugun e maleve kaloi një re dhe Vrana ktheu sytë andej. Po thoshte se vërtet kërkonte t'i gëzohej

shpirti nga angushtia e shiut, nga gjithë ajo hapsirë e shpëlarë dhe e shndritshme, nga gjithë ato shtëpi të largëta e të afërta që ishin mbjellë në ato katër pllaja që zbrisnin nga katër faqe malesh të lartë, por kishte ajo ditë edhe një mister, që s'e lente t'i çelte zemra. Një të ligsh e një vrashpirt si ajo që të ndjellin drurët e vetmuar dhe gomradat nëpër kufijtë e arave, dhitë që ngjiten nëpër gurë e nëpër gëmusha, një fyell bariu që bie matanë një kurrizi kodre me dhé bojëkafe. Një si lënie e braktisje që të bien gjërat që janë matanë teje, një vetmi dëshpëruese. Do t'i jepte çelësat munshinjur Injacit dhe pas kësaj nuk do të kujtohej më kush për të.

## KAPITULLI I TRETË

Por Vrana nuk dorëzohej lehtë. Një shkak dhe muskujt e tij zgjoheshin e lëvrinin plot gjallëri. Kështu edhe tani, kështu edhe në atë çast që mbërriti ipeshkvi. Me t'u dukur kreu i karvanit tek dera e oborrit, ai brofi dhe i doli përpara. I kapi frerin kalit të hirësisë dhe iu hodh në ije që ta ndihmonte të zbriste. Nuk po ia hiqte sytë ipeshkvit për asnjë çast, ndërsa merrej me rripat e shalës, të frerit dhe të mamuzeve shndritëse. Ipeshkvi që aq i përsheptshëm dhe aq i bukur sa Vranës nisi t'i kullojë një dritë adhurimi nga sytë. Kali i tij i bardhë ishte si kalë mbreti me ata rripa të rinj të zbukuruara me gjithfarë sumbullash të bornxta. Shpura që e shoqëronte shpërndante erë shenjtërie me togat e reja dhe me fytyrat e verdha si buka e dyllit.

Hirësia nisi të zbresë, por ishte shumë plak dhe mezi e gjente mamuzen me këmbën që i dridhej. Atëherë Vrana e mori në krahë dhe e uli në tokë. I ra në gjunjë dhe i puthi dorën dhe hirësia, tek e pa këtë njeri me kaq fuqi dhe të shkathët, e preku në kokë dhe e bekoj:

- Qofsh i bekuar, i ke shërbyer kishës dhe Zoti ta shpërbleftë!

Vrana deshi t'ia puthë edhe një herë dorën ipeshkvit. I dinte të gjitha ky plak i fisëm dhe i mençëm dhe kjo e ngazëlloi. Po e shifte Zoti që po i binte në gjunjë këtij njeriu të shenjtë. Zgjati krahët që t'i kapte gjunjët, por hirësia i bëri edhe një herë kryqin mbi kokë dhe iu mënjanua. Ai çapiti për nga dera e kishës dhe Vrana u topit. Nuk i bënëin më gjunjët që të ngrihej e t'i dilte në krah dhe t'i hiqte udhën gjer brenda. Këtë punë e bëri Frederiku. Ky i doli ballazi dhe ipeshkvi e mbajti për krah. Pastaj nisën të flasin me njëri tjetrin.

## KAPITULLI I KATËRT

Kur zuri të këndoje kori që kishte ardhë bashkë me ipeshkvin dhe kur nisi ceremonia e meshës dhe kisha e Shndusë llamburiste si kurrë ndonjëherë, Vranës i erdhi për të qarë. Qirinjtë e ndezur tufa-tufa i jepnin fytyrës së t'Lumnuemes një dritë që të zbriste në shpirt. Një mirësi që të mbushte me përgjërëm prekës. Nuk kishte parë Vrana ikonë më të bukur se ajo! Korniza e saj e drunjte që gdhendur nga një dorë e trashë, por fytyra e Zonjës dhe e Krishtit ishin si të

gjalla. Sikur do të zbrisnin që andej dhe kisha do të mbushej me fëshfërimën e rrobeve të Zonjës.

Ipeshkvi ngjiti dy shkallare dhe doli një kokë mbi të tjerët. Tani figura e hirësisë zotëronte mbi gjithçka dhe Vranën e kapi mallëngjimi.

## KAPITULLI I PESTË

Rrotulloi kryet nëpër gjindjen që ishte në kishë dhe i ndali sytë tek Domenika. Ajo rrinte përballë, mes tufës së grave të veshura për të kremte, e humbur dhe e ikur tashmë prej tij. Sikur s'ishte më në këtë botë qysh prej asaj nate të lumtur që kishin kaluar bashkë. Domenika i kishte thënë në atë natë se kishte mot që digjej për të. Tani që qenë lidhur, i kishte thënë ajo, s'do të vinte më kurrë një ditë që do të ndaheshin. Por tek ishin kthyer në kishë dhe kishin parë shfaqjen e Shën Mërisë, në shpirtin e saj kishte ndodhur një përmbysje e madhe. Para Zonjës së Lumnueme Domenika e kish ndjerë veten fajtores dhe i pat ikur syve të Vranës me tmerr dhe me frikë. Të nesërmen e asaj nate që kishin kaluar bashkë, Vrana kishte shkuar në shtëpinë e saj i ndezur dhe me çap ujku. Qe ngjitur me drithërimë padurimi nëpër faqet e mureve, pat kaluar nëpër hatullat e nëpër vrimat e çatisë dhe kishte dalë në dhomën e saj. E kishte marrë në krahë dhe e kishte ngritur. Por ajo e kishte grricur dhe e kishte çjerrur. Ishte bërë tjetër Domenikë ajo: e egër, një shtazë. Një copë e thatë dërrase që ishte e kotë ta shtrëngoje pas vetes. Hej, kryemushkë, i kishte bërtitur ai, çka të ka gjet që po hedh shkelma, i kishte

thënë. Por s'bëhej që s'bëhej gjë. Ajo nuk donte. Atëherë Vrana kishte ikur i dalë menç dhe i tërbuar.

## KAPITULLI I GJASHTË

Vrana i solli kryet nga ana tjetër dhe pa munshinjur Injacin, që e kishte sjellë ipeshkvi me vete. E kqyri ngeshëm. Ky ishte një burrë pesëdhjetë vjeç, i pastër dhe me sy bojëhiri. S'ishte e kollajshme me folë me te, tha Vrana, tek i shihte rrobet e shtrenjta. Kushedi nga ç'kishë të madhe e kishte marrë ipeshkvi. Ipeshkvi kishte thënë se Shnduja do të bëhej kryekishë. Dhe kishte prurë munshinjur Injacin. Ky ishte rritë me qumësht dallandysheje se e kishte lëkurën të hollë e të bardhë. Veçse s'ka me i durue ernat e shqotat kur të ngjitej në Shndu, i erdhi në të beftë ky mendim Vranës. Kishte me mbetë rrugës dhe, s'i t'i mërzitej shpirti, kishte me ikë prapë.

Vrana nisi të ndjejë një gëzim. Në Shndu s'ishte e kollajtë me ndejtë. S'ishte e kollajshme me ndejtë edhe nëpër katundet e asaj krahine Munshinjurët që kishin qenë më parë, kishin qenë gjithë me zhguna të vjetra dhe me lëkurë të sholltë si katundarët! Ku kishte me shku ky me atë lëkurë të bardhë?!, pyeti me ngazëllim. Vrana ndjeu kreni që vetë ishte si kërçop. Ja, s'kishte kurrfarë zori m'u ngjitë në Shndu edhe përmes rrufeve e bubullimave të shiut. Aty kishin me e gjetë përherë njerëzit, kurse munshinjur Injacin kushedi se ku e hidhte era.

Fshiu buzën me shpinën e dorës se i erdhi aty një gaz dhe desh zbardhi dhëmbët. E trembi mendimi

se kishte me qeshë kot së koti në një çast aq solemn si ai kur po bëhej ceremonia e meshës. U vuri veshin fjalëve të ipeshkvit dhe nisi t'i ndjekë e t'i thotë me mendjen e vet mu ashtu siç i thoshte ai. Nisi nëpër vedi ta bëjë zërin si hirësia dhe e dehu aq shumë kjo gjë sa ment i fluturoi zemra nga gëzimi. Pastaj, o Zot, sa bukur, atij iu bë se ishte veshur si ipeshkvi! Ai që po fliste përpara atyre njerëzve në ceremoni të meshës s'ishte kush tjetër, veçse vetë ai, Vrana. Po, po, Vrana, ai keqoti që munshinjur Injaci nuk po ia hidhte sytë! Ani, o i shkretë, ka me të marrë era nëpër shkamb të Shndusë dhe mue s'ke me ma xan dot vendin. Ku ke me i qitë pastaj ato dijet dhe atë qibrën tande? Çelësat s'ke me i marrë! S'ke me i marrë!

## KAPITULLI I SHTATË

Vrana iku tinëz. Po ziente me vete tashti. E Lumnuemja qe shfaqur në Shndu dhe në Shndu kishte qenë ai që kishte korrë barin dhe shkorretin e oborrit, kishte qenë ai që kishte vu në zjarr kusinë e bollgurit për të unshmit dhe kishte qenë ai që kishte bërë gjithçka që njerëzit të mblidheshin aty. Atëherë si dilte ky munshinjur Injaci që vinte kështu me duart drejt e në gështenja?! I tha Rrokut, të vëllait, që ta mbyllte ai kishën. T'i vinte drynin kur të iknin të gjithë dhe çelësat të mos ia jepte kujt. Munshinjur Injacin ta merrte e ta zbriste në shtëpinë e atënisë, por çelësat të mos ia jepte. "Po ti ke dalë mendsh?! - i kishte thënë Rroku.- Si s'po ia jep? Po nesër si ke me ia ba?". "Gjer nesër dro mërzitet e ik,- ia kishte pritur Vrana.- Po e

vepër në dhomë të pleshtave dhe s'ka me e xanë gjumi. Nesër ngrihet e ikën. Ikën ma mirë se me durue pleshtat tanë”.

Pra kështu ndodhi që, ndërsa në oborr vazhdonte tallahama, Vrana ia mbajti për nga lakoret e gjineshtrave. Tha të dilte nga anët e Hydrës së Hyllit dhe të rrinte andej nja një javë ditë. Mbas një jave kushedi se ç'bëhej. Do Zoti dhe munshinjur Injaci e kuptonte që aty nuk e donin. Do Zoti dhe i bëhej shpirti derr.

## KAPITULLI I TETË

Po dikur ndjeu t'i kthjellohej mendja. U ul mbi një gur dhe tha se ku kishte ba mend me shkue që qe vërtitur në një copë vend? Nga muri i kishës e rrotull e gjer tek pylli i ilqeve e përsëri, përmes gjineshtrave, nga pylli i ilqeve, tek muri i kishës. Kishte ardhë qark, magjari. Kam ardh qark, tha, kur kam kujtue se po shkoj në Hydër të Hyllit. Pastaj, si po ikte ashtu pa ditë se ç'do të ndodhte? Çfarë do të bëhej kur munshinjur Injaci të kërkonte çelësat e të mos ia jepte kush? Por sikur më në fund, kur të lodheshin e të mërzhiteshin, të merrnin sqeparin dhe të prisnin shtyllakun e drunjtë dhe të vinin një dry tjetër! O i marrë, i tha vetes, po si po ikën pa mend në krye? S'ke si ia ban, ke me ia dhanë çelësat munshinjur Injacit. Dhe ti vetë mandej vrap e në mulli. Në mulli te troshkat e koshit e te mokrat e blojës.

I ishin përmbysur të gjitha sa kishte menduar dhe tani duhej të dorëzohej pa një pa dy. T'i dorëzonte



të gjitha me dorën e vet dhe të bëhej prapë ai mullixhiu për të cilin s'pyeste kush. Domenika kishte shndritë vetëm një natë në jetën e tij dhe mbas asaj ishte fikë përsëri. E mbërtheu gurin ku ishte ulë dhe e rrokullisi poshtë. E shtyu me aq forcë sa ai mori turrë me uturimë drejt shtratit të përroit. Pastaj shtyu gurë mbas guri dhe e mbushi shpatin me një gjëmim që me u frigë. Pastaj, si u lodh, u kthye e shkoi drejt kishës. S'ishte shumë që aty, fare ngjatë. Të dilte kush në majë të murit e shihte e ia bënte me dorë.

## KAPITULLI I NËNTË

Hirësia ishte duke ndenjtur në hijen e një tende, mbuluar me lule gjineshtrash. Kishte mbetur shumë i kënaqur kur e kishin prurë aty mbas meshës dhe kishte pyetur se cili kishte qenë ai që e kishte ujdisur atë belvedere si në kopshtet e Romës? I kishin thënë për Vranën. "Kemi një që kujdeset për kishën,- i kishin thënë.- një që mushinjur Agushtini e ka lënë mëkëmbës". "Qoftë i bekuar,- kishte thënë hirësia.- Një që më priti tek porta dhe më zbriti nga kali?". "Po, po, hirësi, ai.- i kishin thënë.- Një që Zoti i ka dhënë aq fuqi dhe na e ka mbajtur kishën hapur". Hirësia po thoshte se ai njeri e kishte ujdisur me shumë shije atë vend, ndjehej se gjithçka aty kishte kaluar nëpër një dorë sqimatari. Sheshi vetëtinte nga pastërtia dhe gëmushat e shkoretit dhe të njomështive qenë qethur për merak.

Hirësia nuk e fshihte dot emocionin e tij. I qenë zbehur faqet dhe nëpër buzë i kishte mbetur një

nënqeshje e përhershme. Ajo meshë që kishte bërë atë ditë nuk mund t'i hiqej nga mendja. Qenë zbrazur shtëpitë e të gjashtë copë katundeve dhe të gjithë kishin ardhë aty. Sikur kishin rendë me një mahnitje nëpër sy dhe kishin mbërritur në atë kishë të bardhë që lëshonte feksje nëpër ditën me diell. Qe mbushur gjithçka me njerëz dhe me bisedat e tyre, me lutjen ndaj Zotit dhe me shenjtërim. Hirësisë i rrëshqiti një pezm nëpër zemër.

- Të na falë Zoti, po i kemi braktisur këta njerëz, - tha hirësia.- Dy famulltarët po bëjnë vite që kanë ikur dhe ne nuk prumë të tjerë.

Ai mendoi me hidhërim për të dy ata, për Bdekun dhe për Agushtinin. Më idhshëm për Bdekun. Nuk do t'i falej që ai e kishte hequr zhgunin e klerikut dhe që kushedi me se merrej andej nga ai i pafeu, Bojrogu. I kishte vënë një njollë të madhe vetes dhe kishës, Zoti e shpëtoftë! Por edhe Agushtini. Në letrën që i kishte dërguar, ai tregonte për shkaqet që po e linte kishën. I shkruante: "Ndokujt, s'asht m'u çudit, ia ka marrë mend djalli e ndokush s'po mujt me durue që s'asht i përkryem". Agushtini qe njeri me zemër të shenjtë, por diçka kishte ndodhur me të që e kishte lënë edhe ai famullinë.

Hirësia e ndjeu zemrën të rënduar që i kishte harruar ata shumë shpejt. Qe bërë gati prej kohësh të merrte një rrugë për aty, por, sa herë shihte malet dhe ato grykat e tyre që thoshte se s'kapërceheshin dot, e shtynte udhëtimin për më tej. Dhe kështu kishte ardhur ajo ditë që i kishte harruar ata njerëz. Këto anë sikur qenë hequr nga hartat dhe raportet

që kishte ipeshkvia tregonin të gjitha se "...kjo gja asht m'u frigue, këto gjashtë copë katunde ka rrezik me i ikë kishës. Të vendosuna në vende të hupta shumë larg ipeshkvisë dhe ngjitë me dominionin e Bojrogut, aty ka rrezik m'u largue njerëzit nga feja".

## KAPITULLI I DHJETË

Por qe shfaqur drita e Zonjës së Lumnueme s'i shenjë që Zoti s'i kishte harruar. Kjo e ishte bërë hirësinë aq të gëzuar. Kjo ia bënte edhe më të ashpër kastigimin ndaj vetes dhe ndaj dy famullitarëve që e kishin lënë vendin shkretë.

- I harruam këta njerëz, por nuk i harroi Zoti,- tha me zë të lartë hirësia.

Të tjerët që ishin në belvedere me të, i bishtënuan këtyre fjalëve që ranë si një kritikë e ashpër. Veç Frederikut. Këtij iu zgjuan sytë e blertë dhe i rrahën qerpikët. Dikur e përmbajti veten. Torri për një copë herë diçka nëpër mendt e tija dhe tha:

- Gjaja, hirësi, ma parë luadhin e ha ndër anë.

Domethënë në pjesët më të pambrojtura, në skajet që janë më afër rrezikut. Domethënë nahi si këto shumë larg kishës dhe ngjitur me Bojrogun. Zona e hijedritës, i shkoi ndërmend kjo figurë hirësisë. Aty gjërat përziheshin e bëheshin një gjë laragane, herë e njërës anë e herë e tjetrës. Vetë ikja e Bdekut dhe Agushtinit po për këtë gjë tregonte: Njëri e linte zhgunin e famullitarit dhe shkonte në vendin e armiqve të tyre, kurse tjetri ikte në të kundërtën e tij drejt zemrës së fesë për të gjetur përdëllim. Priste

hollë ky burrë i imët, tha me vete hirësia, duke vështruar Frederikun. Mu si livadhi vërtetë, ku gjaja ma parë ha kufijtë e skajet.

- Jemi në skaj,- ia mori këtë fjalë nga mendja Frederiku.- dhe skajet janë të shkëlme dhe barin s'e kanë fort të rritë.

Domethënë, tha hirësia me vete, ku besimi në fë nuk është shumë i fortë dhe morali i krishterë jo shumë i qëndrueshëm. Por pse kishte ky njeri një si idhnim që e zymtonte? Fliste me njëfarë mllefi. Ishte si një kritikë edhe më e ashpër zemërimi i tij i përmbajtur.

## KAPITULLI I NJËMBËDHJETË

Në këtë kohë erdhi Vrana. Tinëz kishte ikë dhe tinëz po kthehej. Ai kapërceu gëmushat e dëllenjave dhe zuri vend prapa shpinës së tyre. Toga e hirësisë dhe togat e bardha të të gjithë atyreve që kishin ardhë, lëshonin reflekse të mëndafshita. Burrat e parisë së vendit, që nga Kryezoti deri tek pleqësia, ishin veshë me rroba të mira.

Por sa pa zënë Vrana vend mirë, plasi një potere. Nga dera e kishës doli duke brritur Gabrieli i Mushkamadhes, siç i thonin për shkak të mushkës së tij (dimër, verë, me mushkën mbas shpine, me kandin tek kaptelli dhe me arkat e kripës ngarkuar në samar). Nuk kuptohej se çfarë thoshte Gabrieli me ato bërtima, por ndjehej se qenë si një lutje e një njeriu të trembur nga frika e të fshehtave të veta. Nga prapa e ndiqnin ca burra dhe e mbërritën para se ai

të arrinte tek muri i oborrit, që binte nga ana shkëmbore.

Kushedi se çfarë ka bërë, tha Vrana me vete. Edhe atij i kishte ndodhur njëherë kështu. Tek rrinte para Shën Mërisë, i kishte ardhë të rrëfehej. I ngjiteshin vetvetiu së brendëshmi ca fjalë që donte t'ia thoshte dhe ajo ta falte e ta përdëllente. Edhe ky zapazani i Mushkamadhes! Kushedi se ç'kishte bërë që s'i gjente shpirti prehje. Nuk ishte ndonjë gjë e re për Vranën, kishte ndodhur edhe herë të tjera gjatë asaj kohe që e përndriste kishën hiri i së Shenjtëruemes. Tek luteshin në gjunjë para saj, gjindje të ndryshme që vinin nga gjithë krahina, këputeshin përmbys e ngashërenin.

Gabrielin e kapën dhe e qetuan, ndërkohë që tek tenda erdhi Domenika në mesin e një tufe me gra. Ato iu afruan ipeshkvit dhe Vrana vuri re se me sa hir ia puthi dorën Domenika hirësisë. Mandej, teksa u hoq mënjanë për t'u lënë rradhë grave të tjera, ajo diç i pëshpëriti Frederikut. Frederiku rrudhi vetullat, por s'i ktheu ndonjë përgjigje. Sikur u bezdis dhe sikur e përçmoi dhe Domenika uli sytë me përunjësi dhe nuk u fye. Dreq i mallkuem!, desh ulëriu Vrana, por aty për aty u mpi që i erdhi ndërmend ajo fjalë e tmerrshme. Po i ziente gjaku. Qysh ishte bërë aq e huaj ajo grua? Qysh s'ia kthente sytë njëherë e ta shihte që ishte gjallë? Kujt po ia ulte shpinën ashtu, Frederikut?

Vrana e përpiu Frederikun me sy dhe ky për herë të parë iu tremb. Iu tut shikimit të tij dhe i ngrinë fjalët që po i thoshte hirësisë. Vrana po mallkonte që

kish ardhë në botë ky njeri. I kishte dalë në udhë dhe ia kishte marrë atë grua. E kishte robëruar dhe tani e përbuzte dhe e përçmonte! Dhe cili?! Ai rrëgjaku me ato duar të holla si purrinj! Për besë të Zotit, t'i këpus kryet e s'ngopem hiç!

Frederiku u hepua mbas kurrizit të hirësisë si t'i ruhej dorës së tij që a thua vërtet iu zgjat dhe donte ta zinte për fyti.

## KAPITULLI I DYMBËDHJETË

Kur ipeshkvi dhe gjithë sa ishin zbritën poshtë, Vrana ndjeu se e kishte pushtuar një dëshpërim që e brente përbrenda. E bluante një keqardhje për veten e tij që ishte një kurrkush. Po mbushte dyzet vjeç dhe s'kishte as grua. Martesa që kishte bërë në të ri i kishte dalë e pafat: nusen s'e kishte gjetur vajzë. Kishte dalë nga gjerdeku ku qe mbyllur së pari me të dhe i kishte shkuar axhës: "S'e kam gjet ashtu!", i kishte thënë. Axha qe menduar gjatë. Zakoni e donte që, mbasi të binte dhëndri së pari me nusen dhe ta gjente vajzë, të nxirrte pushkën në dritare dhe të shtinte tri herë. Përndryshe nusen e hipnin në kalë dhe e çonin përsëri në shtëpi të vet. Por axha kishte rënë ngushtë: mezi e kishin bërë atë dasëm dhe tashti do t'u duhej t'u futeshin telasheve pa fund. Duhej të gjenin një nuse tjetër, duhet të bënë një dasëm tjetër, por s'i do t'i bënë gjithë ato harxhe të reja kur s'kishin kurrgjë? "Qit pushkë!", i kishte thënë axha. Vrana kishte mbetë shtangë. "Edhe kamba e lopës kur thyhet, ngjitet,- i kishte thënë.- Prandaj qit pushkë e

mos e baj të madhe!”.

Por Vrana nuk kishte dëgjuar. E kishte hypur nusen në kalë dhe ia kishte çuar të jatit. Dhe kështu qe mbyllur kjo punë dhe dasëm tjetër nuk u bë. Nuk u bë dasëm tjetër, jo vetëm për harxhet, por edhe për shkak të Vranës. Vrana kishte marrë frikë. S’duronte që në gruan e tij të kishin vënë dorë të tjerët.

## KAPITULLI I TREMBËDHJETË

Vranën e nxorri nga këto mendime thirrma e një gjoni që po këndonte. Ishte në të fikur të muzgut e tëerrmennata. Nëpër heshtjen që zotërontë në kishë, zëri i tij të ftonte si matanë një përroi a si tek një tufë shelgjesh që i lagte vesa. Zotëronin në Shndu mermërimat e besimtarëve dhe kërcisnin flakët e qirinjve që digjeshin tufa-tufa. Munshinjur Injaci qe bërë aty menjëherë zot. Rrinte në këmbë me mesharin në dorë dhe mermëriste lutje mbi kokat e përkulura të njerëzve. Vrana e ndjeu veten edhe më të braktisur. Kish një javë rresht që rrinte në kishë, ditë natë, që kur qe shfaqur e Lumnuemja dhe aty ishte munduar t’u shërbente njerëzve mesa kish mundur e mesa kish ditur. Por tani duhej të ikte. Kurrkush nuk kishte nevojë për të. Ky famullitari i ri, që kishte prurë ipeshkvi me vete, sikur e pat parë hënajashtë. Nuk u puqej ylli mesa dukej, ai sikur bezdisej kur e shihte Vranën.

Thirrja e atij gjoni diku matanë hapsirave të Shdusë dhe nëpër natën që terratitej, i kujtoi Vranës mullirin. Trokashkat dhe mokrën e tij, pjalmin e miellit dhe

erën e thekrës. I bëhej sikur dëgjonte zilet e mushkave tek vinin përngjatë vijës së sfracit dhe zhurmën e ujit që shkumëzonte tek grykat e cifundeve.

Doli jashtë. E rrahu nëpër gjoks dhe nëpër fytyrë veriu që vinte nga grykat e tejme të maleve. Era e barit të korrur kishte mbushur oborrin dhe ilqet gjethedendura atje në skaj dukeshin si barinj me herrka të gjata që ruanin yjet e qiellit.

Në mulli mbërriti vonë. Rroku kish kohë që e kish mbyllur dhe i kishte lënë vijat e ujit të derdheshin në përrua.

Por kish plot për të blojtur. Rrokun s'e hante shumë meraku nëse vinin e i ankoheshin. "Hani grunë të zimë" ua priste shkurt e, kur kishin thekër, edhe tallej e u thosh: "Hani torba!". E kishin rrahë njëherë ca që vinin nga Rrāklla e Epërme, ca nga ata flokëçilët e mjekërshkorretët e rritur në pyll. E kishin bërë për lemëz dhe ia kishin prerë një fill të mustaqes me gërshërë. Pastaj s'kishin ardhë më, bluanin andej nga mullinjte e Apripës, kështu që edhe betë që iu kish bërë Rroku shkuan më kot.

Vrana u vuri sfracit vijave të ujit dhe lëshoi mokrat. Trokashkat nisën të rrahin si zogjtë që çukisnin në një tepsi me hime dhe flakët e pishtarëve sajonin llojlloj hijesh nëpër mure. Nuk mbahej mend që kur që bërë ai mulli, muret e tij të hirtë e të thatë ishin si faqe murrnash, bërë me gurë të shkukur drejt e nga gomradat.

Iu përplas koka mbas koshit të drithit se e kish zënë gjumi në këmbë. Kish një javë që nuk flinte dhe tani nuk po mundej ta shtynte më tutje. Sidomos nëpër



trokëllimën e troshkave dhe nëpër erën e ngrohtë të miellit. Iu qepën sytë dhe e gjakosi ballin tek maja e mprehtë e mëndallës. Vrana çoi dorën dhe e fshiu. I kishte ndodhur edhe herë të tjera t'i përplasej koka, por këtë rradhë e kapi një zemërim dhe nisi të shfryjë. S'i bëhej mirë më në atë mulli; i qe rrënuar durimi prej mushku. I qe rrënuar sepse s'ishte jetë ajo që bënte aty si një shejtan në buzë të përroit natë për natë e ditë për ditë. E dogji ky zemërim në të beftë edhe nga diçka tjetër: i qe kujtuar Frederiku. Ai gjapagjaja flinte me Domenikën tani! Skuthej nëpër shtat të saj, kurse atë e dergjte dëshira. Pale, ajo s'e shihte tani as me sy, pra le ta mbante mend atë natë që e kishte marrë si një shelege dhe e kishte çuar në pyll... apo kishte qenë ëndërr? Mbase nuk kishte qenë e vërtetë që ai e kishte fërkuar shtatin e saj me mish të butë si mëndafshi? Zot, u drodh ai dhe përplasi kokën përsëri. Si e ke bërë aq të bukur atë grua dhe si ma ke ndezur këtë zjarr për të?

I ra dërrasave me kokë edhe një herë dhe u ul mbi thasët e miellit. Ta vrisje nuk i nxirrje një pikë gjaku. Qe i malluar të rrinte me Domenikën, nuk mund ta duronte më dëshirën që e digjte. I zihej fryma kur mendonte se kapte llërën e saj dhe e fshikte në shpirt ajo diçka e fshehtë që përvëlohej tek ajo. Të thyente trarët dhe qeprat e mullirit, të shkulte shelgjet dhe të gërricej nëpër gjithë ferrat e gjerdheve dhe nuk i dilte ajo drithërimë që e shungullonte si një tërmet. "Ç'ban kështu si i marrë, ç'ban kështu si i shkalluem!", i thoshte Domenika atje në pyll atë natë që ai e shtrydhte pas vetes. E kishte shkalafitur dhe nuk dihej

nga i qenë përzier rrobat nëpër atë trupin e saj të bardhë e të butë. Ajo vetëm digjej e përvëlonte dhe syri i pulitur i xixëllinte nëpër dritë të qiellit. Sikur i rrëshqiste serm i shkrirë, një zjarr i zi që të fuste kthetrat në fyt dhe të mbyste. Ç'ishte ajo grua? Si mund të mblidhej aq zjarr në një shtat aq të brishtë dhe në një kurm aq të hollë?

I ra me shkelm shulit të cifundit dhe rrota e mokrrës ndali. Hodhi setrën krahve dhe fryu përjashta. Me thonj do t'i sulej atje në shtresa ku ishte. Do ta hidhte në zverk si një ujk, ja ashtu të zhveshur e të ngrohtë siç qe dhe do të fluturonte sa t'i hanin këmbët. Do ta çonte nëpër gjerdhe të cermedellit dhe le ta gërricnin e le ta shponin bodecët e tij, por ai s'do të ndalej. Do të dilte lartë mbi Gurin e Shugjanit, do ta shtronte në luadhin me luledede që zbardhnin si hije yjesh dhe atje do të thërriste si një ujk në dritë të hënës dhe do ta ngjiste mbas vetes së tij.

## KAPITULLI I KATËRMBËDHJETË

Katundi qe i zi. Mezi i dallonte shtëpitë përmes drurëve dhe në qymyrin e malit që nxinte nga nata. Kishte mbërritur një re dhe e pat puqur qiellin me tokën. Vranës i qenë lagur pulpat e këmbëve nga vesa dhe kur u ndërmend vuri re se po ecte mes lakrave në kopshtin prapa shtëpisë së atënisë. Iu kujtua se po kështu si edhe ai, me një çap prej cubi, kthehej para shumë vjetësh edhe munshinjur Bdeku në shtëpi. Nëpër lakra dhe tinëz. Sapo qe ndarë nga

Luçija. Vrana i kishte parë mes shelgjeve, mbi koritat e mullirit. Munshinjur Bdeku kish hequr zhgunin dhe e kishte shtruar në tokë. Pastaj aty kishte marrë Luçien. Qenë hopakatur një copë herë dhe pastaj qenë ndarë: ajo grykës së përroit, kurse munshinjuri nëpër gardhiqet. Vrana i qe vënë prapa. Kërkonte ta ngucte këtë prift që sa herë që vinte në mulli një e dy e tallej me të: "Ruaju, të faltë Zoti, se këtu të vjen lloj-lloj gruaje!".

Kur munshinjur Bdeku qe ngjitur në çardakun e shtëpisë dhe qe rehatuar në postiqe, ky i qe shfaqur dhe i kishte qëndruar përballë. Aty zonja Hura po krihte lesh me kërhanëz dhe ai i kishte thënë t'i linte vetëm se kishte për t'i thënë diçka munshinjur Bdeku. Pastaj, si kishte ikur zonja Hura, i ishte kthyer dhe e kishte pyetur: "Munshinjur,- i kishte thënë.- a është i shenjtë një prift?". "Jo fort", i qe përgjigjur Bdeku, me një sy që ia kotte gjumi. "E i përdalë?", e kishte pyetur sërish. "Jo fort" i qe përgjigjur në të njëjtën mënyrë Bdeku, por këtë rradhë me syrin që kishte nisë t'ia bredhë nëpër fytyrë. Kishte marrë inat munshinjur Bdeku dhe po mendohej si t'ia bënte paq e t'ia kthente me të tallura e me të përbuzura meqë atij i kishte hipur ta ngucte në këto gjëra. Ishte krojtur në bark një copë herë dhe pastaj i kishte lëshuar një të potershme me aq forcë sa të thoje se luajtën trenët e çardakut. "Deshe ndonjë send tjetër?", e kishte ngarë Vranën më tej munshinjur Bdeku, duke krojtur barkun përsëri.

Vrana kishte ikur, por në vend që të ndihej i fyer, kishte ndjerë një liri të madhe atëherë. S'ishte ndonjë

send ajo që thoshte Bdeku në kishë për mos me i ngucë gratë e botës. As një mëkat nuk bëhej pse po i prishje mendjen një gruaje të huaj.

Vranës i rrahu me vrull një shkulum gjaku nëpër zemër. I iku mendja e kresë kur mendoi se si do ta nxirrte Domenikën nga shtresat ku flinte dhe si do ta ngrinte në krahë e të sulej drejt derës për ta çuar në pyll.

Nata të ngucte më shumë drejt kësaj gjëje me qiellin aq të ulët dhe me një veri shiu që tundte majat e drurëve. Sidomos me heshtjen dhe me gjumin e qenve që nuk ndiheshin askund.

Oh, ajo natë e ai terr! Ashtu si u nis, ashtu edhe mbaroi ajo punë. Mbase s'e kanë ditur kurrë dhe mbase kurrë s'e kanë dashur, por ashtu e pruri hera e tyre dhe ata atë natë, Vrana dhe Domenika, e dogjën Frederikun e shkretë!

# LIBRI I KATËRT

## KAPITULLI I PARË

E frugulluen me gjithë shtëpi e me gjithçka. Zot, ç'kob e ç'gamë që ndodhi!

## KAPITULLI I DYTË

Zonjën Hura kjo gjë e ka tronditur shumë. Ajo s'është tronditur kurrë në jetën e vet ashtu dhe nuk e ze gjumi. Rri ulur në shtresa gjersa thyhet nata, pastaj shuket e i ngjan se s'është as e vdekur e as e gjallë. Shkon në Urbs, ku nuk ka qenë kurrë, për të takuar Bdekun. Shumë vetë kanë thanë se plaka kishte lafitur se qysh po shkonte kaq larg e për çka po e donte Bdekun mbas kaq kohe ikun e harrue? Por ajo nuk pyeti për kërkënd dhe thirri Gjovalinin e Terezës që ta çonte atje. I hypi mushkës dhe bani me Gjovalinin tri ditë rrugë gjersa mbërrini një ndajnatë mbi një grykë nga ku dukej Urbsi. Zonja Hura u

shtang kur e pa atë qytet dhe, teksa sillte kryet majtas e djathtas, nuk po e kuptonte në ishte në ëndërr a në zhgjëndërr. Urbësi i madh e i bardhë ishte si nëpër tokë e si nëpër qiell. Se si u qe qepur ca faqeve të pjerrëta që binin thikë mbi ujërat e një lumi, por ishte edhe i shtrirë nëpër ca kodra të ulëta e të rrumbullakëta si koka të qethura, edhe në shesh në një fushë gjatine, ku ngriheshin sherehanet e tija të larta. Nuk e merrje vesh në ishte nëpër ajër në faqe të thikta, nëpër tokë në kodra të vocërra, a nëpër fushë në toka të dysta me një varg kavakësh atje tej. Edhe më i çuditshëm ishte një ngushtinë nën shkëmb që të fuste në lagjet e para, ku të merrte mendjen një ngrehnajë buzë ujrave plot me rrota druri dëstilësh e mullinjsh dhe plot me strehë të gjera çatish e çardakësh. Dyqane diku sërë-sërë e diku të rrallë; qepenë karagjakë me vargje qeleshesh dhe litharete me shallvare të mëndafshta. Dhe një brritëm në një çajhane diku, një njeri i dehur me hashash që këndonte në gjuhën e zurpazurit.

## KAPITULLI I TRETË

Në gjuhën e çavellit, tha me vete zonja Hura. Ndjehej e dërrmuar në majë të mushkës, por ia pat hapur syrin pamja e atij qyteti të çuditshëm me ato shtëpi si të përqiellta e si të përtokta. Si të përeta e si të përujta me muret e bardhë deri në majë të malit dhe me hijet që lëshonte në sipërfaqen e lumit.

- A erdhëm? - pyeti zonja Hura për t'u siguruar më mirë.

- Erdhëm,- ia preu Gjovalini, i biri i gjithë Terezës.

Ky ishte një djalë as tetëmbëdhjetë vjeç që zbardhte e kuqte nga shëndeti. Ecte përpara dhe zonja Hura e pat bekuar njëmijë herë për fuqinë e tij. Po bënin tri ditë që po udhëtonin dhe ajo e kishte ndjerë veten të sigurtë me atë djalë. Gjovalini njihej në të gjithë krahinën si shtegëtar. Ai dinte të kapërcente nëpër gryka dhe nëpër lugje, i njihte vendet dhe qytetet rreth e rreth deri në shtatë ditë larg. Dinte kur nisej e kur ndalej, ku hahej e ku flihej, ku e shlodhte mushkën e ku e ngucte. Dhe vetë i palodhur, përherë me hap të shkathët dhe me një bllanë djerse në mes të kurrizit, si shenjë e rinisë dhe e fuqisë së tij.

- A dum edhe shumë me shkue te Bdeku? - pyeti rishtaz zonja Hura.

- Jo edhe shumë.

Ata tani po ngjiteshin në një kalldrëm të rrëpirtë përmes qytetit.

- Qe, tek ato shtëpi,- tregoi për së dyti me dorë Gjovalini.

Zonja Hura pa andej. Nuk e dallonte dot mirë se si qenë bërë ashtu ato shtëpi në rrëzën e një shkëmbi dhe përmes një tufe drurësh të dendur. S'dallohej nga e kishin të mbarën dhe portat e hyrjes dhe nga të praptën. S'i ndaje dot çatitë e tyre që qenë përzier kulm më kulm e strehë më strehë me lloj-lloj oxhakësh si burra të bardhë që rrinin në këmbë me koka të lidhura me peshqirë.

## KAPITULLI I KATËRT

Tek një portë e gjelbër i ndalën rojet. Gjovalini foli me ta; njërit prej tyre diç i sqaroi për një kohë të gjatë, duke treguar me dorë nga zonja Hura dhe dikur e bindi.

Duhet të bëje gjysëm dite rrugë nëpër hajatet e atyre shtëpive gjersa të arrije tek Bdeku. Nëpër ulluke e nëpër ylyqe shfaqeshin hera herë burra me pamje të ashpra. Ata qenë veshur me ca si sarafanë të gjatë deri tek nyjet e këmbëve dhe të përgjonin me ca sy të errët si thëngjilli.

Bdekun e gjeti në një hijane mu si në një bodrum me dy dritare të vogla. Si të mësoheshin sytë në atë gjysëmerrësirë, nisje e dalloje ca feksje orendish që ishin aty. Një divani në qosh i ndritnin sumbullat e bronxit dhe gurët e çmuar, kurse tek dy si shatore me perde mëndafshi jepnin reflekse të bardha kupat e një takëmi prej argjendi. Bdeku ishte mbështetur në një shilte me jastëkë atlasi dhe pinte duhan me një cingarishte të gjatë.

Zonja Hura nuk e njohu menjëherë. Gjatë atyre viteve që nuk ishin parë, ai qe ngjallur shumë dhe qe plakur. Pastaj me atë veshje, me një si sarafan gurthkali dhe me një si mëngore me mëngët të gjera! Zonja Hura e mbante mend të veshur përherë me zhgunin e meshtarit dhe me një shkop me nyje që e vërviste në dorë.

- Bdek, a më njeh? - e pyeti dikur dhe, si nuk mori ndonjë përgjigje, ktheu sytë të kërkonte ndihmën e Gjovalinit. Por këtë e kishin mbajtur rojet, kështuqë ajo ishte vetëm.



- Të njoha,- foli Bdeku.- Ulu!

Në atë çast hyri një grua dhe për çudinë e Hurës ajo zbuloi tri dritare të mëdha që nuk dukeshin. Ato kishin qenë të zëna me kanata druri dhe me perde të trasha. Si u mbush konaku me dritë, zonja Hura vuri re se gruaja që një billonjë me leshra të gjata. Siç hyri doli me një çap që sikur s'i shkelte në tokë.

- Si je, moj Hurë? - e pyeti Bdeku, duke e çarë kryq e tërthorë me sytë e tij që s'e kishin humbur gjallërinë.- Erdhe të më rrëfesh? Shumë gjëra janë marrë vesh.

Ajo i mbante buzët të shtrënguara dhe kraharori i ngrihej dhe i ulej nga një tallazitje që i ziente përbrenda. Në atë çast u futën dy plaka të rreshkura e të kërrusura, që qëndruan pranë tyre. Zonja Hura ktheu sytë nga ato me kokën që i dridhej.

- Ngrehu e shko! - i tha Bdeku.- Rregullohu e qetësohu njëherë se je e lodhur e s'je për biseda.

Zonja Hura solli kokën e përgjoi rreth e rreth konakut nga u ndjenë zhurma. Aty se ç'bëhej. Në një hajat, në të kundërt nga kishte hyrë, dëgjoheshin zëra të mbytur dhe hapa që shkonin e vinin. Një zgjua me mërmërima dhe këmbë që shkonin e vinin si në një trok të mbytur.

Plakat i hoqën udhë të heshtura. E çuan në një kthinë dhe atje ajo u la dhe u pastrua. Pastaj i sollën për të ngrënë në një tepsi me sahanë të kallaisur.

Trokëllimën e atyre hapave që kish ndjerë në hijanen e Bdekut, ajo e dëgjoi përsëri, por këtë rradhë në sheshin poshtë dritares së konakut ku rrinte. U zgjat dhe dalloj që ecnin si nja njëzet a tridhjetë burra.

Ata kishin në kokë kësula të murrme dhe ishin veshur me ca si dolloma të gjata që u ngatërroheshin nëpër këmbë. Ecnin në rresht, tre e nga tre, me një që i ndiqte në fund, një ngjallan e hapashalë si patok. Ky ishte Bdeku. Ajo s'ua ndau sytë deri sa ata nisën të zbresin në ca shkallë dhe po i humbnin nga sytë, duke u firaksur pak e nga pak poshtë kalldrëmit të rrugës. Edhe Bdeku. Zonja Hura nuk ia ndau sytë deri sa kësula e tij humbi prapa një guri të bardhë. Ndjeu t'i përqethej trupi. Nuk i besohej që e kishte gjetur atë njeri dhe që e kishte gjetur ashtu.

## KAPITULLI I PESTË

Nuk u kujtua më kush për të deri në darkë, kur erdhën përsëri ato plaka dhe i prunë për të ngrënë. Deshi t'i pyesë se ku ishte Gjovalini, por ato ishin të pagoja. Si i lanë tepsinë në një sofër të vogël, u kthyen e dolën njëra pas tjetrës si dy fshesa melakuqi.

## KAPITULLI I GJASHTË

Kishte nisur ta brejë dyshimi se a mos kishte ardhë dikush tjetër para saj dhe ia kishte rrëfyer Bdekut gjithë atë gjëmë? E kishte zënë nata në dritare, duke pritur Bdekun me këto mendime. Ankthi i saj qe bërë edhe më i rëndë kur, mbasi qe shuar drita e qiellit në dy hapsirat e mëdha mbi dy grykat e lumit, një terr e një zi, si në vendet që janë në hije, e kishte pushtuar atë qytet. Gjithë ai pus i madh nate në atë Urbs të panjohur qe mbushur me feksjet e panumërta të

fenerëve që vinin vargje-vargje nëpër rrugët e tij dhe në dy ura të mëdha të drunjta që lidhnin dy brigjet e lumit. Pastaj një prushërimë e pafund dritaresh që ndriçoheshin nga llampa dhe nga idare.

Zonjës Hura i qe kujtuar një ëndërr që kishte parë. Pati po atë drithërimë si në atë natë kur qe zgjuar nga gjumi ngaqë i qe bërë sikur i foli një zë. “Ku e ke Bdekun?” e kishte pyetur. Ç’lidhje kishte Bdeku me Frederikun? - drithëronte ajo me kumbimin e zërit të Zonjës në vesh. Se ashtu i kishte ngjarë sikur i tha: “Ku e ke Bdekun, atë fjalëpathënin e Frederikut?”. Të nesërmen në drekëherë tha të shkonte e ta bisedonte atë gjë me Domenikën. Qe nisur sakaq dhe në rrugë e sipër qe kujtuar se po bënte ditë që s’e kishte parë atë grua. Që në meshën e madhe tha, që kur erdhi ipeshkvi. Që atëherë, përsëriti, dhe e ndjeu zemrën të rënduar që nuk qe kujtuar për një grua me burrë të sëmurë. Por pat menduar se mos kishte shkuar me Frederikun në llixhë dhe kjo e justifikonte në njëfarë mënyre ndaj vetes. Po mbaronte vera dhe ata ende nuk kishin zbritur në ujërat e nxehta, ku njerëzit ngrinin tenda dhe bënë banjë. Ndoshta ishin atje që s’qenë dukur e s’qenë parë. Frederikut i bënë mirë ujërat e llixhës, ia zbusnin dhimbjen e kockave me squfurin e tyre.

Por Domenika nuk kishte shkuar gjëkund. Ishte në shtëpi bashkë me Frederikun. Të trembte, aq shumë qe ligur e qe zbërthyer. I kishin dalë kockat e mollzave dhe ishte bërë dyllë e verdhë. Edhe Frederiku. Edhe ai iu pa më i ligur e më i pafuqi se kurrë. Si zakonisht, rrinte në shtresa me një leckë të

lagur në ballë, kurse Domenika tek koka e tij. Zonja Hura mezi e kapërceu hutimin që zotëroi. Ata diçka kishin. Ata po prisnin të dëgjonin se ç'do t'u thoshte ajo me atë ardhje me nxit, por zonjës Hura i qe kyçur goja dhe s'po dinte nga t'ia niste. Si kishin shkëmbyer përshëndetjet e zakonshme ajo kishte marrë të ikte, por, sa pa mbërritur tek hajati, Domenika i kishte thirrur nga prapa:

- Zonja Hura!

I kishte thirrur dhe ia kishte mbërritur me një çap të shpejtë e të dridhur.

- Zonja Hura! Rri të pijmë një kafe bashkë! - i kishte thënë.

Dhe ajo kishte ndenjtur. Ishte futur në konakun e miqve ku e kishte ftuar Domenika dhe ishte ulur pranë oxhakut. Domenika kishte thënë ta priste pak, ja, një çikë, sa të bënte kafen dhe do të vinte përsëri. Kishte ikur gati me rend, qenë përplasur teneqe e enë në kqollin e zjarrit, ishin goditur kusi teneqeje që u hapën e u mbyllën, filxhanë që u muarrën nga sergjieni dhe sakaq Domenika kishte ardhur përsëri me tabakanë e kafeve në një rënë dorë dhe me një qese me para në dorën tjetër. Ndërsa pinin kafetë, zonja Hura e kishte ndjerë se ajo diç donte t'i thoshte. I dridhej filxhani dhe nuk gjente qetësi.

- Çfarë ke kështu? Të ka gjetur ndonjë send? - e kishte pyetur zonja Hura.

Domenika kaq kishte dashur. Kishte lënë filxhanin në tokë, që kruspullosur pas murit dhe ia kishte plasur të qarit. Dhe aty i kishte treguar për Vranën që i qe qepur dhe po e çmendte...

## KAPITULLI I TETË

Zonjës Hura ia ndërpreu këto mendime zhurma e hapave të atyre njëzet a tridhjetë vetëve që ikën dhe që po ktheheshin përsëri. Ata u dukën përsëri poshtë dritares së saj me po ato kësulata e dollomatë e tyre të gjata dhe po ashtu në rresht për tre e me Bdekun që i ndiqte në fund. Kishin përshtuar oborrin me idare nëpër duar, të cilat hidhnin blana drite nëpër gurët e murrme dhe ishin zhdukur prapa një faqeje të rrumbullakët muri. Pa mbërritur mirë, Bdeku ia kishte dërguar përsëri ato dy plakat e heshtura që erdhën dhe e morën për ta çuar tek ai.

Bdeku ishte po në atë konak ku e kishte gjetur në fillim, por tani ajo harakania e tij ndriçohej dobët nga dy kandilë që mezi feksnin. Rrinte në terr, i dukej vetëm surrati i mbufatur.

Zonja Hura i tha se e kishte marrë atë rrugë ngaqë s'gjente rehat, por e fshehu atë që i ndillte zemra dhe t'i thoshte se kishte qënë ai shkaktari i asaj që i ndodhi Frederikut. Bdeku e dëgjonte i mbështetur në bërryl, me kokën varur dhe me sytë që sikur i koteshin nga gjumi, por që edhe i ndrinin herë pas here nëpër qerpikë, sepse i lëvizte dhe i çonte lart e poshtë. Kur zonja Hura nisi t'i tregojë se si i qe shfaqur në ëndërr një zë që i kishte thënë se ai ishte fjalëpathëni i Frederikut, Bdeku i qe hapur bebja dhe, o çudi, zonjës Hura ajo i qe dukur e gjelbër. Një ngjyrë që ajo s'ia kishte parë kurrë, një sy i madh i blertë, i kërcyer befasisht si jashtë zgavrës së tij, i murrëtyer dhe si i nervozuar papritur.

- Kujt ia thua këto?! - i kishte thirrur ai zonjës Hura.-

Kujt ia thua këto grrroqe, moj shtrigë?

Zonja Hura qe mpirë dhe i qenë errur sytë nga tërbimi. Mori një mashë që ishte pranë mangallit të çajit dhe ia ngjeshi mbas zverkut. Sikur iu lehtësua shpirti që ia ngjeshi ashtu.

- Lutju dhe kërkoi mëshirë Zotit, mor pusht,- e kërcënoi ajo.

Bdeku vetëm sa iu mënjanua goditjes tjetër që ia nisi ajo për së dyti dhe nuk e quajti për gjë që po bënte ashtu. Ia kapi dorën dhe zonja Hura ndjeu se ai qe i huaj.

Atëherë ajo tha se nuk e kishte gënjyer zemra. Iu ndez një afsh dhe nisi të mallkojë të gjithë çthurrësit e fesë. Të gjithë ata që e largonin njeriun nga rruga e Zotit dhe ashtu i mjeri, i vetëm e pa ditur ç'të bënte, merrte rrugën e mëkatit. Ja se ç'kishte ndodhur, ja se ç'kishte ndodhur, o i biri i Satanait. Ku i kishte besimtarët e kishës ai, si e kishte mbyllur Shndrenë dhe si nuk i trembej ndëshkimit për një bukëshkalësi të tillë? Dhe ai kob, dhe ai kob ashtu pat ngjarë... Ashtu pat ngjarë ai kob, kishte vazhduar zonja Hura nëpër jerm dhe tha se s'donte ta ngarkonte shpirtin me mëkat, mbasi ishin disa gjëra që s'mund të mbaheshin brenda. Por dhe ai a nuk i pat treguar se dinte gjithçka, kur, sapo pa shkelur mirë ajo në konakun e tij e kishte pyetur se a mos e kishte marrë atë rrugë që t'i rrëfehej? Ia kishte bërë të qartë se aty shumë gjëra ishin marrë vesh. Zonja Hura nisi të shugullonte. Të gjitha lidheshin me ëndrrën që kishte parë dhe s'kishte qenë një natë e vetme që ai zë i qe shfaqur ashtu. Shumë herë të tjera qe zgjuar nga një

zë që i pëshpëriste e i thoshte se ajo vdekje që kishte ngjarë lidhej me Bdekun. I qe shfaqur një si hije e Zonjës nëpër ëndërr dhe e kishte pyetur për Bdekun. Nuk e kishte pyetur më kot dhe që nga ajo kohë zonjën Hura nuk e kishte zënë më vendi. Nuk kishte qenë më kot që asaj të nesërme në mëngjes, si pat ikur munshinjur Injaci për në kishë, i pari njeri që i qe kujtuar t'i hapte zemrën kishte qenë Domenika. Nuk kishte qenë kot që ajo i kishte gjetur Domenikën dhe Frederikun shumë të shqetësuar dhe të përhumbur ngaqë nuk dinin se çfarë të bënë. Pastaj ajo lutja e Domenikës që të pinin një kafe bashkë. Zonja Hura nuk dinte të thoshte tani se përse i qe bërë nje në grykë dhe s'e kishte pyetur për atë qesen e parave që Domenika kishte prurë bashkë me tabakanë e kafeve? E kishte lënë prapa kurrizit dhe ishte harruar me hallin e madh që e kishte gjetur.

Ishte halli i Vranës. Vrana nuk i ndahej. Vrana i qe qepur dhe ajo nuk dinte ç'të bënte. Domenika nuk kishte mundur t'ia fshihte zonjës Hura që kishte shkuar një natë me të si burrë e grua. Kishte qenë si e lajthitur atë natë, nuk pat ditur se ç'bënte. Ai e kishte rrëmbyer si një ujë, por për këtë rrëmbim kishte pasur edhe ajo faj, mbasi çprej kohësh nuk ishte e qetë karshi atij burri. I dridhej zemra kur kalonte ai rrugës dhe nuk i rrihej pa i rënë në sy. Kishte shkuar me të në Natën e Pelegrinazhit, kur në Shndu qe shfaqur Zonja e Lumnueme. Qe shfaqur edhe për mëkatin tim, kishte thënë Domenika, qe shfaqur edhe për mëkatin që bëra në kurriz të një njeriu si Frederiku! Prandaj qe penduar dhe s'do ta bënte më kurrë. Sepse

me Frederikun qe afruar në një çast mëshire, por pastaj i qe përkushtuar me gjithë forcën e shpirtit. I qe nënshtruar sepse ai kishte një shpirt prej ëngjëlli.

Ah, Vrana, ai nuk i ndahej! Domenika kishte harruar se kishte një pasion, por i qe ngjallur kur qe shfaqur Vrana. Qe zgjuar një si dragua i fjetur tek ajo atë ditë kur ai e kishte mbartur në kurriz të mushkës dhe ajo ndjente në mishin e saj djegien e pëllëmbëve të duarve të tij të fuqishme...

Ky Vrana i shkonte natën në shtëpi dhe nuk ishte e mundur ta përmbante asnjë dryn e asnjë derë. Që kur ajo qe mbyllur e ruhej të mos e takonte, ai se nga i gjente vrimat nëpër trarë e nëpër hatlla dhe zbriste në dhomën ku flinte me Frederikun. E tërhiqte nga shtresat, ajo e gjakoste me thonj, e kërcënonte e i lutej, ngashërente e i qante edhe ai, si nuk arrinte dot gjë, ikte duke iu betuar se nuk do të hiqte dorë prej saj. Të nesërmen i vinte prapë, mundohej të fshihej e t'i afrohej tinëz nëpër terr, por nuk ishte e mundur të mos kërcisnin dërrasa e dyer, të mos thyheshin shtëmba e të mos rrokulliseshin buliera nga ardhja e tij.

Kurse Frederiku flinte. Frederiku nuk zgjohej kurrë. Në ato çaste Domenika e urrente. Sapo ndjente afrimin e Vranës, asaj i vinte të ngrihej e t'i fuste thonjtë në fyt Frederikut. Ta shkundte e ta zgjonte e t'i thoshte se shiko se çfarë e kishte gjetur! Por ai flinte dhe Domenika hiqte dorë shpejt nga ky mendim. Madje niste e ndjente njëfarë lehtësie që ai qe si i vdekur në atë gjumë të thellë. Jo se ashtu mund të brriste e mund të çirrej, jo se e kishte kollaj që



ashtu t'i kthehej e ta shtynte Vranën me të ashpër, por sepse nuk i pëlqente që Frederiku ta shihte të kapur për duarsh me një tjetër, qoftë edhe duke e gërricur e duke u përpjekur t'i shpëtonte.

Kështu kishte vazhduar natë për natë për një javë a për dy, deri sa kishte mbrritë ai çast i kobshëm. Vrana kishte mbrritë me sokëllimë si nëpër tjegulla e si nëpër kulm të çatisë, si nëpër hatlla e si nëpër trerë derisa qe mbështetur tek ajo. Frederiku, që s'bëhej kurrë i gjallë, qe hedhur në këmbë me të keq. Kishte ndezur llampën dhe kishte zënë t'i shikonte me një si tallje e me një si shpoti që të priste si shpata. Vrana, që ishte në bisht pranë shtratit të saj dhe po i griste rrobat, qe hedhur në këmbë. Domenika, në atë gjendje të mjeruar, e grisur dhe e çafalitur, gjithë vazhda të gërricurash dhe me flokë të bëra lëmsh, për herë të parë kishte ndjerë një urrejtje të vërtetë për Frederikun. Përse e shikonte ashtu me atë buzagaz tallës? Përse ia kish ngritur aq shumë fitilin asaj llampe dhe përse bënte aq dritë? Apo që ta shihte më mirë se si po e poshtëronin? Kishte shkuar me vrull tek ai dhe ia kishte marrë atë llampë nga dora. E kishte përplasur mbas murit dhe në atë çast kishte plasur flaka...

## KAPITULLI I NËNTË

Në këtë pikë, kur zonja Hura po i tregonte këtë gjë, Bdeku, me një tallje që lexohej faqeza, e pyeti:

- Ti thua se Vrana nuk qe i zoti t'i shuante ato flakë?

Zonja Hura u ndje keq.

- Zonja Hura,- kishte vazhduar ai.- ti je e shenjtë dhe gënjeshtër është një mëkat. Unë s'jam gjyqtar që kam dalë të gjykoj njerëzit. Gënjeshtër shkon e i thoni atje ku duhet dhe atje ruhuni që të mos ju dënojnë.

- Satana! - kishte klithur ajo papritur.

- Më thuaj pra, moj zonja Hurë,- kishte vazhduar Bdeku me të keq.- përse erdhe të rrëfesh këtu tek unë? Ti e di që unë e kam hequr zhgunin e meshtarit dhe kisha më ka mallkuar. Mos do që të gjesh si fshihet faji dhe jo si shkon në vesh të Zotit?

Hurës i qenë errur sytë. E goditi në ballë me një kopaçe që trazonin prushin në mangallin e çajit. Bdeku i shpërtheu një pizgë gjaku, por s'e pati për gjë para një të verdhti që i kishte rënë gjatë gjithë asaj kohe që tregonte ajo. As e vuri re gjakun që ia skuqi gishtat kur çoi dorën dhe fshiu plagën. Zonja Hura po dridhej dhe i kishte mbërthyer nofullat si e zënë nga gërçi. Sytë e zinj i xixëllonin dhe mezi mbushej me frymë.

## KAPITULLI I DHJETË

Mbas kësaj, zonjën Hura e kishin çuar në konakun ku do të bujtte, duke e shtyrë këmbësh e duarsh si një të lajthitur. Një trashan me shallvare tërë pluhur ia kishte përdredhur qafën dhe e kishte vënë përpara me hungërima. Dhe e kishte mbyllur në atë konak si brenda në një qivur. Aty zonja Hura qe shakulluar. Qe qepur mbas hekurave me sytë mbi kalldrëmin e oborrit, ku s'ndihej asnjë frymë gjallime. Zonja Hura

sikur po çmendej në heshtjen e asaj dhome. I vinte një si frikë nga dy kurrize malesh që nxinin matanë dritares nën kupën e qiellit. Një vdekje e tmerrshme, një vdekje e tmerrshme, i kumbonte një zë që sikur i vinte nga qielli i zi. Po i sullej një lebeti që të mbyste; një frikë e një tmerr si atë natë kur qe sulur drejt shtëpisë së Frederikut. Si në atë çast që kishte parë flakët që kishin shpërthyer atje. Zonjës Hura nuk i hiqej nga mendja ajo natë e tmerrshme që thërrisnin e bërtisnin dhe me gra që lëshonin ca kuje të lemerishme. Me të mbërritur, kishte dëgjuar se Frederiku kishte mbetur brenda dhe qe bërë shkumb! (O Perëndi, ç'i kishin dëgjuar veshët!). Nuk kishte qenë e mundur ta shpëtonte kurrkush përmes flakëve dhe trarëve të ndezur që binin. Domenika bërtiste si e çmendur dhe përpiquej t'u shpëtonte duarve të atyre që e mbanin. Zonja Hura kish rendur tek ajo dhe e kish mbledhur në gjoks, ia kish lëmuar flokët dhe ish përpjekur ta qetësonte. Pastaj e kish marrë me vete dhe e kish çuar në shtëpinë e atënisë. E dorëzuar para gjëmës që e kishte gjetur, Domenika i kishte treguar gjithçka. I kishte rrëfyer për atë zgjim fyes të Frederikut që e shihte tek e turpëronte Vrana. I kish thënë se ia kish hequr atë dritë nga dora dhe ia kish thyer atë llampë ngaqë donte të shpëtonte nga turpi. Zonja Hura e kishte pyetur: "Po Vrana, a s'që i zoti t'i shuante flakët sa patën rënë?". "Jo" i kishte thënë Domenika. Ajo grua ishte bërë kufomë dhe s'ishte fare në këtë jetë. "Jo" kishte përsëritur dhe kishte shtuar për lebeti të zonjës Hura: "Atë zjarr e vura unë!". E mëshiroftë Zoti këtë grua që flet përçart,

kishte thënë! Kështu kishte thënë dhe ishte tmerruar. Çfarë, e kishte djegur vetë të shoqin?! (Ah Bdeku, i mallkuari! Gjëja e parë që i kishte shkuar ndërmend kjo kishte qenë, kurse ajo që thoshte Domenika ishte një marrëzi, një trillim i mendjes së saj të çartur. Sepse Domenika ishte aq e butë dhe kishte një zemër aq të mirë!). “Zjarrin e vura unë” i kishte thënë Domenika me sytë pa lot, pa shprehje e pa dhimbje. Të gjitha i kishin rrjedhur nëpër faqe dhe vendin e tyre e kishte zënë një perde e hollë e qelqtë. Zonja Hura mbante mend se mbas kësaj, çdo gjë ishte bërë e tmerrshme. Të ngjallte frikë mendimi se mund të rihapej ajo bisedë. “Ngjitemi në Shndu,- i kishte thënë zonja Hura me sy të shqyer nga tmerri.- Ti flet përçart, ti ke nevojë të rrëfehesh! Dëgjon? Ngrehu e ngjitemi bashkë, ti nuk mund të durosh dot më!”. Por Domenika nuk hiqte dorë nga e vetja. Përsëriste e përsëriste se zjarrin e kishte vënë ajo dhe se ishte ajo që e kishte djegur Frederikun. Siç të kam thënë, i shpjegonte rishtaz e rishtaz, ai më shihte të grisur e të bërë për turp dhe unë e dogja. Kaq e kaq net që as qe bërë i gjallë, ndonëse unë e tërhiqja dhe e ndukja që të zgjohej. E kishte ngritur fitilin e llampës dhe kësisoj më tallte e më shpotiste.

Domenika i kishte treguar se, kur kishin shpërthyer flakët, ajo kishte parë bllana vajguri në këmishën e Frederikut. Ajo llampë kishte qenë e mbushur plot dhe Domenika e dinte se i lagur në atë mënyrë ai do të digjej. Do të merrte flakë dhe ajo as që kishte bërë ndonjë përpjekje që ta shpëtonte. Ajo kishte pritur sa të ndizej dhe mbas kësaj kishte ndjerë se prapa

shpinës kishte pasur Vranën. Edhe ai kishte pritur pors i ajo që Frederikun ta përpinte zjarri dhe pastaj, kur e kishte parë të ndezur hor, Vrana e kishte mbërthyer për shpatullash dhe e kishte nxjerrë përjashta. E kish lënë në oborr dhe qe zhdukur. Mbante mend që mbas kësaj ajo kishte brritur. Kishte lëshuar një klithmë dhe qe sulur drejt flakëve, por kishte qenë tepër vonë për gjithçka. "Se ti s'e hodhe me dashje atë llampë" kishte dashur ta sillte në yete zonja Hura. "S'e hodha me dashje? kishte shpotitur Domenika.- Sa gabohesh! Unë doja që ai të vdiste. Të vdisja edhe unë, këtë doja. Të merrja flakë, por nuk munda".

Dhe mbas kësaj Domenika nuk pat folur më. I kishte ikur mendja dhe ishte e kotë t'i flisje a t'i kërkoje të të thoshte ndonjë gjë. U tërhoq në një kënd të dhomës e u mblodh e u bë kruspull. Nuk mori e nuk dha me njeri për dy javë të tëra, gjersa erdhi një ditë që ajo ishte zhdukur. As mund të thoshte dot njeri se ku shkoi e ku humbi në një mënyrë të çuditshme. Kishte rënë të flinte në darkë, në konakun që i kishte hapur zonja Hura në shtëpinë e atënisë, por në mëngjes nuk qe gjendur aty. Dera e konakut dhe dera e madhe e shtëpisë, ishin po ashtu të mbyllura siç kishin qenë, mëndallat e shulet e portës së oborrit nuk kishin luajtur nga vendi! Si i kishte kapërcyer muret ajo grua dhe nuk kishte lënë asnjë shenjë?! Zonja Hura kishte thënë me vete se këtu kishte gisht Vrana. Vetëm ai të rrëmbente si fajkoi i qiellit. Dhe ishte lëshuar drejt mullirit të Vranës, por nuk e kishte gjetur atje.

Atëherë zonzën Hura e kishte kapur një logori. Një qarje e çuditshme si në të mpitë. Ç'i ndillte zemra ashtu, ç'kob i këndonte përbrenda? As dinte se çfarë thoshte në atë gjamë, ndërsa kthehej përmes shtegjeve për në shtëpinë e atënisë.

## KAPITULLI I NJËMBËDHJETË

Bdeku me të keqtë e vetë i kishte thënë se pa asnjë mëdyshje kuptohej që Frederikun e kishte djegur Domenika. Zonja Hura, kur këtë gjë ia kishte thënë vetë Domenika, më kot e kishte gënjyer veten kur kishte thënë se ato ishin fjalë prej të çmendure. Ishin të vërteta! Një panik e një alarm i tmerrshëm të pushtonte nga ky pohim. Erdh e ia errësoi syrin e ia shugulloi shtatin vaji që i ngjitej së brendshmi. I kish rënë me mashë Bdekut dhe për këtë e kishin hequr zhganë për këmbësh e për duarsh dhe e kishin çuar në konakun ku kishte qenë. Ishte diçka e pangushëllueshme ajo e qarë që i dilte nga shpirti. Qe qepur pas hekurave të dritares me sytë pa lotë dhe pa shprehje. Një e qarë që sa vente e i bëhej logorimë në natën e pafrymëtë, një pikëllim ogurzi që s'kishte zemër ta duronte.

## KAPITULLI I DYMBËDHJETË

Rojet ia mbërritën sakaq. Ishin tre vurukanë të hardallosur me kama në brez dhe me ca feste me xhufka që u vareshin mënjanë.

- Ssst, ssst.- Nisi të zgjatej e të kanosej njëri nga ata

që nga poshtë, duke vënë gishtin para buzës.- Ssst, ssst!

- Ssst, ssst,- ia nisën edhe dy të tjerët, të xhindosur si i pari, por edhe të trembur që ajo e lajthitur qante nëpër natë.- Ssst, ssst!

Brenda rrahën me ngut nallanet e atyre dy plakave që sikur dolën nga guvat dhe po ngjisinin shkallët e gurta. Mezi prisnin të arrinin dhe dihatnin të lebetitura dhe syshqyera. Ishte një mëkat i madh të qaje natën, ishte një ndjellakob. Kishte ndodhur të binin qerre me të vrarë, por kurrkush nuk kishte lëshuar zë natën. Patën ndodhur lloj-lloj vdekjesh, por askush s'e kishte nxjerrë piskamën. Ç'hata kishte ngjarë ashtu që qante ajo e mallkuar?!

Plakat e tërhoqën nga hekurat e dritares, njëra i thirri dhe e shkundi që të përmendej, por zonja Hura nuk ishte në të. Syri i saj ishte i xhamtë. Dhanë e muarrën që ta sillnin në vete, pastaj, si s'arritën të bënë gjë, nisën të luten. Ranë në gjunjë dhe zunë të llazoronin, duke fryrë e duke yshtur me xheste diçka të padukshme nëpër ajër. Ndërkohë vinin e vinin njerëz me drita në duar dhe me zëra të zyrtë dhe të vrazhdë.

## KAPITULLI I TREMBËDHJETË

Qenë zgjuar të gjithë dhe ata të rojës, me Xhemelekun në krye, rendën për nga Adi Khani me kullat si kështjellë ku ishte Bojrogu.

Bojrogu kishte tri ditë me një dhembje të keqe koke dhe shumë u trembën se mos i kishte ndodhur

gjë. Në pallatin e tij qenë ndezur të gjithë fenerët e të gjithë qirinjtë dhe shkonin e vinin njerëz me nxit.

Kishte qenë ulërima e vetë Bojrogut që kishte dhënë atë alarm. Po i çahej koka ç'prej tri netësh nga dhimbjet dhe s'po gjente rehat, kur ja ku ngrihej nëpër natë një e qarë që të çmendte! Kishte hapur me vrull dritaren lart mbi murin ballor të Adi Khanit dhe kishte brritur! Kishte lëshuar me gjithë fytin një thirrme që të fuste datën. Xhemeleku ishte hedhur nga vendi ku rrinte dhe kishte rrëmbyer kamën, kurse doktor Abi Birunit mend i kish rënë të fikët. Atij i kishte shkuar mendja për keq. Por, mos o Zot, tha, mos o Zot t'i ndodhë gjë e keqe Bojrogut se pastaj kishin për t'ia rrjepur lëkurën. Ata të gardës i kishin thënë se do ta therrnin si keq po ta gjente gjë zotërinë.

Por si kaloi frika dhe hutimi për shëndetin e Bojrogut, si rreshtën së rrahuri hapat e njerëzve që shkonin andej këndeje, erdhe e ra një heshtje e një stepje dhe mbas kësaj u ngrit përsëri e qara e saj ogurzezë nëpër natë. Nga odat e Bojrogut, përkundër Xhemelekut me rojet dhe përkundër Abi Birunit me xherahët, dolën rojet e gardës me brezat prej purpuri dhe i thanë Xhemelekut që t'i mbyllej goja dhe t'i pritej gjuha asaj shtrige. Xhemeleku theri për nga konakët dhe sakaq ishte gjendur bashkë me rojet tek dritarja e zonjës Hura.

- Qepe! - i kishte thirrur ai, por zonja Hura ishte në atë botë. I qe rrëzuar shamia dhe i patën rënë flokët nëpër hekurat e kafazit. Njëra nga plakat erdhi dhe i tha Xhemelekut se ajo dosë ishte me ilet dhe kot i fliste. Ajo ishte përpjekur që ta zinte kolla; i kishte



afruar për këtë gjë tym në fytyrë, por kishte qenë e pamundur.

Atëherë Xhemeleku kishte brritur:

- Sikterriseni!

- Sikterriseni! - kishin brritur edhe ca zëra të tjerë.

Rojet qenë sulur lart dhe e kishin marrë zonjën Hura për këmbësh dhe për duarsh. Kur e patën zbritur në oborr, qe dukur Gjovalini, djali i gjitone Terezës që e kishte sjellë zonjën Hura aty. E kishin prurë ata të gardës dhe ia vërvitën Xhemeleku:

- Ti i ke lënë këta të futen në Adi Khan?

Xhemeleku nuk e deshi veten. Nuk ktheu ndonjë përgjigje, por zjeu përbrenda. Hapi krahun dhe ia ngjeshi me një dackë Gjovalinit, pastaj, bashkë me zonjën Hura, i shtyu drejt portës. Aty prunë mushkën dhe e hodhën zonjën Hura si një thes mbi samarin e saj. Pastaj ia ngjeshën me kamzhik vitheve dhe e hodhën edhe Gjovalinin mbas saj që ta ndiqte e të zhdukeshin.

## KAPITULLI I KATËRMBËDHJETË

Kishte rënë një heshtje që të ngjethte. Bojrogu donte shpjegime për atë që kishte ngjarë dhe vigjëlonte me një sy të rreptë.

- Ç'qe ajo që ndodhi? - pyeti duke i parë të gjithë.

Ishin në sallën e madhe, i kishte mbledhur të gjithë sa mbanin përgjegjësi për atë ngjarje.

Xhemeleku i kishte ikur gjaku. Kishte qenë ai që e kishte lënë atë magjistricë të kapërcente portën. Qe gënjyer nga një kërpakan që ia pruri dhe ja tani

ku rrezikonte ta paguante rëndë. Mori t'i shpjegojë diçka nga gjithë kjo, me gojën që i merrej, por vuri re se Bojrogu u ngrys edhe më tepër. Xhemeleku e kuptoi se nuk i kishin pëlqyer fjalët e tij.

Atëherë nisi të flasë Komandanti i Gardës dhe ky tha se kishte qenë një gabim që atë grua e kishin shtruar tek konakët e mirë, kur njerëzit e panjohur, siç e donin rregullat, çoheshin në skajin matanë kazermave. Kuptohej që faji i mbetej kështu Sirianit, një burri të prurë nga Bitini, që shquhej për besnikërinë e tij dhe që pikërisht për këtë Komandanti e urrente për vdekje. Siriani tha se zbatonte urdhërat. Ky urrente Bdekun dhe fjalën e kish për të, sepse kishin qenë njerëzit e tij që ia kishin çuar atë plakë për mysafirllëk.

Bojrogut po i plaste koka nga kylumë fjalësh bosh. I bëri një shenjë doktor Abi Birunit që t'i jipte ndonjë ilaç dhe ky u ngrit vrulltazi dhe i shkoi pranë me çantën e tij plot me shishe. Bojrogu futi në gojë ca pika nga një tub dhe pastaj e pyeti doktorin nëse i kishte dhënë ndonjë gjë asaj ezhdërhaje që kishte heshtur? Abi Biruni zgurdulloi sytë! Nuk i kishte dhënë asgjë! Shikoi nga ana e Xhemelekut dhe ky mori zemër dhe tha:

- E përzumë!

Bojrogu u trishtua. S'kishte qenë në vete në kohën e kësaj hedhjepritje fjalësh, prandaj dhe po i ndiqte ata si një matuf. Kurse ai donte tjetër gjë. Kjo shenjë ogurzie ishte mëse e hidhur dhe mëse kërcënuese. Çoi sytë nga Bdeku. Kuptohej, shpjegimet i priste nga ai, mbasi për këtë punë e mbante dhe ai duhej

t'i dinte të gjitha.

- Një llazore, një vajtojcë,- i qe përgjigjur Bdeku shikimit të tij.- Një që qan për një rrënim.

- Të kujt?! - iu zgjeruan sytë Bojrogut, ndërsa i rrahu një tik nervor nëpër faqe.

- Të një feje,- pati guximin të thoshte Bdeku.

Ai foli si për diçka që s'i takonte atij dhe u kërrus. E kapi një si frikë, por nuk deshi ta dorëzojë veten.

- Ju e dini se atje është shfaqur një shenjë që ngjall habi që s'ka të sosur,- tha.

- Dhe?!

- Dhe po zgjohen,- i mëshoi zërit Bdeku.

Tamam, po zgjoheshin, tha Bojrogu me mendjen e tij, ndërsa i tallazitej zemërimi. Të gjitha raportet që merrte këtë gjë thonin. Me atë ikonë, njerëzit sikur po kujtoheshin për diçka që e kishin harruar. Sikur po dilnin në një dritë dhe atje po shihnin se sa shumë gjëra qenë shkatërruar në shpirtrat e tyre. Këtëj syllashi i priste mendja brisk. Për herë të parë pati frikë. U krijua udha e shenjës, tha me vete, tani do të më tregojnë me gisht. Kurse kishte qenë aq rehat, kishte rrojtur si një njeri që të gjitha punët i shkojnë mbroth. Ata me shpirtin të trazuar nga mëkatet e tyre, tani sikur e kishin gjetur shkakun. E kishin vendosur udhëzën e shenjës si një pe të zi që të sillte tek ai. E kishte sjellë ajo e mallkuar. Prit kur të vinin të tjerë e të tjerë, prit kur t'i qaseshin pranë e më pranë dhe ta kallëzonin me gisht.

- Ne duhet ta kishim ditur se do të vinte kjo ditë,- tha Bdeku me të keq. Edhe ai ishte tepër i shqetësuar, madje i qe kërlëshur nga frika një si karshillëk, sepse

kështu mendonte se mund ta bënte Bojrogun të tërhiqej e të përmbahej. Me këtë i thoshte atij zoti se nuk ishte më pak i kërcënuar edhe ai vetë, që kishte lënë zhgunin e famullitarit dhe kishte veshur jarasekun e atyre punëve të fshehta. Edhe për të që hequr shenjëza e kallzimit, dyfish më e keqe, dyfish më kanosëse. A nuk i kishte thënë Bojrogut që në krye të herës se kush mund të sundonte tani mbi ta kur të ktheheshin sërish pranë kishave të tyre?

- Duhej ta kishim ditur,- tha Bdeku, me karshillëkun e tij që ishte mëse i çuditshëm në atë sallë dhe përpara atyre njerëzve.

Bojrogu u tulat. S'e kishte ditur se ishte fjalëkthyes ky njeri. E dinte që ishte dinak, e dinte që ishte i zgjuar, por për trim nuk e kishte ditur! Pastaj ishte një trimëri e çuditshme: shumë e hapur, brezlëshuar dhe gati për të nxjerrë kamat. Mbase edhe ky njeri që zgjuar? Tha t'ia ngjeshte me një shpullë sa t'ia përplaste kokën mbas murit, por i vetoi nëpër mend se s'ishte koha për gjëra të tilla. S'ishte koha t'i fuste një këllëç këtij derri.

- Ke hak,- i tha.- Ata tani kanë kishat e tyre.

Sirianit iu zgurdullua syri! Qysh i që tutur Bojrogu këtij qatani që që trashur e që bërë si një kade gjizë?! Qysh po e pranonte fajin dhe s'po ia shkurtonte kokën me thikë?! Kapi dorezën e këllëçit, por Bojrogu e mpiu me një vështtrim të rreptë. Komandanti i Gardës hovi përpjetë, kurse Xhemeleku dhe doktor Abi Biruni u zverdhën dhe u bënë si dylli.

- Ka ardh kohë e madhërishme.- tha Bojrogu.- Duhet të ndezim një qiri në faltoren e tyre.

# LIBRI I PESTË

## KAPITULLI I PARË

Kështu kishte thënë Bojrogu, por Bdeku nuk i kishte rënë në sy dhe nuk i kish dhënë të kuptojë se e kishte marrë vesh se çfarë i kërkonte me ato fjalë. E kishte lënë me ngërçin në gojë dhe ia kish ndërlikur bisedën, sepse as njërit dhe as tjetrit nuk i pëlqenin punët që bëheshin me zhurmë. Qe ngritur e pat shkuar tek kazermat dhe atje i kishte porositur nallbanët t'i bënin hazër një mushkë. Një karrane më takëme të reja dhe të ujdisur si për dasëm, u kishte thënë, dhe, kur ata ia kishin prurë ashtu siç e kishte kërkuar, ia kishte shaluar dhe qe nisur me nxit që të dilte një orë e më parë nga Urbsi. Donte që drita ta zinte në mal dhe që të mos binte në syun e kurrkuajt.

## KAPITULLI I DYTË

Po shkonte tek Vrana. Zilet e stërkanaçes i kishte

zënë me shtupa dhe ngiste gjithmonë e më larg rrugës së madhe, duke ecur e duke u tinëzuar. Ecte nëpër thelluka e nëpër pyje të shurdhët që të mos e dëgjonte kush trokun e mushkës me patkoj prej kallfani. Moti kish marrë nga dimri dhe gjithçkaja qe veshur me mjegulla të bardha.

## KAPITULLI I TRETË

Kishte bërë rrugë tri net nëpër male i vetëm dhe kishte pritur mesnatën e natës së katërt që t'i afrohej Vranës nga një anë që s'shkelte njeri. Ruante se mos hynte e mos dilte kush në mulli dhe priste që gjithçka të binte në gjumë. Kishte dalë mbi krye të udhës dhe, si qe bindur se Vrana qe në mulli, ia kishte nisur shenjën për të cilën s'di të thotë njeri se nga e kishte ditur e nga e kishte mësuar. Ia kishte shtyrë të shkonte tek ai atë mushkë me shtupat e zileve të stërkanaçes së hequra dhe të ujditura që ato të binin dhe të dëgjoheshin mirë nëpër natë, pastaj vetë qe tërhequr nëpër shtigjet e Shugjanit dhe ishte zhdukur si të mos kishte qenë.

## KAPITULLI I KATËRT

Vrana kishte kërcyer si i trëmbur nga velenxat kur kishte dëgjuar zilet dhe trokun e patkonjve prej kallfani. I kishte thirrur zemra se s'binte misër e s'binte grurë, por ishte jelejaka që priste prej kohësh. Ishte shenjëza e fatit të tij dhe ai kishte ngrirë dhe nuk guxonte të lëvizte nga vendi. Mbase sillte

Domenikën, por mbase edhe jo! I është lutur Zotit me shpirt të dridhur që të mos e mundonte dhe t'ia sillte Domenikën. Bjerma, o Zot, i kishte thënë, ma baj ta shof para se të më ikë mendja! Me frikë dhe me tmerr që ngritur e pat afruar fytyrën tek baxha e dritës dhe kishte hedhur sytë matanë tufalakëve të shelgjeve. Lëkundeshin degët e tyre nën një tallazim ere dhe mbushej nata herë më hije të errëta dhe herë me vezullime argjendore. Vranës i është bërë sikur kishte ndjerë frushullimën e rrobave të Domenikës që vinte mbi atë mushkë dhe i ishte çelur nëpër shpirt një dritë hareje. Sikur ishte në një natë-ëndërr me yjëzit e qiellit që shndrisnin mbi mallin e Karmaljesë dhe mbi fushën e Saronit. Me gëzuo të bardhëtë, kishte thënë me vete dhe kishte parë se si po mbusheshin grykat me një dritë agullimi. Shqyente sytë e priste të shfaqej ajo mushkë nga çasti në çast. Ishte duke u shuar drita e hënës dhe Vrana i është kthyer e i është lutur hënës që t'ia lëshonte rrezën n'ato biga e t'ia dërgonte dritën n'ato pyje! Bamë, o Zot, ta shof Domenikën!

## KAPITULLI I PESTË

Sepse Vrana e priste prej kohësh t'i vinte mbi një mushkë me stërkanaçe dhe me patkonj prej kallfani. Që atëherë në atë natë që kishin qenë për herë të fundit bashkë. I dyndeshin të gjitha tani Vranës me një shpejtësi të çuditshme sa kishin qenë e sa kishin ngjarë. Gjithë sa qe çartur e gjithë sa qe prishur që mbas djegies së Frederikut. Domenika pat shkalluar

dhe s'dukej më të dilte jashtë. E kishte marrë zonja Hura në shtëpinë e atënisë dhe e mbante atje në një dhomë të vogël. Por kjo për Vranën kishte qenë më e keqe se vdekja. Ai ishte mësuar ta shihte përditë dhe si do të bënte tani me Domenikën e shkalluar e të mbyllur në një kthinë! Ia shkallmonte shpirtin keqardhja që ajo e pat pësuar ashtu dhe sillej lart e poshtë me shpresën se mos e shihte e se mos e ndeshhte gjëkundi. Kur nuk duroi dot më, ishte sulur dhe kishte bërë zakonin e vet. Pat mësymur një natë në shtëpinë e atënisë dhe qe kacavjerrur nëpër mure dhe kishte hipur nëpër hatlla, kishte rrëshqitur nëpër trarë e kishte kapërcyer nëpër vrima derisa kishte mbërritur në dhomën e saj. Kishte hyrë në dhomën e Domenikës dhe kishte parë tani atje me sytë e tij se ajo ishte vërtet e shkalluar. Nëpër dritën e një idareje ajo rrëgjonte me sytë e përhumbur në një botë që s'ishte e këtushme. Nuk fliste, rrinte me kurriz mbështetur mbas muri dhe nuk kujtohej e nuk përmendej për asgjë. Më kot i foli e i thirri ai, më kot ia kapi duart e ia tërhoqi; Domenika s'jepte shenjë se do të vinte në vete. Atëherë Vranës i shkrepëtiu tufani i tij me thirrme, me brengë dhe me çmenduri. Tha me vete ta merrte edhe ta çonte në mal. Do të martohej me të. Do të gjente një shtëpi që të ishin bashkë dhe me siguri që ajo do të përmendej. Do ta çonte në ndonjë kishë, do të gjente ndonjë që t'ia yshte të keqen, do t'i lutej Zotit dhe do t'i thoshte që t'i mëshironte, do t'i thërriste Domenikës dhe ishte i bindur se do ta sillte në vete... Diçka do të bëhej, me siguri që diçka do të bëhej dhe Domenika do të



shërohej. Nisi ta djegë ky zjarr dhe po i trallisej mendja kur mendonte se do të ishte vetëm me Domenikën në mal, diku në stanet e braktisura e pa njerëz tani në vjeshtë. Dhe s'ishte përmbajtur dot. E kishte ngritur në krahë dhe e kishte mbështjellë mbas vetes. I qe shtrydhur zemra kur asaj i kishin kërcitur kockat sikur do t'i thyheshin dhe kur kishte vënë re sa qe ligur e sa qe dobësuar. E kishte marrë në sqetull si një dujëz liri a si një barrë të njomë trëndeline dhe kishte dalë bashkë me të jashtë. E kishte nxjerrë në oborr dhe aty e kishte hipur në mushkë. Pastaj, duke i rënë shtëpisë së atënisë nga prapa, ia kishte mbajtur për nga grykat e malit. E mbante prej llërës së krahut se mos binte, ose herë herë e mbështillte në sqetullën e tij. Ah, si të ikte mendja nga era e asaj gruaje!

E çoi tek nometë verore. Atje, në një skaj që dilte si një thep në qiell, ishte një kasolle e mbetur bosh, sepse dhentë i kishin zbritur poshtë. Një kasolle që mbante ende erën e qumështit dhe erën e deleve; vedrat dhe lugjet ishin ende me ujë, në strehën e një gardhami varej një degë kungulli që kishte çelur lulet e fundit. Domenika as që jepte shenjë se po ndërmendej, syri i saj dukej i shuar dhe i humbur diku. Nuk i kishte dhënë të njohur gjatë gjithë asaj kohe që ngjiteshin për në mal dhe nga kjo Vranës iu çart mendja edhe më keq. Iu vra shpirti dhe e quajti jetën e saj të humbur. Edhe jetën e vet. Edhe atë. E uli Domenikën pranë vatrës ku zihej qumështi dhe aty iu bë se ndjehej ende afshi i zjarrit dhe aroma e ajkës që trashej në kusi. Kishte qenë një grua aty, një nga ato të Gjikodit, Terezina me duart e bardha dhe

të pastra si top dëbore. Të shenjtë të gjithë: burri, gruaja dhe fëmijët. Vranës iu vra zemra dhe qau për fatin e tij. Kështu e kishte menduar jetën ai, në një skaj si ky me një nome dhensh, me gruan që punonte bulmetin dhe me fëmijët që rendnin mbas deleve dhe mbas qenve.

Mezi i bënin duart të ndizte zjarrin se nuk i shkrepse mirë urori mbi eshkë dhe se nxitohej. Domenika rrinte në terr, nën një baxhë ku hynin feksjet e yjeve të largët. Bënte fresk, Domenika ishte pothuaj lakuriq. E kishte marrë ashtu siç kishte qenë në shtrat dhe ajo dridhej tani dhe s'dinte të thoshte të keqtë që hiqte. Sapo kishin dalë nga katundi, Vrana e kishte mbështjellë me setrën e tij, por kjo s'e kishte ruajtur dot nga akullimi i erës së pasmesnatës.

Zjarri u ndez me flakë të madhe, sepse Vrana e kish mbathur mirë me shkarpa dhe me bar të thatë. Feksi gjithë kasollja me muret dhe me trarët e nxirë të saj dhe me vedrat e kupacët e drurit, lënë aty për verën e ardhshme. Kasollja që shtruar me bar, errur e lagështuar vende vende nga uji i derdhur. Por vatra që shumë e mirë me shkamijet e drurit përçark dhe me kamatrën që varej në mes.

Sapo që ngritur ajo flakë që e mbushi me dritë kasollen, Domenika që çuar në këmbë vrikthi si e trembur. Setra i kishte rrëshqitur poshtë, kështu që Domenika ishte lakuriq. I kishte përjashtë kofshët, llërët dhe gjinjtë që s'arrinte t'ia mblidhte një këmishë pëlhure, zburkurrar me qëndisma. As një si mëngore që kishte veshur për të mbuluar kurrizin. Flokët e gjatë, të errët e të shndritshëm, i binin gjer

ku niste e harkohej qafa e saj mbi kurmin e gjoksit. Ajo i kishte ngrysur vetullat dhe sytë i xixëllinin. I kishte kryqëzuar krahët para kraharorit dhe ngjishej pas murit si të donte t'i ikte sa më larg asaj drite dhe atij zjarri. Vrana pa një flakëritje në sytë e saj. Si në atë natë kur e shihte Frederiku me llampë në dorë.

- Frederik! - i thirri ajo duke iu kanosur.

Vranës i kishte ikur mendja. Si i kishte ardhë ajo fjalë në gojë?! Si kish folur mbas aq kohe memecclëku?!

- Jam Vrana,- ia kishte pritur ky dhe s'e mblidhte dot veten.- S'jam Frederiku.

Ajo uli krahun me gjithë grushtin ngritur për të qëlluar, e mbështolli më fort këmishën në kraharor dhe e vari kokën në përhumbjen e saj të thellë.

- Eja,- tha Vrana duke bërë kujdes që të mos e tutte.

E kapi te kyçi dorës, por, o Zot, ajo sikur u zgjua dhe nisi t'i vërtisë krahët si fugë. Dontë të mbrohej, të qëllonte dhe thërriste e bërtiste, duke tentuar ta grricte ku mundte. Dikur u lodh dhe nuk pati fuqi më të kundërshtonte; u tulat dhe nisi të kqyrë si të përpiquej të vinte ndërmend. Sikur po pyeste se cili ishte ai dhe ku ndodheshin ashtu?

- Jam Vrana,- i tha ai përsëri.- Domenikë, o yll i qiellit!

Ai e mori pranë vetes.

- Domenikë, dëgjon! Jam Vrana!

Ajo uli duart, i afroi fytyrën me sytë e zgjeruar më pranë dhe e kqyri një copë herë.

- Vrana?! - pyeti si t'i çahet një terr nëpër mend.- E çfarë do ti nga unë?

- Kemi ardhë në nomé, të kam marrë nga shtëpia e atënisë. S'e kam pasë mendjen në vend kur të kam marrë lakuriq, por kam me t'i ble rrobat ma të bukura ku janë.

Ajo e kqyrte me ata sytë e mëdhenj e të zes dhe lëkundej sa para mbrapa. Sikur e kishte pushtuar një prehje, rrudhte ballin si të donte të kuptonte diçka, po s'mundte. Flakët e zjarrit hidhnin blana drite mbi trupin e saj dhe Vrana e ruante se mos digjej. Qëndismat në këmishën e saj prej pëlhure të sillnin ndërmend se sa sqimatare dhe e pastër kishte qenë ajo grua. Nuk kishte parë tjetër Vrana të vishej dhe të mbahej aq bukur sa ajo. I kujtohej kur e shihte tek çardaku herë si luleverdhë, herë si lulëkuqe dhe herë të veshur me mëndafshe dhe me temina që shndrisnin.

Domenika qe tulatur e qe qetuar tani. Ajo qe grisur dhe bërë më keq sesa atë natë që e kishte parë Frederiku. Por atëherë syri i saj digjej nga një zemërim i parrëfyer që Frederiku qe zgjuar dhe e shihte nën dritën e llampës që mbante në dorë, kurse sonte, i dukej Vranës, ajo nuk ruhej e nuk druante.

- A po të vjen zor nga unë? - e pyeti ai.- Po s'ka pse me t'ardh zor nga unë.- e kundërshtoi po vetë aty për aty.

Domenika, e harruar në t'errtin e vet, përcolli një lemëz dhe Vrana pati frikë se mos niste dhe qante përsëri. Ia hodhi setrën supeve dhe e uli në një poste buzë vatrës. Flakët e mëdha të zjarrit qenë tulatur dhe kasollja kishte rënë në gjysëmterr.

- Unë jam i çmendur mbas teje,- i tha ai dhe e

mbështolli mbas vetes. Këmbët e saj përskuqeshin nga dritërimat e prushit.- Nuk e quaj veten fajtor para askujt që jam çmendur mbas teje. A më dëgjon?

Ai e tërhoqi drejt vetes dhe ajo ktheu sytë dhe e pa. Iu duk se diçka po kthjellohej në retinat e syve të Domenikës dhe Vrana mendoi se ajo po ndërmendej. A mos vallë po vinte në vete tani tek kjo vatër e tek ky zjarr? - tha ai.

- A më dëgjon? - e tërhoqi sërish drejt vetes.

- Po,- lëshoi një zë Domenika që sa mezi dëgjohej e që Vranën e la pa mend. Ajo po fliste, ajo po kuptonte se çfarë i thoshte ai!

- Unë do të marr grua, unë s'të le më të ikësh sikur të vdes,- shpejtoi të thoë Vrana.- Ne do ta ngremë shtëpinë tonë diku dhe s'do ndahemi më. Jam Vrana, Vrana!

Ajo pa rreth e qark kasolles si e zgjuar atë çast.

- Vrana?! Çfarë na ka ndodhë? Çfarë na ka ndodhë? - tha dhe pa me tmerr diku.- Ku është Frederiku? Ku është Frederiku? - thirri dhe iu këput zëri nga një ngashërim i rëndë dhe i thellë si në një gremisje të gjithçkaje.- E kemi vrarë Frederikun. E vramë Frederikun.

Vrana ia zuri gojën me pëllëmbë. E përcëlloi një tmerr dhe e ngjeshi aq shumë mbas vetes sa të thoje se ia zuri frymën. E mbajti ashtu deri sa iu davaritën të përqethurat që e kapën nga fjalët e saj. Po i përhumbej e përhumbej diçka, duke mbajtur në gji shtatin e saj aq të brishtë dhe nisi t'i rrahë zemra me vrull. Ndjeu një si afsh që i ngjitej nëpër trup. Ah, i klithi në shpirt, më mirë të vdes, më mirë të plas sesa

të jem larg kësaj gruaje! Si mund të bënte pa e mbajtur kështu në krahët e tij dhe, që të mos e lëshonte kurrë, ishte gati të bënte gjithçka. Ia çoi dorën tek flokët dhe ia përkëdheli. Iu mpi koka dhe nisi t'i ziejnë veshët. Ia lëmoi flokët që i qenë derdhur nëpër kurmin lakuriq dhe nisi të flasë vetmevete si të bisedonte me Domenikën: "Dëgjon? Nuk është koha të qash për Frederikun.- po i thoshte asaj.- Jemi në këtë nomë, unë i çartur krejt nga mendt që të kam kaq afër e ti me një avull që të ngrihet nga shtati. Nuk ka pasur çast qysh se të njoh që nuk kam menduar të të kem kështu pranë vetes. Domenikë! Nuk do të ndahemi më. Frederiku vdiq, nuk ishte për ty Frederiku, ishte mëkat për një grua si ti! Nuk do të ndahemi më, nuk do të ndahemi kurrë!"

Vrana e mblodhi në gjoks. As e ndjeu fare peshën e saj, vetëm gishtat iu drodhën kur i prekën mishin. Por Domenika u hodh me vrull mënjanë që të ikte.

- Ik! Ik! Ik!

- Të vdes.- foli Vrana dhe s'e lëshoi nga duart.- Qe, kam me u hedhë nga shkambi po m'përzune. Ti ke lind për të qenë imja. Do digjja gjithë botën për mos me t'lanë me m'ik, gjithë botën!

Domenikës iu zgjeruan sytë nga tmerrri, por Vrana e shtrëngoi fort dhe s'e la të nxirrte zë. E përcëlloi zjarri që i digjej së brendshmi dhe nisi ta çojë drejt një qosheje të kasolles. Por s'po e vinte re se aty gjithçka qe e ndotur dhe e pistë. Bari ishte tërë blana balte e kalbësirash. E shtriu në mes të batakut dhe ia hoqi ato dy plaçka që kishte në trup. Domenika kundërshtonte dhe e bëri gjak me thonjtë e mprehtë.

E grricte ku të mundte: në zverk, në fytyrë, në duar. Çirrej me një brritmë që s'i dilte dot nga gryka, ulërinte dhe lotët i venin çurg, por ai as që përmendej nga tërbimi që e kishte zënë. Ia bëri mishin gjithë njolla dhe e ndoti të tërën. Ajo u lodh e u këput dhe dikur ndjeu se po i mpiheshin krahët e po i lodheshin gjunjët. Po e pushtonte një kapitje nën peshën e rëndë të Vranës që frynte e shfrynte. E dogji edhe atë së brendshmi një zjarrmi, nën atë burrë që e shtypte dhe e ngjeshte. Iu mek fryma kur iu fut dora nëpër gjoksën e tij. Iu harkua trupi vetvetiu dhe u ngjit pas tij. Vrana hovi bashkë me të. Ai e nxorri në fillim tek pragu i derës, pastaj në livadh dhe e rrokullisi nëpër barin e lagur nga vesa, duke kërkuar një vend më të mirë. E çoi tek një gardh me murriza. Aty u përgjakën. Aty mes degëve me gjemba nuk diti më se ç'bënte tek i sulej me gjithë epshin e tij. E pushtonte me krahët e fuqishëm, kurse ajo i kulprohej dhe i vinte qark nëpër kraharor.

- Vrana! Vrana?!

- Domenikë!

- Ah, Vrana!

U drodhën tek dëgjuan zërat e njëri tjetrit, u shtrënguan fort e më fort, sikur donin të bëheshin një, pastaj u ngurosën. Mbetën të kapërthyer me njëri tjetrin për një kohë të gjatë, të lodhur e të rraskapitur. Pastaj Vrana kishte ndjerë se po ia ftohte djersët puhija e pasmesnatës dhe po i digjinin nëpër kurm të gërvishturat e të grricurat e saj. I përpëlitej në shpirt një gjë aq e bukur mbas asaj furie. Po i shfaqej çdo gjë tani nëpër kthjelltësi mbas asaj gjëndjeje si nëpër

tym e si nëpër zjarr ku kishte qenë gjer atëherë. Po dilnin rishtaz yjëzit e qiellit dhe kurrizet e errur të maleve po dukeshin përsëri të qartë e të afërt, në një hapsirë të qiellit që po mbushej me dritën e agut. Vranën nisi ta përshtojë një si çudi që ndodhej në atë kënd të maleve me Domenikën. Nuk i besohej se ishte ai që mbante trupin e saj të lakuriqtë të pushtuar pranë vetes, nën degët e një murrizi dhe në barin e vesitur të një luadhi. A vërtet Domenika ishte ajo, apo qe në ëndërr? Sa herë e kish menduar një natë të tillë, sa herë kish thënë që të ishin ja kështu si tani vetëm, larg njerëzve dhe të dy të futur ne gjirin e njëri tjetrit.

- Domenikë,- thirri me një zë të mekur.

- Vrana!

Zëri i saj qe i kthjellët, i dhembshur dhe me një regëtimë drithëruese. Vrana u mek që ajo thirri emrin e tij. Qe rikthyer në mendtë e veta mbas atij çartimi që kishte pasur?!

- Domenikë,- i tha përsëri.- A po mërdhah?

- S'më gjen gjë,- pëshpëriti ajo dhe Vranës iu bë se kapërdiu lotë.- Çfarë ka me më gjetë ma shumë?

Atij i rrahu zemra nga çudia. Domenika ishte në mendtë e veta. Ajo dinte gjithçka se çfarë kishte bërë. Një valë e nxehtë gjaku iu ngjit Vranës dhe iu përhap nëpër fytyrë. I erdhi ligisht që ishin ashtu të zhveshur, të ndotur e të grisur. Edhe ai s'kishte dashur të ishte ashtu në sytë e një gruaje. Kurrë! Kishte qenë edhe ai i lajthitur e i dalë mendsh. Dhe iu dhimbs që Domenika qe ndotur e dërrmuar aq keq.

- S'kam dasht të bjerë edhe sikur një fije bari mbi



ty,- i tha.- Asgja e keqe s'kam dashtë me të gjetë.

Lotët që kishin qenë në grykën e saj, shkuan poshtë, pastaj iu ngjitën përsëri dhe ia drodhën supet me një ngashërimë pa zë.

- Po çmendesha, Domenikë, s'ke pse më qorton për asgja. Sa keq që s'ka qenë fati ynë të ishim me njeni tjetrin si njerëz, në një konak si gjithë të tjerët. Tash që punët erdhën kështu, ikim. Do ta gjejmë diku edhe ne një kasolle.

Domenika ngashëreu përsëri pa zë. Vrana tërhoqi dy rroba dhe ia mbështolli shpinën.

- E shoftë Zoti fatin tonë! - tha me hidhërim.- Kam mendu sa herë të vinte një ditë që të më vije nuse me mëndafshe. Por, ani, kam me t'i ble rrobat ma t'mirat ku janë, Domenikë. Kam një mik matanë Karmelisë, atje do të shkojmë.

- Jam e mallkueme, dua të rrëfehëm ma parë.- i tha Domenika.- Do t'i lutem Zotit me m'falë. A, ku ku!

Ai e ndjeu se ajo donte t'i thoshte diçka për Frederikun. Ndoshta i qe kujtuar ai çast i tmerrshëm kur Frederiku, ndërsa merrte flakë, i pat parë ata të dy me sy plot lemeri e lutje që ta shpëtonin. Por ata qenë si të ngurosur, si njëri tjetri dhe as ai e as ajo s'bënë çap që ta tërhiqnin nga flakët. E panë gjersa Frederikun e përpiu zjarri dhe atë kohë Vrana tërhoqi Domenikën që të iknin. E çoi drejt derës, duke e hequr rrëshqanthi. Domenika ulërinte e çirrej, lutej e qante. "S'ka me na e falë Zoti që i sheh të gjitha,- i thoshte.- S'ka me na e falë. Kuku kuku. Ku po e lemë Frederikun!". Vrana e kishte ngritur në krahë, kishte

shpërthyer derën e hajatit që qe mbushur me tym të dendur dhe e kishte nxjerrë në oborr. Atje kishte parë se si qenë zgjuar ata që kishin shtëpitë afër dhe po vinin me rend nëpër kopshte e nëpër rrugë. Vrana e kishte lënë Domenikën në oborr dhe ia kishte mbajtur lart për nga Guri i Shugjanit.

- S'ke si me e ngrysë jetën e vetme.- foli Vrana me pak zë, por i mugur e i vrarë.- Edhe unë s'kam se si. S'kemi se si me i kthye ato që kanë ndodhë.

- Kukul! - rënkonte Domenika, duke nxjerrë nga gryka një ngashërim të rëndë: - S'ka shpëtim për mue, Vrana! Unë kam ba mëkat, kam ba kob. Ja, më shohin përherë sytë e Zonjës e asaj i vjen keq për mue.

- Por kam me iu lut unë e kam me i kërkue të na bajë të lumtun e të rrojmë me njëri tjetrin si dy të kërshtenë,- i tha Vrana.

- Praj! - i brriti Domenika.- S'jemi të kërshtenë. Si po e ban një i kërshtenë atë kob e atë gjamë?! Unë kam me u mbyll në një manastir, lemë pash Zotin, mos hy në mëkat ma me mue! Do t'i shërbej Zotit dhe Zoti ka me më falë!

Ajo nisi të dridhej dhe e pushtoi një panik dhe një alarm. U hoq zvarrë prapa gëmushës së murrizit, pastaj përgjatë gardhit që të çonte te kasollja. Vranën e zuri një si shugullimë dhe e ndoqi me sy trupin e saj tek gjarpëronte lakuriq dhe s'dinte ku të fshihej e të mbulohej. Pastaj tek dera e kasolles ajo ndali. U ngrit në këmbë e kthyer nga ajo anë e qiellit ku kishte zbardhur drita dhe nisi të hetojë krahët, këmbët barkun dhe gjoksin e saj. Qe e gjitha e mbushur me blana të zeza balte, e ndotur dhe e bërë pis për tmerr.

Hyri në kasolle dhe doli së andejmi me këmishën e saj të shqyer e të ndotur dhe me krahnoshën prej pëlhure që qe mbushur edhe ajo plot me blana të zeza. I ndehu në dritë dhe i pa mbarë e prapë një copë herë. Pastaj, e kapur si nga një nxitim i beftë dhe duke parë si e trembur majtas e djathtas, nisi t'i veshë ato rroba dhe t'i mbështjellë rreth trupit. Tani dukej edhe më e lakuriqtë, edhe më e ndotur nëpër atë dritë qumësht e purpur që vinte nga qielli. Domenika hyri përsëri në kasolle dhe doli mbas pak që andej po lakuriq dhe me një kanistër në kokë. Kishte vënë atje dy leckat e saj dhe mori rrugën e një përroi malor që rridhte plot ujëra atje poshtë. Ecte me një çap të bukur e me naze sikur të kishte veshur rroba të shdritshme. Herë herë i jepte kokës që të hidhte prapa një tufë flokësh të dendur që i zinin fytyrën dhe buzëqeshte. Sikur i kishte harruar të gjitha sa ngjanë. Kaloi pranë tij dhe mbajti këmbët.

- Po shkoj të lahem një çikë,- i tha me një zë prej njeriu shumë të afërt.- Shiko si jam bërë! Gjeta një çikë bôtë në kasolle e do të lahem.

I buzëqeshi gjithë ledhati dhe çapiti më tej. Vranës nuk iu duk aspak se asaj i kishte ikur mendja përsëri. Atij iu bë se ajo donte ta hiqte një çast e më parë atë pisllëk nga shtati. Ai pa se si ajo hyri tek një shteg me murriza dhe zbriti drejt një pellgu ku binte uji nëpër shkëmb. Zot, nuk mund të bëhej më bukur se të shihje një grua si ajo që zbriste nëpër pralle dhe nëpër dritën që hapej e hapej andej nga qielli i lindjes. Flokët e gjatë e të zes i zbrisnin deri tek beli, kurse këmbët, krahët, qafën dhe gjithçka i kishte të

rrumbullkta, të brishta dhe delikate si të një vajze të parritur.

Kaloi shumë qëkurse Domenika zbriti në përrua. Edhe pak dhe mbi një kurriz të dhëmbëzuar malesh do të dilte dielli. Vrana kishte qenë gjer në atë çast si i mpirë dhe kishte ndenjtur mbi një gur me fytyrë nga përroi, duke pritur që ajo të ngjitej përsëri. Por kur shkrepri rrezja e parë e diellit dhe gjithçka shndriti nga vesa që kishte rënë, Vranës iu duk rruga shumë e shkretë dhe shumë e shurdhët për të dëgjuar hapa që vinin andej. Iu duk ajo gurgullimë ujrash në shtratin e përroit sikur rridhte nëpër një botë tjetër dhe, nën rrezet e diellit, shkëmbinj të iu bënë të kuq, të smeraldtë dhe të verdhë si pirqje squfuri. Pse s'po ngjitej Domenika, tha Vrana dhe në çast e kuptoi se kishte qenë i marrë që e kishte lënë atë të shkonte vetëm në buzën e ujit. E hodhi setrën dhe u sul nëpër shtegun e shkëmbinjve që binin në një gremisje dhe në një theqafë të keqe. Përroi ishte plot me ujëra dhe me gurë që dilnin në sipërfaqen e tij si dele që kullosnin. Vrana vërviti shikimin qosh më qosh e u hodh sa në një cep në tjetrin, por kurrkund nuk ishte Domenika. I është sterrosur uji Vranës atëherë dhe i është bërë se aty shkiste zift i shkrirë. Pastaj uji i është zbardhur dhe i është bërë si qumësht. Pastaj e kanë ndjellur gurgullimat e thellukave dhe të ujrave të tij të thella që rendnin e përplaseshin nëpër brryla. Vrana e kishte ndjerë menjëherë se e keqja ishte bërë! Në një këmbë shkëmbi dukej kanistra e rrobave të saj, lënë aty si të vetmen shenjë të qënies së saj. Nëpër shkurre zbardhnin rrobat e lara sikur i kishin nderë

zanat. Vrana është sulur poshtë rrjedhës, duke u vërvitur nga guri në gur. Ka rendur gjithë atë ditë gjersa ka zbritur poshtë në fushë dhe ka ndjekur rrjedhën e përroit derisa ai derdhej në lumë dhe ka rendur përgjatë bregut të lumit derisa mbërriti në shkëmbinjtë ku ujërat thyenin qafën njëqind pashë poshtë. Nuk ka ndeshur kurrkund në një shenjë të Domenikës. Nuk e ka dalluar kund kurmin e saj të bardhë të mbuluar me dy rrecka të qëndisura, me blana të errëta që i kish shkaktuar ai nën lëkurën e shndritshme. Vrana nuk ka besuar se e ka humbur Domenikën përgjithmonë dhe është kthyer e i është ngjitur përsëri lumit përpjetë, ka mbërritur tek shtegu i maleve nga zbriste përroi dhe atje i është qepur përsëri shkëmbinje deri lart.

Kur ka zënë të bjerë nata, Vrana është përmbysur dhe ka qarë si kurrë ndonjëherë. Rrihte kokën dhe gjoksin me grushta, u thërriste qiellit dhë maleve, u lutej përroit, hënës, pastaj... pastaj i është shfaqur Zonja Shën Mëri, diku në një gur para tij, e bardhë dhe e heshtur, me fytyrën dritë dhe me fytyrën e butë prej nëne. Ajo ka qëndruar një copë herë aty dhe pastaj është zhdukur. Vrana ka ndjerë se i është fikur shikimi dhe është përplasur përtokë.

- M'i fal, o Zonjë, mëkatet! - ka mundur të thotë Vrana para se të humbë mendjen.

Por në mesnatë, kur është zgjuar dhe ka hapur sytë, ka vënë re se ishte i vetëm në ato humbëtira. Një copë qielli që dukej, ngjante si fikja e një zjarri që digjej diku. Një zë i ka ardhë Vranës në vesh e i ka thënë se do të vinte një natë kur do të zbriste për në mulli tek

ai një mushkë nga shkëmbi i Shugjanit. Po të vinte Domenika mbi të, atëherë do të bënte dasmën. Nëse mushka do të vinte vetëm, atëherë ai duhej të digjte kishën e Shndusë dhe mbas kësaj do të shkonte tek ai Domenika nëpër shkumb dhe nëpër hi të saj.

Vrana është habitur kaq shumë nga ky zë sa ka mbetur i shtangur. Ai ka dashur t'i lutej Zotit, por nuk ka mundur se i kanë mbetur fjalët në grykë.

## KAPITULLI I GJASHTË

...Vrana ndjeu nëpër kurriz të dorës diçka të ngrohtë që e lagu. Pastaj i theri me një dhembje të mprehtë. E kishte kafshuar dhe e kishte bërë gjak. Iu kujtua se sapo e kishte bërë këtë gjë, s'kishte veç një çast dhe ndjente se si i çahet gjoksi nga angushtia që s'kishte qenë në vete.

Vrana doli tek lesa e mullirit dhe vështroi kalldrëmin përpjetë. I dhimhte i gjithë trupi. Sikur sapo kish qenë me Domenikën, sikur gjithçka kishte ndodhur para pak çasteve. Si mbaronin shelgjet, kalldrëmi ngjitej nga e djathta nëpër një shteg. Nuk dukej edhe aq mirë fundi i tij, sepse po perëndonte hëna dhe mezi regëtinte një dritë e kuqërreme.

Vrana kishte dashur të kthehej, të futej në mulli, por në atë çast ishin dëgjuar përsëri çapat e mushkës. Vinin fare qartë tek rrihnin nëpër kalldrëm dhe tek kishin rrokullisur dy gurë që kishin shkuar e kishin rënë në përrua. Vrana kishte rendur drejt lesës së oborrit. Kishte kapërcyer vijën e ujit dhe kishte pritur me tmerr se çfarë do t'i shihnin sytë. Oh! Qe shfaqur

mushka vetëm! E vogël me ca takëme të reja që i kërcisnin sipas ritmit të hapave dhe me ca sumbulla të tunxhta, që lëshonin vezullimet të bruzta nëpër hënë. O Zot! - kishte thirrur dhe kishte rënë në gjunjë Vrana me kokën midis krahëve.

## KAPITULLI I SHTATË

Oh, e dogji, or të uruar! Ka qenë një flakë e madhe, e gjelbërt, që është dukur për tri net në kurriz të malit. Pastaj vendin e flakës e ka zënë një kollonë e bardhë tymi që ngjitej deri lart në qiell. Duhet të ketë qenë i ikur mendsh Vrana, sepse atë natë ka thyer e ka shkatërruar gjithçka që i ka zënë dora në mulli. Gurët e blojës janë gjetur të hequr vendit e të rrokullisur në qoshet e murit. Mushkën që i dërgoi Bdeku e kishte çarë më dysh dhe katundarët e kishin marrë dhe e kishin groposur të nesërmen në zallishtet e përroit. Kurse vetë nuk ishte dukur më. As në mulli dhe as në katund. Kushedi ku humbi e kushedi ku shkoi.

Terr, o të bekuar, më e hidhur gjë s'kishte se si bëhej.

# LIBRI I GJASHTË

## KAPITULLI I PARË

Por nuk ishte djegur ikona. “Nuk është djegur”, i tha një natë një zë munshinjur Agushtinit, mbyllur prej vitesh në manastirin e Shëndërtarit. Lajmi i djegies së Shndusë kishte qenë tronditës. E kishin djegur, i kishin thënë, e kishin përfshirë flakët për tri ditë e për tri net dhe tani kishte mbetur atje vetëm një grumbull gurësh. Kurrkush nuk shkonte më në Shndu, munshinjur Injaci, i trëmbur si nga një kob, kishte mbledhur plaçkat dhe kishte ikur.

Por nuk ishte djegur ikona. Kështu i pat pëshpëritur zëri munshinjur Agushtinit, teksa ishte në kqollin e tij të ngujimit, atje në manastirin e Shëndërtarit. “E keni atje”, i ishte bërë sikur i kishte thënë dikush dhe e kishte ndërmendur e ia kishte davaritur dëshpërimin, që dremitja ia bënte edhe më të hidhur.



## KAPITULLI I DYTË

Qe djegur edhe Shndreu. Kjo ishte edhe më zi. Një muaj larg njëra tjetrës, rradhë mbas rradhe. Të shugullonte shpirti nga tmerri kur dëgjoje ato gjëma! Ç'po ndodhte ashtu?! Kishin zënë të merrnin edhe gurët atje, po çmbinin gjithçka dhe s'po mbetej asgjë. Veç nuk ishte djegur ikona. Këtë ia përsëdyti përsëri ai zë. "Nuk është djegur,- i tha". Ia tha jo nëpër natë si herën e parë kur qe djegur Shndoi, por ditën nëpër diell. Sikur kishte qenë prapa kurrizit të tij njeriu që i fliste, sikur dikush ishte brenda në kqoll bashkë me të. Kishte kthyer kokën dhe kishte parë andej këndeji. Jo, s'ishte kërkush. Ishte një shpirt dhe jo një njeri ai që i fliste! Munshinjur Agushtini vendosi ta lerë manastirin. Në Urbs! Kështu kishte thënë. Kishte vendosur të shkonte së pari në atë qytet, të shihej me Bdekun njëherë, pastaj të ngjitej në krahinë.

## KAPITULLI I TRETË

Nuk e kishte ditur se si e pat hequr zemra ashtu dhe nuk kishte ndjerë kurrfarë ngurrimi që ta bënte atë rrugë.

Kur kishte dalë nga kqollet e manastirit, i kishte ndjerë gjunjët që nuk e mbanin dhe trupin që i dridhej. Ishte ligur e bërë kockë e lëkurë ai dhe mezi mbahej në këmbë, por do të shkonte në Urbs dhe pastaj në Karmelje. Shpirti s'i rreshte së rënkuari. Oh, si ishin djegur ashtu ato kisha? Në fillim Shndou, pastaj Shndreu!

## KAPITULLI I KATËRT

I ishte dashur ta çante mes për mes gjer në Urbs gjithë Llauzinë që zbardhte nga faltoret e Bojrogut. Ato sa vinin e u afroheshin maleve. Të gëlqerta dhe me një hovje të vrullshme drejt qiellit, ato i shfaqeshin herë në udhëkryqe e herë në rrahe të thata kodrash. Disa kishin qenë kisha dikur, por ishin bërë tjetërsoj tani dhe nuk njiheshin më. Nëpër sy i ngatërroheshin pamjet e katundeve të vjetër plot rrënoja e ngruhina të hershme. Si nëpër një farefisni të lashtë i bëhej sikur ecte, si përmes njerëzve që kishin qenë të një gjaku dikur, por që qenë ndarë e qenë bërë të panjohur tani.

Jo vetëm të panjohur, kishte thënë Agushtini me vete, por qenë bërë edhe armiq. E kishin kallzuar tek njerëzit e Bojrogut. Ja, një shkarrakan e halaraq vendas i atyre anëve. Kishte rendur ai tek kastigatorët e Bojrogut dhe u kishte kallzuar për të. Ishte koha kur zonja Hura kishte qenë në Urbs dhe Bojrogu kishte vënë roje që të ruanin në të gjitha rrugët. "Ruani", kishte thënë, "i ruani ata gjaurë se mos zbresin dhe na bëjnë trazira!". Agushtin i truari, që bënte jetën e eremitit mal më mal, kishte kaluar një ditë ngjitur me kastigatorët, por ata nuk e kishin parë. I keqoti dhe çomagani vendas u kish shkuar dhe u kish thënë se a e kishin ditur se cili u pat kaluar pranë dhe ata nuk e kishin vënë re? Kastigatorët kishin qëlluar të përgjumur, por kallzimtari s'mund ta linte rastin t'i ikte nga dora. I kishte mprehur fjalët edhe më shumë dhe, pa e rreshtur vrullin dhe ngazëllimin, u kishte thënë se po ta dinin mirë se cili qe ai, atëherë

ata do të rendnin dhe do ta kapnin menjëherë. Por më parë, u kishte thënë, duhej t'i jepnin dhjetë pare sermi, dhjetë kapkashë që të blinte ca dele si dhe një leje që të lëvizte lirshëm nëpër roje. Si e kishin ujdísur pazarin, kishte kallzuar e kishte thënë se njeriu që lëvrinte në fshehtësi ishte munshinjur Agushtini. Prifti, i kishte mëshuar zërit pastaj si për t'u thënë se nga ai vinin të gjitha rreziqet. Ata patën hovur përpjetë dhe patën mbërthyer armët. U qenë ndezur xanaxat të kapnin një armik të Bojrogut dhe kishin kthyer këmbët e kuajve duke e ndjekur. E kishin mbrritur në një pllajë mes një gomrade me fije bari të thatë, e kishin qarkuar nga të katër anët, por u pat rënë vrulli sakaq kur kishin parë që ai mezi rrinte në këmbë dhe qe kockë e lëkurë. Ishte ndonjë i lajthitur mesa duket, një eremit që s'qe i zoti as për veten e tij. Zhgunin s'dihej në sa ferra e në sa shkurre e kishte grisur, në këmbë mbante një palë sandale të lidhura me gjalmë, ndërsa mjekrra e rrallë i qe larushuar nga thinjat. "Ç'je?", e kishte pyetur me neveri njëri nga kastigatorët, por më kot. Agushtin i truari s'kishte për ta hapur gojën. Ai i shikonte vetullngrysur dhe kushedi në ç'anë kishte humbur mendja e tij. "Ky është hutë,- u kishte thënë shkokëve ai që e kishte pyetur.- Lemeqer". Qenë nxehur e patën bërtitur kundër njeriut që i kish lëshuar mbas atij hafifi, por inatin ia nxorrën Agushtinit. I ishin futur me shkelma nëpër bark e nëpër ije, pastaj e kishin shtyrë dhe e kishin hedhur përdhé. I qenë futur me kamzhik dhe e patën rrahur gjersa ia kishin jeshilosur dhe ia kishin nxirrë shikimin. Bdeku i dërgonte fjalë mbas ca

kohësh dhe i thoshte se kur ta kapnin sërish kastigatorët, të mos e mbante gojën kyçur, por të thoshte se ish i vëllai i tij. Kështu nuk do ta ngisnin më, i thoshte Bdeku, dhe mund t'i jepnin edhe një leje që të lëvizte lirisht. Hm, Bdeku!

## KAPITULLI I PESTË

Kishte mbërritur në Urbs dhe e kishte trullësuar që në krye zhurma që bënëni çekiçët e bakraxhinjve dhe kopanët e destilave. Mbi qiparisët e Adi Khanit ngriheshin e fluturonin tufa sorrash të zeza. O Zot, kishte thënë si me frikë munshinjur Agushtini. S'kishte parë kurrë tufa të tilla që krakaritnin e fluturonin si të llahtaritura! E ç'ishte Bdeku në gjithë atë lëvizje? Erdh e iu zvogëlua e iu mjerua figura e tij dhe po thoshte se ai ishte vetëm një horr e një fundërrinë e asgjë tjetër. Kështu po hiqte një të hidhur nëpër shpirt munshinjur Agushtini, që njeriu humbet e bëhet një krimb. Por tek portat e Adi Khanit gjithçka iu sërëndit për së pari. Përsëri Bdeku iu bë ai që ishte. Ishte shumë e zorshme të piqeshe me të, rojet e kishin mbajtur gjysëm dite tek hyrja. Shkonin e vinin dhe asnjëri nuk i kthente ndonjë përgjigje. As se ishte, as se nuk ishte, as se e priste dhe as se nuk e priste. E shikonin vëngër, por s'kishin se ç'i bënëni mesa dukej, sepse kishin marrë vesh se që vëllai i Bdekut.

Kur që ngrysur, Bdeku kishte dalë vetë. Kishte përshtuar kalldrëmet përmes rojeve dhe kishte ndalur përpara tij. Një habi e qortim kanosës i lexohej

nëpër sy tek i afrohej. Nuk ia kishte dhënë dorën, por e kishte pyetur që larg e i kishte thënë se çfarë kishte dashur që kishte ardhur deri aty? Pastaj, pa marrë ndonjë përgjigje, kishte bërë përpara. Zbriste drejt qytetit dhe Agushtini e ndiqte nga pas. Dikur qenë futur në një si kafene a në një si vrimë të shërbetosur me gëlqere e të shtruar me mindere. Aty ishin ulur. I zoti, një ezmer e korozi, i priti me nderime të mëdha dhe tund e shkund peshqirin mbi shiltetë ku do të uleshin. Se si qe bërë Bdeku tani mbas kaq vjetësh pa u parë, sikur i qe jeshilosur syri e qe bërë tjetër njeri. Mishrat i kishin gufuar dhe i vareshin lapra, nuk ngjanin më. Zor se mund t'i dalloje dot tiparet e tyre aq të ngjashme dikur. Agushtini e pat kqyrur kështu hetueshëm për disa çaste, ndërsa Bdeku i ishte çelur një tallje nëpër buzë. Ia kishte kuptuar ardhjen dhe i kishte dalë në shteg më përpara se ai të hapte gojë. “Mos do që të ma bësh si zonja Hura?”, i kishte thënë. Mos kishte ardh edhe ai me ndonjë ndjellakeq në zemër dhe a mos vallë kishte ndonjë shybe për djegien e atyre kishave? “Dukesh që në surrat se për këtë ke ardh,- i kishte çfryrë, “por ruhu e mos më bjer në qafë me ato dyshime nëse nuk ke qejf të ta rrjep lëkurën!”. Sepse mjaft në qafë i kishte rënë ajo zonja Hura, që qe ngritur nga shtëpia e atënisë për të çmëndur Adi Khanin. “Ju i keni djegur vetë ato kisha,- i ishte ngjirur me tërbim,- ti!”. Ato kisha i kishin djegur vetë, i thoshte Bdeku, ja, vetë ai, Agushtini me njerëzit e tij! Ja, me atë Vranën, kanakarën e tij që ia kishte varur çelësat e Shndusë në qafë! I kishin djegur nga inati që kishte ardh

famullitar Injaci dhe u kishte zënë vendin! Kurse tani, i thoshte, vinte dhe mallkonte atë! “Por mjaft me këto mallkime, mor sataná,- i qe sulur Bdeku.- Mjaft me atë shpirtin tënd që të shtyn të vërtitesh nëpër male se nuk gjen rehat nga mëkatet që ke bërë!”.

O Zot, çfarë po i thoshte! Munshinjur Agushtini nuk po mundej ta mblidhte veten dot. Në mendjen e tij po dyndej një mjegull. Ishte vetë ai fajtori dhe Juda, sipas Bdekut! I kishte djegur ai ato kisha! Ah, or Bdek, sa para bën të të them cili je!

## KAPITULLI I GJASHTË

Dy ditë që po kapërcente grykat dhe kur kish dalë mbi Hydër të Hyllit, kur kish parë shtëpitë e para të atij katundi, gjunjët e kishin lëshuar në tokë. Qe ulur në gurët e një murane që digjej në diell. Sikur askush nuk e qaste e nuk e priste në ato anë. As edhe një shkrrofak. As edhe ai shpend i madh e bojhiri që kishte qenë aty pranë në një shkëmb e po mprihte sqepin. Si kishte parë që munshinjur Agushtini qe ulur tek murana, shkrrofaku kishte lëshuar një krrakitje të egër. I qenë skuqur sytë nga zemërimi dhe puplat i qenë përqethur valë valë. Pastaj kishte përplasur krahët dhe kishte ikur.

## KAPITULLI I SHTATË

Munshinjur Agushtini kishte marrë rrugën për në Kep. Ishte një katund ngjitur me Hydrën e Hyllit, një shpërdhak matanë ca humnerave të kaltra malesh.

Në Hydër të Hyllit s'kishte mundur të hynte dot për shkak të qenve. Ata ishin një lukuni e tërë që silleshin qark shtëpive. Sapo ndjenin erë njeriu, lëshoheshin me turmë, duke e mbushur dheun me lehje të frikshme. Haheshin e shqyheshin me njëri tjetrin, diku mblidheshin tufë e diku ndaheshin anekënd katundit. Kurse rrugët ishin të shkreta dhe s'gjeje kënd të të fuste brenda. Kështu që munshinjur Agushtini e kish çuar natën në pyll i mbështjellë në zhgunin e tij dhe të nesërmen, me të rënë drita, kishte marrë rrugën përmes një rrahu që kaltëronte nga gjëmbaçët. Poshtë ishte një zabel me drurë të lartë e gjetheimët, i mbledhur e i gdhëndur plot harqe kurorash të gjelbra që hidheshin njëra mbi tjetrën.

Nga ato hije kishte dalë një grua bashkë me dy mushka, me dy kafshë barre ku kish ngarkuar bulierë dhe vedra qumështi. Ngjitej për në stane. Ishte e veshur me plaçka mëndafshi, nga ato që vinin nga Urbsi. Ca si çatjakë të shndritshëm, ca si polka me gjymrysh si të grave në Adi Khan. Do të qe ndonjë nuse, kishte thënë me mend munshinjur Agushtini, ndonjë që i qe ujdishur burrit dhe po i shkonte me atë çap të lehtë. Por si kishin mbërritur ato veshje gjer aty? Sikur s'ishe në Hydër të Hyllit, por në Urbs, në katudet e Llauzisë, atje në brigjet e lumit të fushës.

"Si je, o bijë- i thirri nuses kur ajo i kaloi pranë.- Si të quajnë?". Nusja pushtoi fytyrën me shami të kokës, por zërin s'e fashiti. Iu përgjegj me një gaz të bukur prej të reje, veç munshinjur Agushtini nuk e mori vesh se si ia tha emrin. Si Mari a si Hyri, sikur i tha, tek u foli mushkave dhe tek kaptoi pastaj prapa një

kthese. Këmbët e saj të reja e kishin çuar larg bashkë me mushkat, kështu që munshinjur Agushtini nuk mundi ta pyesë më.

## KAPITULLI I TETË

Por nuk tregohej dot dëshpërimi i tij, kur mbërriti në kishën e Shndusë. Të merrte të qarët kur shihje trollin e saj të nxirrë nga zjarri. Muret qenë shëmbur dhe qenë bërë gropa gropa, sikur t'i kishin gjuajtur me gjyle. Kambanarja i kishte mbetur përgjysëm, sepse i qenë djegur brezat e drurit dhe ishte lëshuar përdhé. Zot, ç'kishte qenë ai zjarr, ç'kishte qenë ai tym?!

## KAPITULLI I NËNTË

Në katund e gjeti më e madhja: nuk kishin dashur ta linin të hynte. E kishin pritur anës rrugës tre vetë, ca qimeçilë e zhalakanë, që dukej sikur rrinin më kot mbi një prig gurësh. Kur u kishte kaluar pranë, njëri nga ata ishte ngritur dhe i kishte dalë para. "Ç' do ti këtu?", i kishte thënë. Munshinjur Agushtini qe habitur dhe pat ruajtur se mos tjetri ia kishte me shaka, por ai e kishte kërcënuar dhe i kishte thënë që të kthehej dhe të thyente qafën. Të zhdukej, në mos ia kishte qejfi t'i hynte me një dru dhe ta bënte për vdekje. E kishte kërcënuar si t'i fliste një hasmi, një të keqoti që vinte me mendje të ligë në katund.

Por e shpëtoi zonja Hura. Ajo e kishte parë që nga çardaku i shtëpisë së atënisë dhe po vinte si një patë,



duke lëshuar frymën gulçe gulçe. E kishte lëshuar thirrmen që atje tej, bërtiste që ta dëgjonin dhe nga kopshtijet njerëzia nisi të lërë punën e të vijë drejt saj. Ata të tre s'e deshën veten që duhej të kapërcenin mezhdën e anërrugës dhe të iknin. Zonja Hura e mbështolli Agushtinin e lënë në mes të pluhurit si një fëmijë në krahët e veta dhe e çoi në shtëpi. E uli në një kënd të çardakut dhe i vuri para një kupac me qumësht. Pastaj i tha: "Sherri". Munshinjur Agushtini nuk e mori vesh dhe zonja Hura përsëriti e tha: "Na është futur sherri".

Munshinjur Agushtini po e kqyrte i kërrusur nga keqardhja dhe dëshpërimi. Qe plakur shumë Hura e shkretë dhe fytyra i dukej tjetër. Si e mufatur, e errët dhe pa dritë, e fishkur dhe njolla njolla. Ndoshta nga lotët, tha ai. Kishte kohë që qante, këtë e kishte marrë vesh dhe e kishte ditur që atje në manastir të Shëndërtarit. "Qan?", e pyeti, por plaka kishte vazhduar të sajën: "Sikur duan të na shkulin", i kishte thënë dhe kishte fryrë hundët nga lotët që po i vinin.

Sa pa mbaruar ato fjalë, vërshëllyen gurë mbi kulmoren e çardakut dhe mbi çatinë e lartë me pllaka dërrase. Gurët ranë si breshër mbi shtëpi dhe kërcitën aq fort sa ia drodhën zemrën Agushtinit. Oborri u mbush me kakarisjet e pulave dhe me fluturimet e tyre të trembura. O Zot, ç'ishte ashtu?! Sikur binte tërmet! Munshinjur Agushtini pa se poplat i hidhnin me hobë ata tre të rrugës që kishin hipur mbi një sop. Zonja Hura çoi duart përpjetë me gishtërinj të hapur si gaforre dhe nisi t'i thërrasë katundit: "O, a ndini bre, po na vrasin!". Sakaq njerëzit vinin me nxit

me hobé edhe ata e me popla gurësh nëpër trasta. Nisën të gjuajnë me zaje të bardhë që fluturonin si zogj e përplasheshin mbas tokës me rrapëllimë. Ata tre çilamanët shanin e thërrisnin, ndërsa u ruheshin gurëve që u hidheshin që këtej. Puna u mais keq dhe dikush nga të katundit ia pat njërit prej atyre të treve me një sermalije që e kishte blere në Kotorret e reja. Plagën e mori në sup dhe shokët e ngritën në krahë dhe ikën. Iu ngjitën shtegut nga ana e Gurit të Shugjanit; bërritnin e kërcënonin, çirrnin e ngjirnin zërin. Pastaj gjithçka heshti dhe zonja Hura, bërë limon nga tronditja, lëvizi nga vendi dhe iu kthye Agushtinit. I tha se sherradreqërit ishin nga Vau i Shalës, vinin përherë dhe dhunonin kryqet. Kishin qenë të krishterë dikur siç e dinte, por tani u kishte hyrë djalli dhe vinin e trazonin njerëzit. Shndou vërtet u dogj, i tha zonja Hura, por kambanaren kishin qenë ata që e kishin hedhur përtokë. Munshinjur Agushtini bëri kryqin dhe tha: “Zoti i faltë se nuk dinë se ç’bëjnë”.

## KAPITULLI I DHJETË

“S’kemi mundur ta nxjerrim Zonjën”, tha zonja Hura si qe larguar ai sherr e si kishte mbetur vetëm me Agushtinin. I qe mufatur fytyra edhe më, gjymtyrët ia kishte zënë një si drithërimë dhe e mekte zërin sa të thoje se ato fjalë s’duhet t’i dëgjonte kërkush. “S’kemi mundur”, përsëriti. Munshinjur Agushtini s’po kuptonte se ku e kishte fjalën, por qe befasuar shumë nga mënyra se si po ia thoshte. “Të

Lumnuemen”, kishte shtuar zonja Hura, ndërsa munshinjur Agushtini e kqyrte ngultazi dhe rrihte gepallat.

Zonja Hura u bë flakë nga gjaku që i vërshoi në fytyrë. Sytë se si iu mbushën si me dritë të gjelbër dhe tundi kokën e tha me vull: “Jo!”. Jo, përsëriti me mjekrën që iu drodh dhe shkoi tek dritarja e hapi kanatat. Matanë ndritën kopshtijet nëpër diell dhe më tej akoma kurrizet e maleve nëpër re. “E kemi atje”, i tha zonja Hura munshinjur Agushtinit, që kishte mbetur si i pafrymë. “Cilën?!”, pyeti ky gjithë ankth e çudi. “Të Lumnuemen, ikonën”. Munshinjur Agushtini nuk po e mblidhte dot veten. Çfarë, po i thoshte të njëjtën gjë që i kishte thënë edhe ai zë atje në manastirin e Shëndërtarit?! “Është e vërtetë që nuk është djegur ikona?”, e pyeti Agushtini me gjoksin që po i shkallmohej nga rrahjet e zemrës. “Jo”, mohoi zonja Hura me fytyrë të lumturuar dhe me shkrepëtima gazi e drite nëpër sy. Tundte kokën sikur të thoshte: “Jo, kurrsesi” përsëriti dhe po gërmuqej e po bëhej një grusht si të donte të hynte në hijen e një të fshehte që donte t’ia thoshte. “Ja,- tha me shugullimë dhe e bërë një dorë njeri.- Është atje, në një shpellë, në një guvë që Zoti e ka bërë si një kishë”. Ajo i tregoi me dorën që i dridhej një varg malesh të zhveshur, ca thelluka luginash me pyje të errët dhe me humnera rresht që binin poshtë si një katarakt ngjyrë opali. Zëri i zonjës Hura se si u zbut e u ëmbëlsua dhe nisi t’ia tregojë të gjitha të fshehtat që dinte. Munshinjur Agushtinit iu ndezën nëpër sy turma besimtarësh që shkonin në atë shpellë dhe

luteshin përpara Zonjës. Mbushej dheu me një mërmërimë që ngrihej drejt qiellit, me diçka që ta shlodhte dhe ta prehte shpirtin. Ajo s'rreshtte së treguari për mesha e për krezmime, për emra e për ditë të shënuara, për shenjtorë e për blatime ndaj Zotit. Dinte një për një ngjyrat e gurëve tek ajo shpellë atje lart, vendin ku mbahej vaji i shenjtë, pllakën ku ndizeshin qirinjtë, njeriun që shërbente mbas ikjes së munshinjur Injacit, të gjitha. Ja, kur të shkonin atë natë, se do të shkonin patjetër sa të errej atje tek kisha e Zotit, i kish thënë zonja Hura, pra, kur të shkonin atë natë, ai do të shihte se sa e bukur dhe plot dritë që qe. Por do të shkonin natën, do ta merrnin rrugën nëpër terr që të mos i shihnin kastigatorët e Bojrogut. Ata kishin mbërritur deri në këto anë dhe nuk duhej ta zbulonin se ku ishte kisha.

Zonja Hura nxorri plaçkat e reja dhe i veshi që pa rënë ende dielli. Do të merrnin një rrugë tinëz, grykës së përroit. Kur ra nata, e nxorri Agushtinin prapa kopshteve dhe iu futën një trage përgjatë zallishtes. Hiqte udhë përpara, por mezi i hidhte këmbët kërçopane dhe mezi mbushej me frymë. "O Zot, a do të arrinin ndonjëherë? - tha munshinjur Agushtini.- A do të mundej të ngjitej nëpër ato kurrize të thepisura ajo e shkretë?".

## KAPITULLI I NJËMBËDHJETË

Kishin zënë të frynin flladet e pasmesnatës dhe hëna po perëndonte prapa maleve, kur ata kishin dalë në një luginë të qarkuar me shkëmbenj të bardhë.

Zonja Hura s'rreshtte së hequri rrugë, ndonëse e përkulur më dysh dhe gati të rrëzohej. Një si fërshëllimë frëngjuze i çahëj nëpër fyt dhe frynte e shfrynte si gjyryk me gjithë mushkритë. Veç nuk ndalej, nuk jepte e nuk merrte për asgjë tani. Edhe munshinjur Agushtini qe këputur krejt. I kërcisnin kyçet e këmbëve dhe koka i buçiste nga gjaku.

Papritmas, zonja Hura ndali. E kërrusur më dysh dhe duke treguar nga gryka e një shpelle tha: "Ja, këtu!". Munshinjur Agushtini vështroi. Pastaj bëri përpara dhe i doli grykës nga një anë nga ngjitej më kollaj. Po ç'ishte ajo grykë ashtu? As që dukej se pat shkelur këmbë njeriu ndonjëherë. "Zonja Hura,- i thirri munshinjur Agushtini me një si ngashërim nëpër zë.- A kjo është?!" "Ajo" ia ktheu zonja Hura. Por tani e tkurrur dhe e mugur sikur t'i qe shuar diçka në shpirt. "Ajo", përsëriti. Munshinjur Agushtini zgjati kokën, po aty s'kishte kurrfarë hyrjeje. Hapej vetëm një humnerë e zezë dhe vinin së brendshmi rryma ajri të lagësht. Nuk kish se ku shkelej më tej, por ai s'donte ta besonte se e gjitha kjo kishte qenë një shkrepëtitje në kokë të plakës. "A kjo?", i thirri me një zë si nëpër të qarë. "Ajo,- tha zonja Hura nëpër atë të fiktit e të përhumurit e vet.- Hyr!". Ai foli dhe e pyeti edhe për diçka tjetër, as vetë nuk diti se për çfarë, por priti më kot përgjigjen e saj. Zonja Hura qe ulur pranë një dëllënje dhe qe kërrusur mbi prehërin e vet. Agushtini i shkoi ngjatë, pastaj e preku në sup dhe i thirri: "Zonja Hura!". I thirri përsëri, por plaka qe varur e tëra përpara dhe dronte se mos i shihte fytyrën. Kishte bërë një faj, sikur ishte një

gocë e vogël që s'di se ç'përgjigje të japë. Ishte e qartë, e kishin bërë më kot atë rrugë, aty as shpellë, as kishë dhe asgjë nuk ishte. Munshinjur Agushtini kërkoi që t'ia lehtësonte barrën; s'mund t'ia bënte aq të madhe së shkretës që qe robëtuar për të ardhë gjer aty. I tha se a mos kishin ngatërruar rrugë e se a mos duhej të shkonin në ndonjë vend tjetër? Por ajo ishte bërë kryeneçe. I kishte varur buzët, kokën e mbante të rrëzuar mbi prehër dhe as jepte e as merrte më.

## KAPITULLI I DYMBËDHJETË

Por, o Zot! Kishte qenë e vërtetë ajo që i kishte thënë zonja Hura! I kishte thënë të vërtetën ai zë që i kishte përshtëpëritur atje tek kqollet e manastirit të Shëndërtarit. Ikona nuk ishte djegur, ikonën duhej ta kërkonin nëpër ato shpella si nëpër thellësitë e shpirtërave të tyre. Një ndjanatë me diell të vakët malesh, munshinjur Agushtini bashkë me zonjën Hura rrinin nën hijen e një ahu për t'u shplodhur. Po merrnin veten nga gjithë ai mundim raskapitës dhe po heshtin. Tamam-tamam edhe nuk e dinin se si kishin mbërritur gjer aty. Sikur kishin kaluar natën nën atë rrap të vdekur në gjumë, sikur kishin zbritur nga ca burime me ujë të akullt ku kishin shkuar të shuanin etjen, sikur qenë ngjitur përmes ca gjembaçëve të kaltër si nëpër rrahet që të çonin në kishën e Shndusë. Nuk e dinin edhe shumë mirë këtë gjë nga shkaku se sikur e kishin kokën të rënduar nga gjumi, sikur ajo u qe trallisur nga lodhja e nga vapa. Por po rrinin nën atë rrap, ka të ngjarë nën

hijen që lëshon dielli i mëngjesit, por edhe i pasdites..., po, po, i pasdites, sepse ishte vakët dhe ajri që mbushur me zhuallimën e ca insekteve të çuditshëm. Zonja Hura dukej si nëna e botës, si krijuesja e asaj që po kqyrte tani me ca sy të picëruar dhe po habitej se sa shumë traga rrugësh ishin anekënd të formuara nga lëvizja e njerëzve, e kafshëve, e shpendëve dhe e insekteve. Tamam-tamam zonja Hura nuk e dinte mirë se çfarë po mendonte dhe çfarë po thoshte ashtu, sepse i digjnin sytë nga lodhja dhe i shugullonte trupi ngaqë e kishin lënë fuqitë. Kurse Agushtini, ky Moisi me mjekër të bardhë dhe lehra krela krela, ky Shën Johan me një zhgun të kuqërremtë bërë fërtele nëpër shkurre, kishte kthyer kokën nga ca gardhiqe trëndafilash të egër dhe po shikonte tej një pylli të nxirë nga hijet e të shndritur nga dielli dhe po dëgjonte se si binin zilet e një mushke. Jo zile mushke, po cëritje zogjsh të vegjël në një çerdhe, ca si bulkthe e karkalecë të kuq që këndonin nëpër ferra e nëpër barëra, ca tiktike që sa mezi binin të thoje, që sa mezi i lëviznin ato gjuhëzat e vogla nën guackat e bronxta, por që dëgjoreshin aq larg, ndoshta nga heshtja, ndoshta nga ajo mugia e maleve nën dritën që mpakej, ose ngaqë pyjet, tani që rrëzohej dielli, sikur merrnin të thonin ndonjë gjë me shushurimën e fletëve, por s'mundeshin. Gjëra të tilla po dëgjonte munshinjur Agushtini dhe priti gjersa mushka u shfaq me një burrë që i vinte prapa atje në ca shkarrëzima argjili, ku hapnin vrima peligorgat, ku këta zogj me të gjitha ngjyrat që ka toka dilnin që andej dhe silleshin nëpër

qiellin e mbrëmjes një copë herë, silleshin një grimë kohë para se të ktheheshin përsëri dhe të futeshin nëpër vrimat e tyre të errëta. Po vinte një plak me mushkën përpara, iu bë Agushtinit dhe tha se do të qe shumë i moshuar ai nga sa dukej, do të qe tepër plak, siç shihej nga koka krejt e bardhë, por ngjante edhe si i ri, si një riosh i thinjur para kohe; ecte me çap të shkathët dhe vërtiste kokën majtas e djathtas si të rrokte me sy prej qifti gjithçka që kishte pranë. Ai e ngjiti mushkën drejt ahut ku rrinte Agushtini dhe zonja Hura, e voziti si një lundër përmes një gjëmbaçi të kaltër dhe si i rrahu qafën që të qëndronte, si e hoqi mënjanë dhe i tha që të këpuste ndonjë gojë gjëmbç, iu drejtua Agushtinit si një të njohuri të vjetër dhe i thirri: "Agushtin!". Çudi, përse duhej t'i thërriste ashtu, ç'kuptim kishte? Ç'gjë të gëzuar do t'i kumtonte që brriste si një cjav me zë të hollë e të lartë? Agushtin! Ç'ishte kjo thirrme që shkoi gjer tek gomradat në buzë të pyllit dhe atje rrëshqiti më tej, përmes aheve e përmes vgjeve derisa arriti në faqet e një shkëmbi dhe u kthye sakaq përsëri, duke e dyzuar e duke e trizuar emrin e tij. "E dija që ishte këtej bashkë me zonjën Hura,- i thirri burri me atë zë të lartë.- Prandaj edhe kam ardh që të të marr". Munshinjur Agushtini nuk po mundej të përqëndrohej, nuk po mundej ta fuste në beben e syrit këtë njeri që kishte një palë dhëmbë të fortë e të bardhë dhe ishte aq në qejf, dhe ishte aq i gëzuar, sa e quante veten mik e shkuar mikut me të. "Kam ardh të të marr për të më kunguar fëmijët,- i thirri ai. - Kam dy nuse këtu lart në stanet që më pollën!". Pa



shih, prandaj i ndriste syri ashtu, prandaj pëlliste me atë zë si krriç gomari? “T’i faltë Zoti”, ia ktheu Agushtini që sikur u çlodh e u gëzua edhe ai. Nuk i doli ta shpreh gëzimin e vet duke i thënë krriç, prandaj i skërmiti dhëmbët dhe i palosi buzët si të cjapit. “Të t’i faltë Zoti”, i përsëriti përmes atij gazi, që, ngaqë qe shumë i beftë, i dilte i shtrëmbët e si përmes ngërçit.

Kurse zonja Hura, ndërsa burrat po flisnin kështu, qe hutuar mbas zileve që kishte mushka në qafë. Ishin të vogla, të shndritshme, si të bëra në Urbs, thurrur në kollane që ua vinin mushkave kur merrnin nuse. Se si po i bëhej shpirti rricë plakës dhe po i ngjitej të qarët. Kishte qënë ai Vrana që ia kishte prurë një natë një mushkë karrane me zile si kjo, ia kishte futur në oborrin e shtëpisë së atënisë dhe i kishte rënë derës sikur do t’ia shkallmonte. Zonja Hura me një sarafan deri poshtë te këmbët, kishte dalë dhe kishte parë Vranën që sikur nxirrte shkumë dhe që sikur thyente dërrasat e çardakut ngaqë dridhej si purtekë. I kishte kërkuar Domenikën. “Ka ardhë dhe ka zbritur këtu,- i kishte thirrur.- Nxirrma se gur s’kam për t’i lënë kësaj shtëpie! Nxirre se aty do ta kesh, nxirre se të ka ardhur me këtë mushkë moj shtrigë dhe ti e ke fshehur dhe ia ke kthyer mendjen që të mos vijë tek unë”. Ai ia kishte kthyer shtëpinë përmbys, ia kishte bërë lesh e li, gjer edhe nëpër hatullat e çatisë kish kërkuar, brenda në oxhak e poshtë në bordrum. Pastaj me sy të hardallosur e duke shfryrë si një buall i kish çarë e i kish ndarë më dysh shtrojet e velenxat, i kish grisur e i kish bërë fërtele dhe kërkonte e

kërkonte se mos gjëkundi qe fshehur Domenika. Pastaj i kish thyer dyert e qolleve dhe i kishte përmbysur kadet e grurit dhe të miellit. Kur kishte zbritur shkallët që të thyente qafën e të ikte, zonja Hura kish parë se si lëkundeshin parmakët bashkë me çardakun dhe lëshonin një si bubullimë që të llahtariste. Në oborr e kishte ngritur në krahë dhe e kishte kthyer me kokë nga porta mushkën karrane. I qe futur me shqelma që ta bënte të ecte dhe i pat bërë copë kanatet e portës kur kishte dalë e kishte kaptuar matanë. Zonjës Hura i kishte mbetur në sy ajo tufë zilesh që vezullonin teksa Vrana shqelmonte mushkën nën një dritë hëne atje në oborr dhe i kishte mbetur në vesh tringëllima e tyre që se ç'binin ashtu me diçka që të këpuste shpirtin. Ato sikur qanin si një tufë zërash të përzier, frynin e shfrynin. Dëgjohej edhe rënkimi i shpirtit të Vranës, që frynte e shfrynte dhe zhuallima e zileve që ngrihej e ulej tallaz-tallaz. Ku po shkonte ai ashtu nëpër atë dritë hëne dhe nëpër shtegun e Gurit të Shugjanit gjithmonë e më përpjetë malit? Pastaj diku pat ndalë dhe qe kthyer përsëri poshtë. Zilet rendnin me tërsëllimë, ndihej shqelmi i Vranës që sillte nëpër vithe të mushkës dhe kafsha kish marrë dhenë e zilet sikur fluturonin në erë me cërr cërr e tring tring sa të thoje se kishin shpirt e ankoheshin e qanin ashtu. Atje në oborr të mullirit qe bërë batërdia. Dëgjohej që larg rënkimi i Vranës dhe gurët e cifundet që përmbyseshin. Pastaj një tërsëllimë me kosë ferre, me të cilën Vrana e kishte çarë më dysh mushkën e shkretë. Zonjës Hura i bëhej sikur shihte syrin e pajetë të kafshës që ja se ç'e kishte

gjetur ashtu, syrin e saj të çuditur e plot ankesë që qe pahitur me një dritë të kuqërremtë të hënës që perëndonte.

Zonja Hura psherëtiu, por i ardhuri me mushkë, ai burrë që kishte zbritur nga stanet, iu kthye dhe i tha që të mos psherëtinte. Pse psherëtin moj fisnike, i kishte thënë me buzën në gaz, por edhe me shenjën e një keqardhjeje e një qortimi që i dridheshin atje. Unë sot kam gëzim, moj tatë, më kanë lindur dy ferishte dhe Zoti deshi që t'u gjeja të m'i kungoni. Ecni edhe ngrihuni, pejani mbas meje se jemi mes dritës së Zotit.

Munshinjur Agushtinit se si i erdhi një angushti nga ai zë aq i ëmbël dhe aq i butë që i fliste ashtu. Ia kishte mbushur zemrën me dritë dhe ia kishte ngrohur gjakun që i rridhte nëpër deje. Pastaj se ku shkoi ai njeri një copë herë bashkë me mushkën e tij. Iku nëpër një tragë bari dhe zbriti poshtë nëpër një pyll të rrallë borigash. Zonja Hura u ul mes ca luleve të batrës së bardhë dhe mbështeti kurrizin mbas trungut të hollë të një mënjolle. Fytyra e saj nën rrezet e vakëta të diellit se si qe bërë ashtu e re dhe e bukur; një krelë e bardhë thinjash i binin mbi ballë, i shndrisnin si argjendi. Munshinjur Agushtini u ul pak më larg, edhe ai mes një bllane lulësh të batrës së bardhë dhe i mbështetur edhe ai mbas një mënjolle. Zonjës Hura dhe gjithë lirishtës përçark u rëshqiste sipër herë pas here një dritë e kaltëreme; munshinjur Agushtini ngriti sytë dhe pa se si ato hije vinin ashtu për shkak të ca reve të bardha që shtegëtonin në qiell.

I bësheshin edhe më me dritë paqja dhe prehja që kishte në shpirt, duke parë humnerat e pafundme të qiellit që hapeshin njëra pas tjetrës matanë reve që herë dukeshin si një tufë delesh në kullotë, herë si barinj të ulur nën male. Vende vende ato bësheshin të bruzta, të kaltra, të shndritshme si sedefi dhe si një ujvarë diku që binte si thekë mbi horizontin e largët, rrethuar nga një gardh majash të mprehta. O zonja Hura, sikur i thirri munshinjur Agushtini zonjës Hura me një zë gjithë aksh nga diçka që i digjej dhe e shtynte si dhimbje në gjoks. O zonja Hura, i tha përsëri dhe zëri iu mek e iu bë komb. A po shikon atje lart, a po vë re se kush na është shfaqur dhe po na shikon? Po, po, Agushtin, po shof Agushtin, po shof, ia ktheu plaka sikur ta kishte zënë të qarët dhe mezi mbante lotët. Me kokën që i dridhej, Agushtini shikonte përpjetë dhe sikur e kish mbuluar një pluhur i shndritshëm që binte përmes diellit dhe fashave të reve të bardha. O Zot, atje lart, mes një blane qielli të rrethuar me re, dukej fytyra e Shën Mërisë që shikonte në tokë me Jezusin në krahë! Zonja Hura, a e sheh të Lumnuemen tonë që po na kqyr e po na përdëllen? A e sheh moj zonja Hura? Po, Agushtin! O, o Zot! O, o Zot që na ndrite kështu! O, oh moj Zonja e Lumnueme, moj nëna jonë e shenjtë! Na i fal mëkatet dhe na i pastro shpirtërat!

U mbush livadhi me zhuallimën e atyre zileve, por ata të dy, munshinjur Agushtini dhe zonja Hura ishin të shtangur e të bërë si gurë. Zonjës Hura i qenë lagur faqet nga rrëke lotësh dhe, s'dihej se si, tek i kishte hequr sytë nga qielli mbas asaj shfaqjeje të së

Lumnuemes, po kqyrte poshtë humnerave të maleve, diku larg ku dukeshin në ca rrahe ca rrugë katundi. Sikur pa Frederikun që mezi rrinte në këmbë. Ai i tha zonjës Hura: Përse? Po ankohej për vdekjen e tij, kurrkujt nuk i kishte bërë ndonjë të keqe. Kurrkujt... Oh, o Zot, ruajna nga tundimet shkatërrimtare! Por malësori me mushkën e ndërmendën zonjën Hura dhe munshinjur Agushtinin. “Ecni, ec o bari i Zotit dhe ti nëna e shtëpisë së atënisë. T’i kungojmë ferishtet tona dhe të na mbushet shpirti me gaz!”. Ai e drodhi mushkën dhe ia ktheu kokën nga ana e bjeshkës.

Stanet ishin matanë ca borigave, në ca livadhe të sheshta me bar të hollë dhe të rrethuar me pyje të errët pishash. Në oborrin mes shtrungave dhe nomeve, një grumbull njerëzish që bërë gati për një procesion. Ishin ca gra e plaka të thyera, nuse me kopanecët e fëmijëve në sqetull, ca goca e çuna të vegjël si dhe pesë gjashtë burra me shajake dhe opinga të reja. “Urdhëro, urdhëro munshinjur,- e mori për krahu ai që e kishte prurë munshinjur Agushtinin dhe e vuri në krye.- Ditë më të bukur s’ka dhënë Zoti”, i foli me një zë të lehtë e plot kumbim. “Urdhëro, urdhëro moj nëna jonë”, iu kthye edhe zonjës Hura dhe e çoi në mes të grave.

Munshinjur Agushtini hoqi rrugën drejt një shtegu shkëmbinjsh nga i kishin thënë se do të shkonin. As që mund ta gjente se ç’po bëhej në atë ditë! Kapsalliste sytë dhe nuk e kuptonte në ishte në ëndërr apo në jetë të vërtetë. Aq më tepër kur, si kishin bërë një copë rrugë, plaku që e kish marrë dhe e kish prurë

aty, ngriti zërin dhe nisi të këndojë “Drita e të Lumnuemes”. Ishin ca fjalë të çuditshme, një si këngë e sajuar aty për aty dhe nga pas si një kor i vogël me zëra që nuk puqeshin mirë, nisën ta ndiqnin plakat e nusët e më tej burrat dhe gocat e çunat e vegjël. Njëri nga fëmijët në kopanec nisi të qajë dhe e ngriti piskamën e tij mbi atë kor zërash të përzjerë. O Zot, o Zot, qe shashtisur munshinjur Agushtini. Një kor me zëra të çuditshëm, ku gjithsecili këndonte vetë për vete, një përzjerje e punëve të tokës e të qiellit. Plakave dhe grave u qenë larë faqet nga lotët dhe zërat u dridheshin si me ngashërim. Munshinjur Agushtinit i doli edhe atij zëri për së thelli dhe shkoi e u bashkua me atë kor që e kishte mbushur dheun si me mërmërima shpirti.

Iu afruan grykës së një shpelle të mbyllur me gurë. Aty burrat nisën të heqin poplat që të çelin hyrjen. Pastaj ndezën qirinjtë e mandej bënë përpara. Ecën si përmes ca mureve prej mermeri që shndrisnin e xixëllonin nga drita e qirinjve. Shpella qe e gjatë dhe si kapërceje një si parmak e një si deriçkë prej guri futeshe në një hapsirë të madhe. Aty munshinjur Agushtini mbeti shtagur. Digjeshin qirinj në një pllakë guri dhe lart, vënë në një faqe të lëmuar e të kaltëreme, dukej ikona e Shën Mërisë. O Shën Mëri, thirri munshinjur Agushtini. E Lumnuemja me Jezunë qenë të rrethuara nga aureola e dritës. O Shën Mëri, tha përsëri, ndërsa zërat e korit u ngritën dhe kumbuan nën kubetë prej guri. S’ ishte djegur ikona! Ah, nuk ishte djegur!

Zonja Hura u thye më dysh dhe puqi duart. Ra në

gjunjë dhe nisi t'i lutet të Lumnuemes përmes lotëve. Nisën t'i luten të gjithë, shpella u mbush me mërmërima dhe nga gjokset e tyre ofshante një shpirt që i dridhte flakët e qirinjve...

Pastaj kishin dalë jashtë, ishin mbushur të katër pllajat me njerëz... Kishin dalë në ato pllaja me ikonën e së Shenjtës në ballë dhe që bërë një rresht i gjatë. Munshinjur Agushtini nuk mbante mend se si kishte ndodhur e gjitha kjo. Nuk dinte të thoshte se si kishin dalë gjithë ata njerëz dhe mali që mbushur me një varg pa fund, ndërsa këndonin me një zë që oshëtinte si gjëmim përroi.

Po çfarë që ashtu? Çfarë kishte ndodhur? Po vinte drejt tyre një shpurë e Bojrogut që kushedi se ç'det kishte kapërcyer e kushedi se si ishte shpalosur ashtu nëpër rrahët e gjëmbaçit të kaltër. Një tufë parëtarësh me rroba që u vetëtinin dhe mbi dorinjtë të shëndetshëm. Ata erdhën dhe ndalën pranë Agushtinit ku ishte kreu me ikonën. Kishin prurë një kornizë për Zonjën Shën Mëri, një suazë shndritëse me gurë diamantesh dhe rubinësh. I thanë Agushtinit se ishte dhurata e Bojrogut. Ishte shenjë që thoshte se ai e respektonte fenë e tyre, prandaj t'i linin armiqtë dhe të jetonin në paqe e në harmoni. Qysh, e kishte lënë mënjane armiqtësinë e tij Bojrogu?! Kish hequr dorë nga gjithçka pati bërë dhe tani kërkonte paqe e harmoni?!

Ndërsa po mendonte kështu, u dëgjua zonja Hura që nisi të qajë. Ajo u kruspullo në një gëmushë dhe çoi një thirrme drithëruese. Çfarë i ndillte zemra? Munshinjur Agushtini e pyeti me ankth: "Çfarë të

ndjell zemra, moj zonja Hura?”. “Një Vranë është nisur mbi një mushkë, një kobatar me sy të errur nga diamantët”. Kështu kishte rënkuar shpirti i zonjës Hura. Po vinte një Vranë që s’do të mund ta përballonte tundimin nga ai shkëlqim diamantësh e rubinësh. Kishte për ta marrë e kishte për ta futur në thellësi të pagjetshme ikonën e Zonjës. Dhe, o Zot, si do të mbetej shkretë ky vend pastaj!

Munshinjur Agushtini hovi i trembur dhe erdhi në vete. Ç’mendje prej satañai, or Bojrog, tha ai. Atë që s’e djeg dot me zjarr, na shtyn ta zhdukim vetë me xanxën e lakmisë.

Munshinjur Agushtini rrinte nën kupë të qiellit dhe mbi kokën e tij lundronin re të bardha si ëndrra. Zonja Hura që mbështjellë në gëmushë dhe e kishte mbështetur faqen mbas barit. Mezi mbushej me frymë. Ishin edhe ca të përpjeta që kishin për të bërë dhe pastaj do të dilnin në një livadh dhe atje ajo do t’i tregonte Agushtinit... Kurse ky po i thoshte me një zë të imët që sapo i i shte zgjuar në shpirt se gjente prehje tani që ishin bashkë. Sikur ajo mizëri e pafund njerëzish nuk ishte më. Ishte bërë shkretë. Bokërrimat kishin mbetur si të pafryma. Qe fashitur zëri i atij kori që kishte mbushur të katër pllajat rreth e rreth dhe tani kërcisnin nga vapa kokat e gjëmbaçëve të thatë. Ah, sa të gëzuar e ndjente veten që ishin bashkë. Që qenë lodhur e qenë rraskapitur së kërkuari, por që kurrë nuk u qe errësuar shpirti. Do të dilnin mbi atë livadh që thoshte zonja Hura. Atje ishte një gorgë me një hyrje si një derë kishe dhe ishin dy gurë atje që i rrinin hyrjes sipër si kryq.



Ja, për këta sy Agushtin, për atë Zot e për Zonjën Shën Mëri që e kam parë vetë. Jam ngjitur atje kaq e kaq herë. Do të ngjitemi moj Hurë, ah moj Hurë, o ëngjëll! Munshinjur Agushtinit i shkrepëtiten sytë nga dashuria që kishte për të. Ia pat bërë zemrën aq të lehtë ajo, si një e shenjtë që nuk qe lodhur kurrë së dashuri e së adhuruari dhe kjo ia kishte mbushur gjoksin munshinjur Agushtinit me prehje. Do të ngriheshin, ja, do t'i drejtonin e do t'i shtrinin ato këmbët e tyre të vjetra e të lodhura e do të ngjiteshin. Ah, të janë bërë kërçopane këmbët, moj e shkretë, mezi i hedh dhe të mbyti fryma, por do të çlodhemi pak, do të prehemi sa të mbledhim veten një çikë dhe pastaj do të ngjitemi e do të ngjitemi. Do të mbërrijmë, moj zonjë, oh, ditë më të bukur nuk ka bërë Zoti!

Iu çel edhe më syri munshinjur Agushtinit nën zabullimën e asaj vape. Që nga shtigjet e maleve me pyje, zbriti një duhmë ere që mori poshtë duke ngritur shtjella pluhuri. Sikur lahej bari i pjekur i livadheve dhe mbas kësaj shndrisnin kallzit e tij në një valëzim të përhershëm që vente e ikte nëpër pllajë. Sikur qe mbushur gjithësia me frymëmarrje, o Zot, sikur shfaqej shpirti i saj. Oh, moj zonja Hura, oh, moj shenjte e moj shpirt! Çohemi tani dhe ecim.

*Tiranë 1996.*

**Vepra të tjera të autorit:**

***romane***

- Dy të shtunat e Suzanës, 1971
- Mars, 1975
- Mali mbi kënetë, 1977
- Rrugë për larg, 1985
- Requiem për një grua, 1995

***novela***

- Ag, 1973
- Haxhiu i Frakullës, 1978
- Dasma e Sakos, 1979
- Mëngjeset e verës, 1979
- Leopardi, 1984
- Balada e Kurbinit, 1986
- Ngujimi i Has Gegnikës, 1986
- Globi prej qelqi, 1986

***vëllime me tregime***

- Kur zunë shirat e vjeshtës, 1964
- Toka nën hijen e shtëpive, 1968
- Ndërrimi i qiejve, 1971
- Vëllim me tregime të zgjedhura, 1972

***drama***

- Hijet ikin nga malet, 1967
- Njerëzit e minierës, 1968
- Mysafiri i natës, 1970

*Vath Koreshi ka shkruar një numër të madh  
skenarësh për filma artistikë*



**ÇMIMI 200 LEKË**